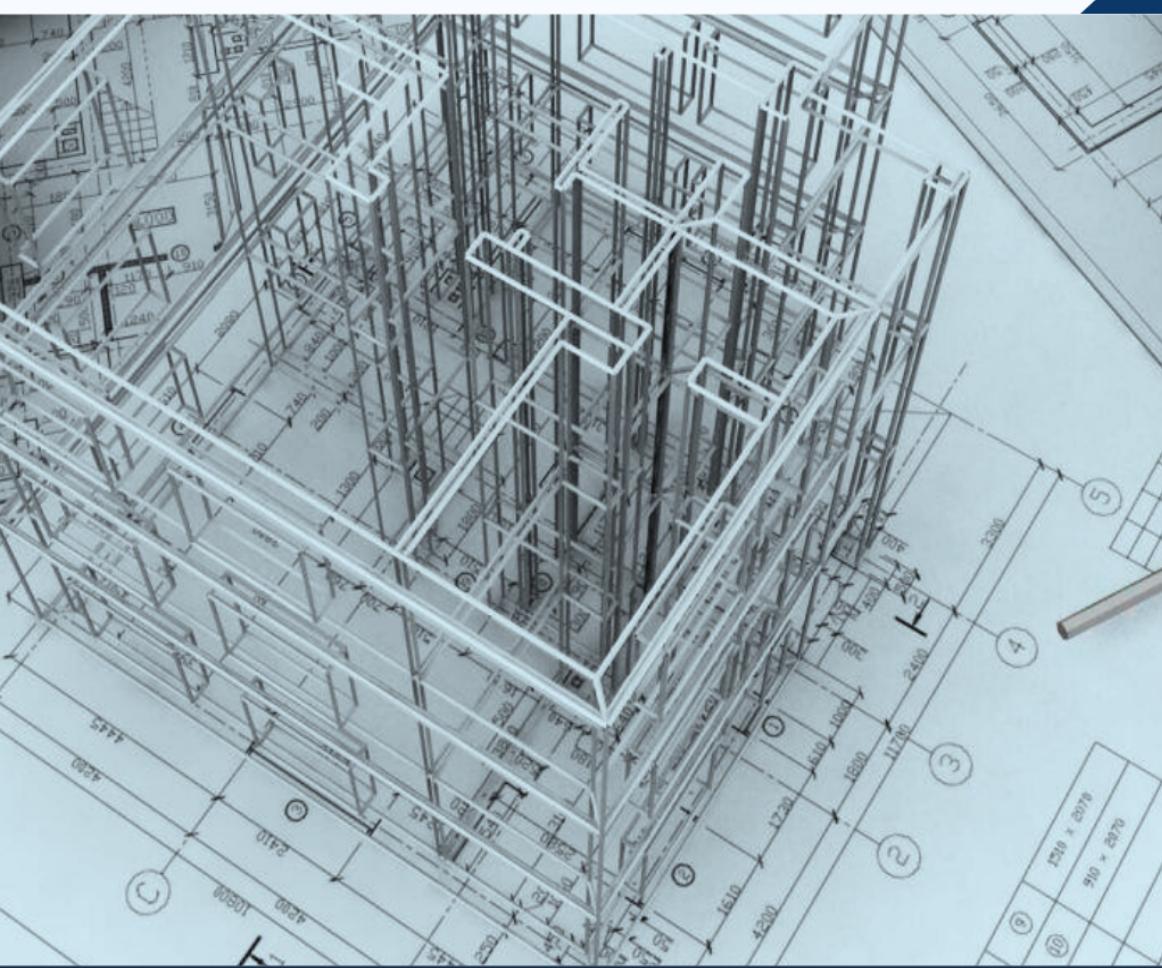

2024
№3

INTER STUDY

Scientific-theoretical and methodological journal

Exploring the
frontiers of science

ISSN

www.interstudy.com

INTER STUDY

**Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
2024, №3**

Buxoro 2024

INTER STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

UZ

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-yil 16 may №-277216-soni guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Pedagogika, psixolgiya, texnika, san'atshunoslik, arxitektura, falsafa, tarix, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsyaetiladi.

«INTER STUDY»
ilmiy-metodik jurnalidan ko'chirib bosish
tahririyatning roziliqi bilan
amalga oshiriladi

Tahririyat manzili:
200100, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri yangi yo'l ko'chasi, 51-uy, E-mail:
pedagogicalperspective2023@gmail.com

Tel:+998(97) 300-34-00

Jurnalning electron sayti: interstudy.com.uz

Maqolada keltirilgan faktlarning to'g'riliqi uchun mualif mas'uldir

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Yadgarov Nodir Djalolovich, pedagogika fanlari doktori, professor.

Mas'ul kotib: Shukurov Avaz Ro'ziboyevich, dotsent.

Tadjixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

Танирбергенов Медеубек Жуматаевич, pedagogika fanlari doktori, professor, Qozog'iston Pedagogika fanlari Akademiyasining akademigi, M. Auyezov Janubiy Qozog'iston Universiteti.

Черникова Светлана Михайловна, pedagogika fanlari doktori, professor. И.С.Тургеньев номли Орел давлат университети.

Mamurov Bahodir Baxshulloevich, pedagogika fanlari doktori, professor. Buxoro davlat universiyeti.

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor. Buxoro davlat universiyeti

Daminov Mirzohid Islomovich, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Buxoro davlat pedagogika instituti.

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor. Buxoro davlat universiyeti.

Ochilov Farxod Egamberdiyevich, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Qarshi davlat universiyeti.

Mamatov Dilshod Qodirovich, pedagogika fanlari buyicha falsafa doktori (PhD), professor, Buxoro davlat universiteti.

INTER STUDY

Научно-теоретический и методический журнал

RU

Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №277216 от 16 мая 2024 года.

Рекомендуется публиковать основные научные результаты диссертационных работ кандидатов на соискание ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSC) по педагогике, психологии, технике, искусствоведению, архитектуре, философии, истории, филологии.

Использование научно-методического журнала «INTER STUDY» с согласия редакции

Адрес редакции:
ул. Янги юл, 51, г. Бухара, Республика Узбекистан, 200100, E-mail:
pedagogicalperspective2023@gmail.com
Tel:+998(97) 300-34-00

Электронный сайт журнала:
interstudy.com.uz

За достоверность информации, представленных в статье ответственность несет автор

.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор: Ядгаров Нодир Джалолович, доктор педагогических наук, профессор.

Ответственный редактор: Шукуров Аваз Рузибоевич, доцент.

Таджиходжаев Зокирходжа Абдусатторович, доктор технических наук, профессор.

Танирбергенов Медеубек Жуматаевич, доктор педагогических наук, профессор, академик Академии педагогических наук Казахстана, Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова

Черникова Светлана Михайловна, доктор педагогических наук, профессор Орловский государственный университет им. И.С.Тургенева.

Мамуров Баҳодир Бахшуллаевич, доктор педагогических наук, профессор. Бухарский государственный университет.

Қаҳҳоров Сиддиқ Қаҳҳорович, доктор педагогических наук, профессор. Бухарский государственный университет.

Даминов Мирзоҳид Исломович, кандидат педагогических наук, доцент. Бухарский государственный педагогический институт.

Олимов Ширинбой Шароғович, доктор педагогических наук, профессор. Бухарский государственный университет.

Очилов Фарход Эгамбердиевич. кандидат педагогических наук, доцент Каршинский государственный университет.

Маматов Дилшод Қодирович, кандидат педагогических наук (PhD), профессор, Бухарский государственный университет.

INTER STUDY

Scientific theoretical and methodical journal

EN

The journal was registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 277216 dated may 16, 2023.

It is recommended to publish the main scientific results of dissertations of candidates for the degrees of Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Sciences (DSC) in pedagogy, psychology, technology, art history, architecture, philosophy, history, philology.

Use of the scientific and methodological journal «INTER GLOBAL STUDY» with the consent of the editorial board

Editorial address: st. Yangi yul, 51, Bukhara, Republic of Uzbekistan, 200100, Email: pedagogicalperspective2023@gmail.com
Tel:+998(97) 300-34-00

Electronic website of the journal:
interstudy.com.uz

The informations presented in the article are the responsibility of the author for reliability

EDITORIAL TEAM:

Editor-in-Chief: Yadgarov Nodir Djalolovich, doctor of pedagogical sciences, professor.

Managing editor: Shukurov Avaz Ro'ziboyevich, dotsent.

Tadixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, doctor of technical sciences, professor.

Tanirbergenov Medeubek Jumatayevich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, M. Auezov South Kazakhstan University.

Chernikova Svetlana Mikhailovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor I.S. Turgenev Oryol State University.

Mamurov Bahodir Baxshullayevich, doctor of pedagogical sciences, professor. Bukhara State University.

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, doctor of pedagogical sciences, professor. Bukhara State University.

Daminov Mirzohid Islomovich, Doctor of Philosophy of Pedagogical Sciences (PhD), Bukhara State Pedagogical Institute.

Olimov Shirinboy Sharofovich, doctor of pedagogical sciences, professor. Bukhara State University.

Ochilov Farkod Egamberdiyevich, Doctor of Philosophy of Pedagogical Sciences (PhD), Qarshi State University.

Mamatov Dilshod Qodirovich, Philosophy of Pedagogical Sciences (PhD), professor, Bukhara State University.

INTER STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

UZ

Omonov D.E.	Qadimgi afrosiyob san'ati va tarixi.	9
Toshpulatov F. U.	Chizmachilik darslarida amaliy san'at elementlaridan foydalanib tarkibida tutashma elementlar qatnashgan naqsh namunalarini chizish.	16
Shukurov A.R.	Chizmachilik fanini kompyuter animatsion 3d modellar vositasida o'qitishdagi samaradorlik xususiyatlari.	21
Shamsiyev Sh.I.	Musiqa darslarida faoliyatni ilmiy asosda tashkil etish yo'llari	30
Habibullayeva G.H.	O'zbek folklor qoshiqlarining bolalar tarbiyasidagi ahamiyati.	36
Raximov R.N.	Musiqaning shaxs tarbiyasi uchun ahamiyati.	40
Raxmatova I.I.	Rivojlanishdagi anomal funktsiyalarni san'at yordamida tuzatish va davolashda Art-terapiyadan foydalanish.	44
Avliyakulov M.M.	Mavzuli voqeaband kompozitsiyasi yaratish	50
Avliyakulova N.M.	Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda ilmiy duny oqarashini shakllantirishning pedagogik nazariya - si va amaliyotda yoritilishi.	55
Mamatov D.Q.	Bo'lajak o'qituvchilarining kognitiv kompetentsiyasini rivojlantirishda pedagogik va psixologik omillarning roli.	63
Nurullayev B.G.	Musiqa o'qituvchilarining ilmiy salohiyatini yuksaltirish pedagogik muammo sifatida	75
Nurullayev F.G.	Musiqa ta'limida buxoro folklor qo'shiqlarini o'qitishning uslubiyoti.	79
Nurullayev F.G. Emilova E.A.	"O'zbek musiqasi tarixi" fanini o'qitishda innovatsion yondashuvlar.	85
Sodikova M.R.	Muhandislik grafikasi kursini o'qitish jarayonida talabalarning fazoviy tasavvur darajasini aniqlash.	90

INTER STUDY

Научно-теоретический и методический журнал

Омонов Д.Е.	Древнее искусство и история Афросиаба.	9
Тошпулатов Ф.У.	На уроках рисования с помощью элементов прикладного искусства рисуют узоры узоров, в состав которых входят соединительные элементы.	16
Шукuroв А.Р.	Характеристики эффективности обучения науке черчения с использованием компьютерно-анимированных 3d моделей.	21
Шамсиев Ш.И.	Способы организации деятельности на уроках музыки на научной основе.	30
Хабибуллаева Г.Х., Нуруллаев Ф.Г.	Значение узбекских фольклорных песен в образовании детей.	36
Рахимов Р.Н.	Значение музыки для личностного воспитания	40
Рахматова И.И.	Коррекция и лечение нарушений развития с помощью искусства использование арт-терапии	44
Авлиякулов М.М.	Создание тематической композиции.	50
Авлиакулова Н.М.	Педагогическая теория и практика формирования научного мировоззрения в подготовке будущих учителей.	55
Маматов Д.К.	Роль педагогико-психологических факторов в развитии познавательной компетентности будущих педагогов.	63
Нуруллаев Б.Г.	Повышение научной компетентности учителей музыки как педагогическая проблема.	75
Нуруллаев Ф.Г.	Методические особенности преподавания бухарских народных песен в музыкальном образовании.	79
Нуруллаев Ф.Г., Эмилова Э.А.	Инновационные подходы в преподавании предмета «история узбекской музыки».	85
Содикова М.Р.	Проблемы определения уровня пространственного воображения студентов в процессе преподавания курса инженерная графика	90

INTER STUDY
Scientific theoretical and methodical journal

Omonov D.E.	Ancient art and history of afrosiab.	9
Toshpulatov F.U.	In drawing lessons, using elements of applied art, patterns of patterns are drawn, which include connecting elements.	16
Shukurov A.R.	Characteristics of effectiveness in teaching the science of drawing using computer animated 3d models.	21
Shamsiev Sh.I.	Methods of organizing activities in music lessons on a scientific basis.	30
Habibullayeva G.H.	The importance of uzbek folk songs in children's education.	36
Rakhimov R.N.	The importance of music for personal education.	40
Rakhmatova I.I.	Correction and treatment of developmental disturbances with the help of art using art therapy.	44
Avliyakulov M.M.	Creating a thematic composition.	50
Avliyakulova N.M.	Pedagogical theory and practice of forming a scientific worldview in the training of future teachers.	55
Mamatov D.Q.	The role of pedagogical-psychological factors in the development of cognitive competence of future educators.	63
Nurullayev B.G.	Increasing the scientific competence of music teachers as a pedagogical problem.	75
Nurullayev F.G.	Methodological features of teaching bukhara folk songs in music education.	79
Nurullayev F.G. Emilova E.A.	Innovative approaches in teaching the subject "history of uzbek music".	85
Sodikova M.R.	Problems of determining the level of spatial imagination of students in the process of teaching the course of engineering graphics.	90

QADIMGI AFROSIYOB SAN'ATI VA TARIXI

Omonov D.E.– O'zbekiston-Finlandiya pedagogika institute

Annotatsiya. Ushbu maqolada Registon, Amir Temur maqbarasi, Shohi Zinda ansambl va Bibixonim masjidi misolida Samarqandning qadimiylarini tasvirlangan bo'lib, ular tarixiy meros va Markaziy Osiyo me'morchiligi va tasviriy san'atini o'rganish manbalari hisoblanadi. .

Kalit so'zlar: qadimiylar, Samarqand, Afrasiab, me'morchilik, tasviriy san'at, rasm, bezak.

ДРЕВНЕЕ ИСКУССТВО И ИСТОРИЯ АФРОСИАБА
Омонов Д.Е. – Узбеко-Финский педагогический институт

Аннотация. В работе изложены древние руины Самарканда на примере Регистана, Гробница Амира Тимура, ансамбля Шахи Зинды и мечети Биби Ханум с использованием росписи и орнаментов, которые являются историческими наследиями и источниками изучения архитектуры и изобразительного искусства Средней Азии.

Ключевые слова: древние руины, Самарканд, Афрасиаб, архитектура, изобразительное искусство, роспись, орнамент.

ANCIENT ART AND HISTORY OF AFROSIAB
Omonov D.E. – Uzbek-Finnish pedagogical institute

Annotation. The work presents the ancient ruins of Samarkand on the example of the Registan, Amir Timur's Tomb, the ensemble of Shahi Zinda and

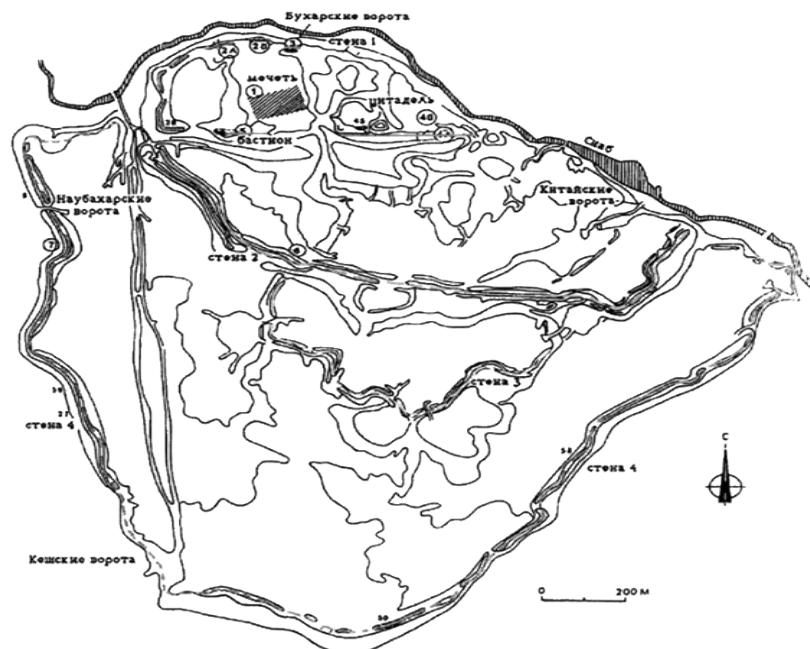
the Bibi Khanum mosque using paintings and ornamens that are historikal heritage and sourkes of the study of architekture and visual art of Central Asia.

Keywords: ancient ruins, Samarkand, Afrasiab, architekture, visual arts, painting, ornament.

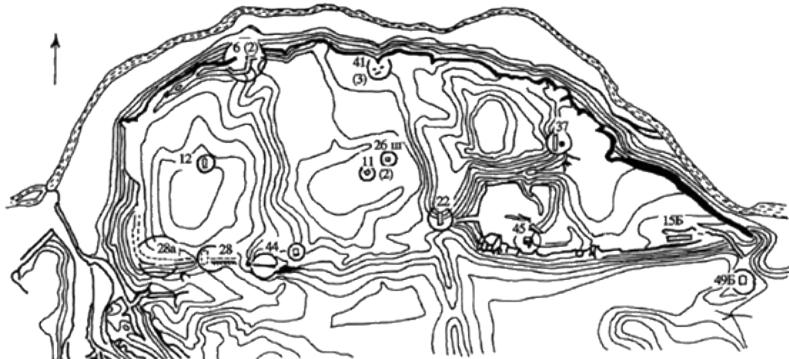
Samarqandning qadimgi xarobalari shaharning shimoli – sharqida joylashgan. Afrosiyobning umumiyligi maydoni 220 hektar yerni tashkil qiladi. Ma'lumki bundan 2750 yil avval aynan shu xuddudda Samarqand shaxri buniyod etilgan. 1220 yilda shahar Chingisxon qushinlari tomonidan buzib tashlangan va keyinchalik Afrosiyobdan janubroq hududda qaytadan tiklangan. Afrosiyob xarobalarini o'rganish jarayoni XIX asrning oxirida boshlanib hozirgi kungacha davom etayapti. Hozirgi kunda Samarqandning qadimgi harobalari xalqaro o'zbek-fransuz arxeologik ekspedisiyasi tomonidan o'rnatilayapti.

1-rasm. Miloddan avvalgi IX-VII asrlarda So'g'd xududidagi qadimgi shaxarlar

2-rasm. Afrosiyob xarobalarining mudofaa devorlari bilan umumiyligi rejasi

3-rasm. Afrosiyob xarobalari shimoliy qismining umumiy rejasি.

Samarqand shahrining «Samarqand» otalishi to'g'risida bir necha sabab aytganlar: **Birinchi [sabab]**: «Burhoni qote» kitobida naql qilingankim, Samar ismlik bir kishi bu yerda joylashgan va o'z tevaragiga xalqni to'plagan edn. Shuning uchun bu yer boshda «Samarkent» ataldi. Arab qo'shini bu yerni olgach, o'z tillariga o'zgartirib «Samarqand» dedilar.

Ikkinci [sabab]: «Masolik ul-mamolik» nomli kitobda naql qilingandurkim, Samar boqir ismlik bir xon Farg'ona va Koshg'ar tomonlaridan kelib, bu viloyat xalqiga dushmanlik yuzasidan, bu shaharning devorlarini qozib buzgan edi. Shuning uchun bu shahar «Samar qozdi» ma'nosida bo'lган. Forscha «Samarqand» otaldi. Arab qo'shini bu shaharni olgandan keyin «Samarqand» otadilar. **Uchinchi [sabab]**: «Tarixi Tabariy» kitobida keltirilgandir kim, Samar oqliq bir xon ushbu shaharni soldirdi (bino qildirdi); eng avval «Qand» degan turk aymog'i bunda o'rashib o'ltirdi. Shuning uchun bu shahar boshlab «Samarqand» otaldi. Arab qo'shini bu shaharni olgandan keyin «Samarqand» dedilar.

To'rtinchi [sabab]: ushbu shaharning bir yerida «Samar» degan birov tomonidan qozilgan bir buloq bor edi. Ulus o'shal buloq tevaragiga yig'ilib o'rashgan edilar. Shu sababdan u o'rinning oti «Samarqand» deb shuhrat chiqardi. Arablar kelgach «Samarqand» dedilar. «Haft iqlim» kitobida aytilganki Yaman Tubba'i maliklaridan Samar ismlik bir kishi ushbu shaharning devorini buzdi. Arablar kelgandan keyin «Samarqand» dedilar va yana tangri taolo yaxshi biladi. «Osor ul-Bilod» kitobida naql qilingandirkim, Samarqand qo'rg'onini boshlab Kaykubod o'g'li Kaykovus soldirdi. Bu shaharning birinchi imorati Kaykovusdandir. Aytadirlarkim, Kirshosib shu yerdan o'tayotganda bir talay oltin topdi. Shu oltinlardan ushbu qo'rg'onning imoratiga xarj qildi va ikkinchi marta Turkiston bilan Movarounnahr orasida devor tortdi. (Lekin) to'g'ri rivoyat shulkim u devorni Luhrosib o'g'li Kushtosib tortgan. Samarqand qo'rg'onining ikkinchi imorati, birinchi maliki Tubba'dandir. Malik Tubba' Yaman va Arabiston podsholaridan bo'lib, ushbu shaharni olgan edi. Uchinchi imorati malik Iskandardandir. Malik Iskandar Samarqand qo'rg'onining tevaragida oyri bir devor qurdi; u devorni xozirda «Devori qiyomat» deydilar.

Malik Iskandar bu devorni shuning uchun soldirdikim, fitna va urush chog'larida tevaragidagi el ichkariga yig'ilishib, shahar xalqi bilan birgalashib,

yurtni qo'riqlashib, o'z tinchliklarini saqlay olsinlar. Ba'zi zamonlarda Iskandar devori ichra el tomonidan bog' va hovlilar solinib obod qilingandir. To'rtinchi imorat, Amir Temur kuragon tomonidandir. Naql qiladirlarkim, Faridun o'z mamlakatini uch o'g'liga bo'lib berganda, Hindistonni Salimga, Turonni Turga, Eronni Irajga topshirib, Tur bilan Iraj yurtlarining arosida hozir Amu daryosi atalgan, Jayxun daryosini chegara deb tayinladi. Tur uchun poytaxt bulg'uday bir qal'a solib bermoqchi bo'lib, munosib o'rinni izlab yurganida Samarqand shahri bo'lган yerda devor izi va qo'rg'on asari ko'ziga ko'rinish uning ustiga yangidan devor qurdirdi. Turk Afrosiyob Iraj o'g'li Minuchehrni yengib Turon yurtini o'z qo'liga kirgizganda o'sha Turning poytaxti bo'lган o'rinni imorat qilib, unda o'rinalashdi. Samarqand qo'rg'oni Horis o'g'li Samar tomonidan imorat qilingandir deb ham ba'zi tarix kitoblarida yozilgandir.

AMIR TEMUR MAQBARASI

Sohibqiron Amir Temur Turon zaminining yirik davlat arbobi, buyuk sarkardasidir. U qudratli davlatni vujudga keltirgan. Amir Temur har gal uzoq yurishga otlanganda davlat poytaxti Samarqandga nevarasi Jahongir Mirzoning o'g'li Muhammad Sultonni valiahd qilib qoldirar edi. Go'ri Amirga Amir Temur avlodlari dafn etilgan. Bu yerda sohibqironning piri Mir Sayyid Baraka va Sayyid Umarning qabri ham bor. Ulug' Shayx Mir Sayyid Baraka Kirmon viloyatidan bo'lib, Amir Temurning ustozи hisoblanadi. U 1404 yilda Mozandaronda vafot etgan va Afg'onistonning Andhud shahrida dafn etilgan. Amir Temur vasiyatiga ko'ra jasadi Samarqandga Shohruh Mirzo tomonidan keltirilgan. Buyuk Sohibqiron o'z jasadini uning oyog'i uchiga qo'yishlarini vasiyat qiladi. Samarqand viloyat hokimining 1992 yil 10 iyuldagи 89-qarori bilan shahardagi sobiq Nekrasov ko'chasiga alloma Mir Sayyid Baraka nomi berildi. SAYYID UMAR - mashhur tasavvuf arbobi Sayyid Amir Kulolning to'rtinchi o'g'li bo'lib, Amir Temur zamonasida Samarqandda muhtasiblik mansabida xizmatda bo'lган. Aytishlaricha, faqat muhtasib podshohlarga tanbeh va yo'l ko'rsatish huquqiga ega bo'lган. "Rashahot" asarida ta'kid-lanishicha, u 1400 yilda vafot etgan va Samarqand yaqinidagi Qavola mahallasiga dafn etilgan. Keyinchalik uning qabri Amir Temur dahmasi gumbazi ichiga ko'chiriladi. Temuriylar qiblasida tug' tagidagi qabr Sayyid Umarnikidir.

Shahardagi shoh ko'chalardan biri - sobiq Frunze ko'chasi buyuk sohibqiron Amir Temur nomi bilan yuritiladi. ShOHRUH MIRZO - temuriylar davlatining yirik hukmdori Amir Temurning to'rtinchi o'g'lidir. U 1396-1409 yillarda avval Hirotda, Amir Temur vafotidan keyin buyuk Xuroson va Movarounnahrda temuriylar davlatining hukmdori bo'lgan. Shohruh poytaxtni Samarqanddan Hirotg'a ko'chiradi. Uning hukmronligi davrida Samarqand, Hirotda va

Marvda bir qancha bino va istehkomlar barpo etiladi, fan va madaniyat keng rivojlanadi. Shohruhning o'g'li Ulug'bek va Boysung'ur Mirzo ham bu sohada katta ishlarni amalga oshiradi. Viloyat hokimining 1996 yil 19 mayda 96-qarori bilan shahardagi sobiq Kommunisticheskaya ko'chasiga Shohruh Mirzo nomi berilgan. **Muhammad Tarag'ay Ulug'bek** - Amir Temurning kichik o'g'li Shohruh Mirzoning farzandidir. U buyuk munajjim va matematik, davlat arbobidir. Buyuk Ulug'bek hukmronligi davrida Samarqandda hunarmandchilik, me'morchilik, adabiyot va savdo ravnaq topadi. Uning tashabbusi bilan Samarqand, Buxoro, G'ijduvon va Marvda madrasalar quriladi. Ulug'bek rasadxonasi, "Ziji Ko'ragoniy" asari jahon ilmiga qo'shilgan buyuk hissadir. Uning qabri Go'ri Amir maqbarasida. Viloyat hokimining 1992 yil 10 iyuldag'i 89-qarori bilan shahardagi sobiq Karl Marks ko'chasi Mirzo Ulug'bek ko'chasi deb nomlandi.

Muhammad Sulton - Amir Temurning katta farzandi Jahongir Mirzoning o'g'lidir. Hazrat sohibqiron keljakda o'z mamlakatiga Muhammad Sulton valiahd bo'ladi deb hisoblagan. Biroq, Muhammad Sulton 27 yoshida kasallanib, Amir Temurdan oldin vafot etadi. Unga atab Go'ri Amir obidalari qurdirilgan. U yerda madrasa, masjid, xonaqoh va boshqa yodgorliklar mavjud bo'lgan. Muhammad Sulton qabri bobosi Amir Temur va amakilari Shohruh, Mironshoh va Ulug'bekning yonidadir. Viloyat hokimining 565-qarori bilan 1994 yil 28 dekabrda shahardagi sobiq Patriotskaya ko'chasi Muhammad Sulton ko'chasi deb o'zgartirildi.

Bibixonim Madrasasi Va Maqbarasi - Saroymulkxonim (Bibixonim) Chig'atoy xonlariga mansub Qozonxonning qizi bo'lib, 1341 yilda tug'ilgan. 1370 yili Amir Temur nikohiga o'tgan. U xon avlodiga mansubligi uchun "Bibixonim" (Kattaxonim) unvoniga sazovor bo'lgan. Saroymulkxonim siyosatdon va insonparvar ayol edi. Ko'pgina tarixiy kitoblarda, jumladan, Nizomiddin Shomiy, Sharafiddin Ali Yazdiy, Hofizi Abru, Abdurazzoq Samarqandiy, Fasih Havofiy, Ibn Arabshoh, Klavixo kabilar asarlarida Saroymulkxonim fazilatlari, shaxsiy sifatlari ko'p ulug'lanadi.

Chunonchi, Ispaniya elchisi Ryui Gonzales de Klavixo o'zining «Samarqandagi Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi» asarida oqila malika Bibixonimning Amir Temur sultanatidagi o'rni, qurultoylar va oliy majlislarda, amirlar bilan qatnashish huquqiga egaligini yozib qoldiradi. 1404 yil 17 oktyabrdan Saroymulkxonim elchilarga katta ziyofat berganini bayon qiladi. Bu faktlar esa Amir Temur sultanatida, davlat ishlarida Saroymulkxonim faol qatnashganini yana bir bor tasdiqlaydi. U Amir Temur ruxsati bilan Samarqandda ulkan madrasa qurdiradi. Otasi Qozonxonadan meros bo'lган bir juft baldog'ini sotuvga qo'yib, pulini madrasa qurilishiga ishlatgan ekan. Samarqanddagi hozirgi Jome'

masjidining kun chiqar tomonida, ya'ni Bibixonim maqbarasi yonida barpo etadi. Bibixonim madrasa talabalariga g'amxo'rlik qilib borgan, ularga moddiy yordam berib turgan. Madrasa nihoyatda mahobatli bo'lib, Amir Temur qurdirgan Jome' masjidiga

tutash va monand bo'lган. Biroq har xil sabablarga ko'ra madrasa keyinroq vayron etilgan. Bibixonim hayotda farzand ko'rmagan. Ammo u temuriyzodalarga murabbiylik qilgan. Xususan, Mirzo Ulug'bek Bibixonim tarbiyasida voyaga yetgan. Bibixonim 1408 yilda vafot etadi. Uning jasadi o'zi qurdirgan madrasa yonidagi maqbaraga qo'yilgan. Bibixonim madrasasi yoniga sohibqiron Amir Temur Hindiston zafaridan keyin mahobatli masjid qurdiradi. Hozir ushbu masjid mavjuddir. Bu buyuk koshonalar xalq o'rtasida "Bibixonim" nomi bilan shuhrat topgandir. Viloyat hokimining 95-qarori bilan 1998 yil 7 mayda sobiq 8 Mart ko'chasi Bibixonim ko'chasi deb o'zgartirildi.

SHOHIZINDA MAQBARASI

Qusam ibn Abbos Shohizinda (Tirik shoh) Muhammad payg'ambarimizning amakivachchasi (amakisi Abbosning o'g'li) bo'lib, 676 yilda Samarqandga Islom dinini joriy etish uchun keladi va jangda halok bo'ladi.

Uning jasadi hozirgi Afrosiyob tepaligining Janubiy-Sharqiy qismiga dafn etiladi. Qusam ibn Abbos haqida “Qandiya” kitobida shunday satrlar keltirilgan: “Hyech bir mozor Shohizinda mozoridek ulug’ emasdир. Payg’ambarimizning muborak yuzlarini ko’rgan oxirgi kishi ham Qusam ibn Abbosdir”. Shuningdek, Payg’ambarimizning “Qusam ibn Abbos o’zining yuz tuzilishi, husni va fazilatlari, odatlari bilan menga ko’proq o’xshaydi” - degan hadislari ham bor. Qusam ibn Abbos maqbarasi go’rxona, ziyoratxona, masjid va chillaxonadan iborat. Shohizindadagi barcha qurilishlarni buyuk sohibqiron Amir Temur va Mirzo Ulug’bek amalga oshirgan. Ular o’z avlodlari va yaqin kishilarini Shohizinda maqbarasi yoniga dafn etganlar. Amir Temur O’lja oyim, Tug’li Tekin, Shirinbeka oqo (Amir Temurning singlisi), Turkan oqo (Amir Temurning opasi), Tuman oqo (Amir Temurning xotini) uchun maqbaralar, Ulug’bek esa o’g’li Abdulaziz nomidan ajoyib darvozaxona qudiradi. Shohizinda jamjamasi-ansambl tarkibida 20 dan ortiq me’moriy inshoot mavjud.

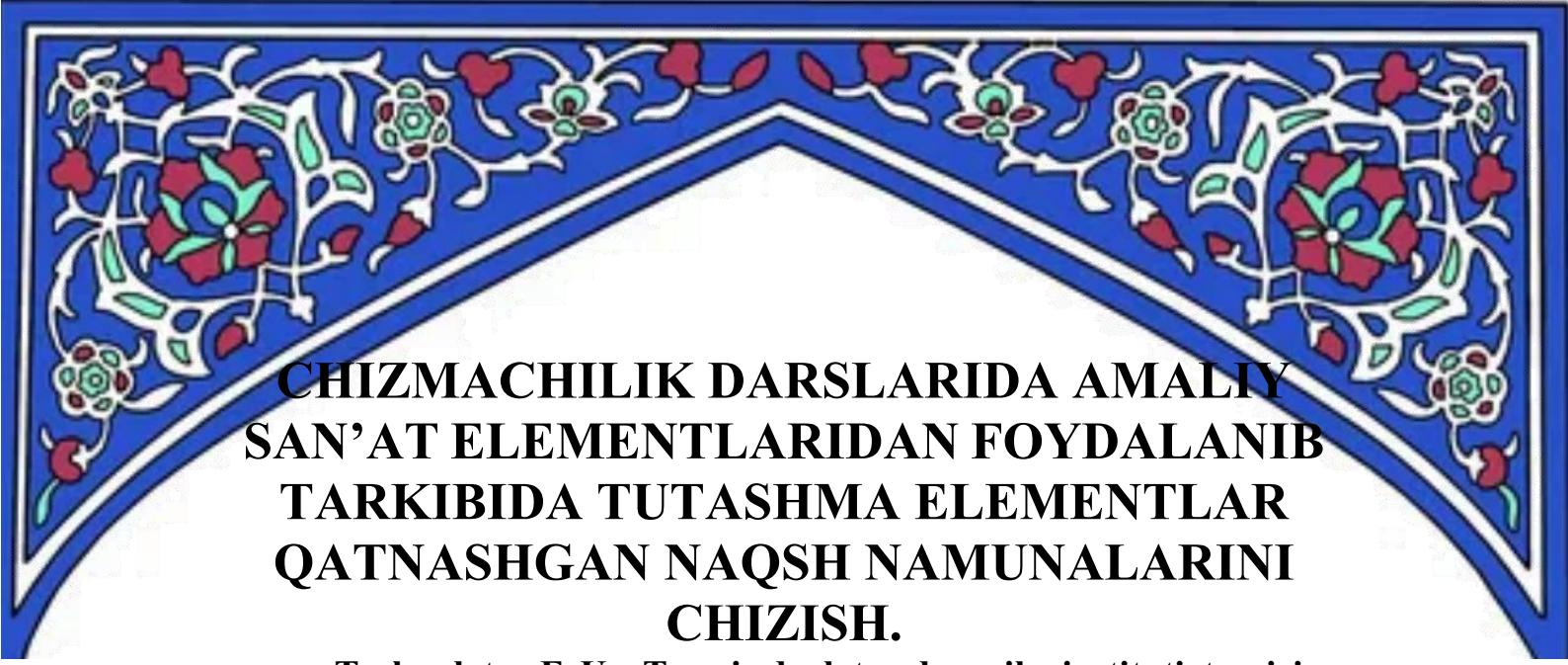
REGISTON

Registon ansamblı – Samarqandning Registon maydonida uch madrasa (Ulug’bek madrasasi, Tillakori madrasa, Sherdor madrasa) dan iborat me’moriy majmua. Dastlab Ulug’bek madrasasi bunyod etilib(1417-1420), keyinchalik qarshisiga–maydon sharqiga Ulug’bek xonaqohi (1424), shimoliga Mirzoyi karvonsaroyi, janubiga Alika Ko’kaldosh Juma masjidi (1430) qudirgan, yonida esa yog’ochdan xotamkori uslubida masjidi Muqatta va Abusaid madrasasi qurilgan. XV asrning 20-40 yillarida Registon hashamatli me’moriy ansamblga aylangan. XVII asrda Samarqand hokimi Yalangto’sh Bahodir vayrona holatdagi Ulug’bek xonaqohi o’rniga Sherdor madrasa (1619-1635)ni, Mirzoyi karvonsaroyi o’rniga Tillaqori madrasa- masjidi (1646-1659)ni qudirgan. Registon o’zining rang–barang koshinkori bezaklari, naqshinkori peshtoqlari, ulkan gumbazlari bilan O’rta Osiyo me’morligining noyob yodgorligi hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. O.K.Aputxin. "Tasviriy san'at asoslari". 1967 y. Toshkent. O'qituvchi. 1984 y.
2. B.A.Azimova. "Natyurmort chizish va tasvirlash metodikasi". Toshkent. O'qituvchi. 1984 y
3. G.M.Abduraxmonov. "Tasviriy san'at kompozitsiyasi". 1996 y. Toshkent.
4. A.Egamberdiyev. "Janrovaya jivopis Uzbekistana". Izd. Gafur Gulyam. Toshkent. 1989 y.
5. D.E.Omonov, J.T.Kholikov, Sh.X.Egamova., The Role and Importance of Using Graphic Programs in Shaping Students' Knowledge and Skills. Nexus: Journal of Innovative Studies of Engineering Science (JISES) Volume: 01 Issue: 04 | 2022 ISSN: 2751-7578 <http://innosci.org/> 45 | Page
6. D.E.Omonov, S.M.Suvankulov, J.Kh.Kadyrov., The Role of Continents and Neighborhoods in the History of Samarkand Nexus : Journal of Innovative Studies of Engineering Science (JISES) Volume: 01 Issue: 04 | 2022 ISSN: 2751-7578 <http://innosci.org/> 27 | Page
7. D.E.Omonov, S.M.Suvankulov, J.Kh.Kadyrov., Decorations Used in the Interior of Historical Residences of Uzbekistan and Their Situation Today (in the example of the city of Samarkand) Nexus : Journal of Innovative Studies of Engineering Science (JISES) Volume: 01 Issue: 04 | 2022 ISSN: 2751-7578 <http://innosci.org/> 32 | Page
8. I.U.Izbasarov, I.Sh.Suvonkulov, D.E.Omonov., Spatial Imagination and Logical Thinking as a Pedagogical Basis for Teaching Students to Design Nexus : Journal of Innovative Studies of Engineering Science (JISES) Volume: 01 Issue: 04 | 2022 ISSN: 2751-7578 <http://innosci.org/> 37 | Page
9. D.E.Omonov., Conceptual Bases of the Production of Teaching Technologies in Exposure and Practical Training (In the Example of the Engineering Graphics Course) Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP) Volume: 01 Issue: 04 | 2022 ISSN: 2751-7551 <http://innosci.org> 104 | Page
10. D.E.Omonov., The Role of Engineering Graphics in the Training of "Fine Arts and Drawing" Teachers Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP) Volume: 01 Issue: 04 | 2022 ISSN: 2751-7551 <http://innosci.org> 108 | Page
11. I.U.Izbosarov, D.E.Omonov, S.Abduvohidova., Stages of Working Thematic Composition in Fine Arts Lessons Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP) Volume: 01 Issue: 04 | 2022 ISSN: 2751-7551 <http://innosci.org> 112 | Page

CHIZMACHILIK DARSLARIDA AMALIY SAN'AT ELEMENTLARIDAN FOYDALANIB TARKIBIDA TUTASHMA ELEMENTLAR QATNASHGAN NAQSH NAMUNALARINI CHIZISH.

Toshpulatov F. U. –Termiz davlat pedagogika instituti, tasviriy san'at va muhandislik grafikasi kafedrasi katta o'qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada chizmachilik, amaliy san'at va muhandislik grafikasi fanlarini o'qitishda uzviylik didaktik tamoyil bo'lib, u ta'lif mazmunini ifodalovchi o'quv rejalar, dastur, darsliklarda o'quv materiallarining bir-biri bilan mantiqiy bog'liq bo'lishini, avval o'zlashtirilgan bilimlarga tayangan holda keyingilarini o'zlashtirishga tayyorlashni, bo'lajak mutaxassislarda ta'limning har bir bosqichida ma'lum darajada bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirilishi xaqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Chizmachilik, amaliy san'at, uzviylik, tutashma, naqsh, islima naqish, muhandislik, Girix, aylana va to'g'ri chiziq, me'moriy yodgorliklar.

НА УРОКАХ РИСОВАНИЯ С ПОМОЩЬЮ ЭЛЕМЕНТОВ ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА РИСУЮТ УЗОРЫ УЗОРОВ, В СОСТАВ КОТОРЫХ ВХОДЯТ СОЕДИНТЕЛЬНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ.

**Тошпулатов Ф.У. –Термезский государственный педагогический
институт, старший преподаватель кафедры изобразительного
искусства и инженерной графики.**

Аннотация. В данной статье показано, что преемственность в преподавании дисциплин рисования, прикладного искусства и инженерной графики-дидактический принцип, заключающийся в том, что учебные планы, программа, учебники, выражающие содержание обучения, логически соотносятся друг с другом, подготавливают к усвоению последующие, опираясь на ранее усвоенные знания, формируют у будущих

специалистов определенный уровень знаний, умений и навыков на каждом этапе обучения. речь идет.

Ключевые слова: рисунок, прикладное искусство, непрерывность, соединение, узор, исламский узор, инженерное дело, обхват, круг и прямая линия, памятники архитектуры.

IN DRAWING LESSONS, USING ELEMENTS OF APPLIED ART, PATTERNS OF PATTERNS ARE DRAWN, WHICH INCLUDE CONNECTING ELEMENTS

**Toshpulatov F.U. – Termez State Pedagogical Institute, Senior
Lecturer of the Department of Fine Arts
art and engineering graphics.**

Abstract. This article shows that continuity in the teaching of the disciplines of drawing, applied art and engineering graphics is a didactic principle, which consists in the fact that curricula, programs, textbooks expressing the content of training logically correlate with each other, prepare for the assimilation of the following, based on previously acquired knowledge, form future specialists a certain level of knowledge, skills and abilities at each stage of training. it's coming.

Keywords: drawing, applied art, continuity, connection, pattern, Islamic pattern, engineering, girth, circle and straight line, architectural monuments.

Chizma bu maxsus chizma asboblari yordamida ma'lum qonun va qoidalar asosida bajarilgan tasvir bo'lib, u bizga buyum haqida, ya'ni uning ichki va tashqi tuzilishlari, o'lchamlari bo'yicha to'la ma'lumot beradigan hujjatdir.

Hozirgi zamон ishlab chiqarishda chizma alohida o'rın tutadi. Chunki har kuni zavodlarimizda turli stanoklar, mashina va mexanizmlar, uy-ro'zg'or buyumlari va ko'plab boshqa narsalar tayyorlanadi. Ularni esa chizmalarsiz yasab bo'lmaydi. Shu jumladan amaliy san'at elimintlaridan gerix va islima naqish turlari ham bunga misol bula oladi.

Naqshlardan ayrim dekorativ ishlarda, arxitektura elementlarini bezashda, ganchkorlik, kandakorlik, kashtachilik, zardo'zlik, zargarlik, gilam to'qish va kigiz bosish, kulolchilik, inkuristatsiya va xalq amaliy san'atining boshqa turlarida foydalaniladi. Naqsh arabcha "tasvir", "gul", ya'ni bezak degan ma'noni anglatadi. Naqshlarning turlari juda ko'p bo'lib, ularning o'z nomi va mazmuni bo'ladi. Ular mazmuniga ko'ra o'simliksimon, gulliy, ramziy, geometrik va boshqa turlarga bo'linadi. Naqshlanadigan buyumning shakliga hamda qanday maqsadda qo'llanishiga qarab naqshlar tanlanadi va o'ziga xos nomlanadi.

O'zbek xalq ustalari naqshning quyidagi uch turidan foydalanadilar:

- 1) Islima (egri chiziqli o'simliksimon elementlardan iborat naqsh).
- 2) Girix – asosan geometrik yasashlardan iborat.

3) Murakkab naqsh – girix shakllari va o'simlik elementlarini qo'shib ishlatalishi natijasidan hosil bo'ladi.

Islima (islimi) – ya'ni o'simliksimon naqshlar tabiatan barg, gul, novda va boshqa narsalarni naqqosh tomonidan stillashtirib olingen shaklidir

Masalan, ustalar gulni stillashtirib olishda uning go'zalligini qaysi holatda (ustidan, yonidan yoki tagidan) ko'rinishida tasvirlashni izlab topadilar. Buning uchun ular tabiatdagi gul, barg, novda, g'uncha, kabutar, tovus va boshqalarning tuzilishini, o'sish qonun-qoidalarini, ko'rinishini sinchiklab o'rganishadi.

Shundan so'nggina ulardan turli naqsh kompozitsiyalari ishlash uchun har xil elementlarni tutashma elimintlaridan foydalanib stillashtirib oladilar. Bunda ularning obrazni chizmalarini tutashma elimintlari stillashtirilgandan keyin ham saqlanishi shart, ya'ni yaratilgan naqsh orqali narsaning aslini ko'z oldimizga keltira olishimiz lozim.

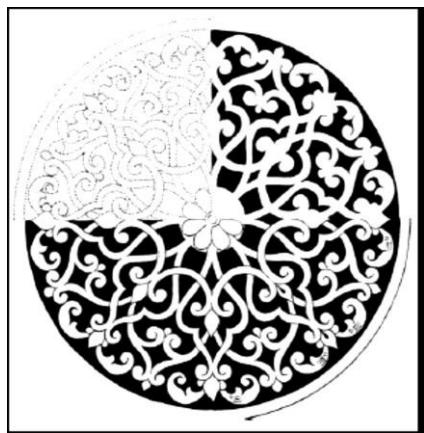
Girix – geometrik naqsh o'simliksimon naqshlardan farq qilgan holda, tabiatdagi barg, gul va boshqa narsalarning umumiy shakli olinib, geometric shakliga keltirilganligidir.

Tutashmalar - Ko'pincha detallar va boshqa buyumlarda, ularni tashkil qiluvchi sirtlar o'zaro silliq, ravon tutashgan bo'ladi. Lekin detal va buyumlarning chizmalarini bajarganda ularning konturlari chiziladi. Shu sababdan sirtlar orasidagi birlashmalarni chiziqlar orasidagi tutashmalar sifatida ko'ramiz (1-shakl). *Tutashma deb bir chiziqning ikkinchi bir chiziqqa bevosita yoki yoy vositasida silliq, ravon o'tishiga aytildi.*

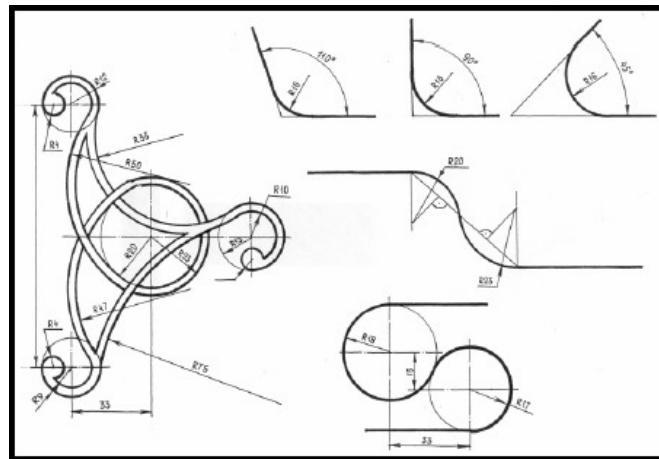
Kompozitsiyada simmetriya, assimmetriya, dinamiklik va boshqalar.

Umuman Oddiy naqsh namunalarini butun Yaqin va Sharq xalqlari, shu jumladan islom mamlakatlariga tegishli bo'limgan xalqlarda ham qadimdan qo'llanib kelingan. O'rta Osiyo girihi Misr, Keniya va Damashq geometrik naqshlariga ham o'xshab ketadi. Lekin boshqa Osiyo davlatlariga xos bo'lgan va bu na'munalarni takrorlamaydigan kompozitsiya yaratishni o'ziga xos usullari, naqshning maxsus shakllari va material xususiyatlarini hisobga olib bezak tanlash O'zbekiston hududidagi geometrik naqshlarda keskin farq qiladi. Islimi naqsh hammasi oddiy va bir vaqtning o'zida murakkab. Aynan yechim oddiyligi chiroyli yasashlarni bajarish kalitini beradi. Sxema qanchalik sodda va mantiqli bo'lsa, u shunchalik samarali va boy bo'ladi. Islimi naqsh yasashning murakkabligi shundan iboratki, bunda kompozitsiya va uning butun estetik qiymati tutashmalarni ketma-ket bajarish bilan yaratilmasdan, badiiy saviyasiga juda ko'p bog'liq.

Hozirgacha saqlanib kelingan me'moriy yodgorliklar va yangidan bunyod qilinayotgan milliy uslubdagi turli inshoot va yodgorliklarda girihiylar bilan bir qatorda islimi naqshlar ham keng qo'llaniladi hamda ular o'zlarining nafisligi bilan girihsidan qolishmaydilar. Islimi naqshlar to'g'risida batafsil to'xtalib o'tirmasdan ularga ayrim misollar keltiramiz (2-shakl).

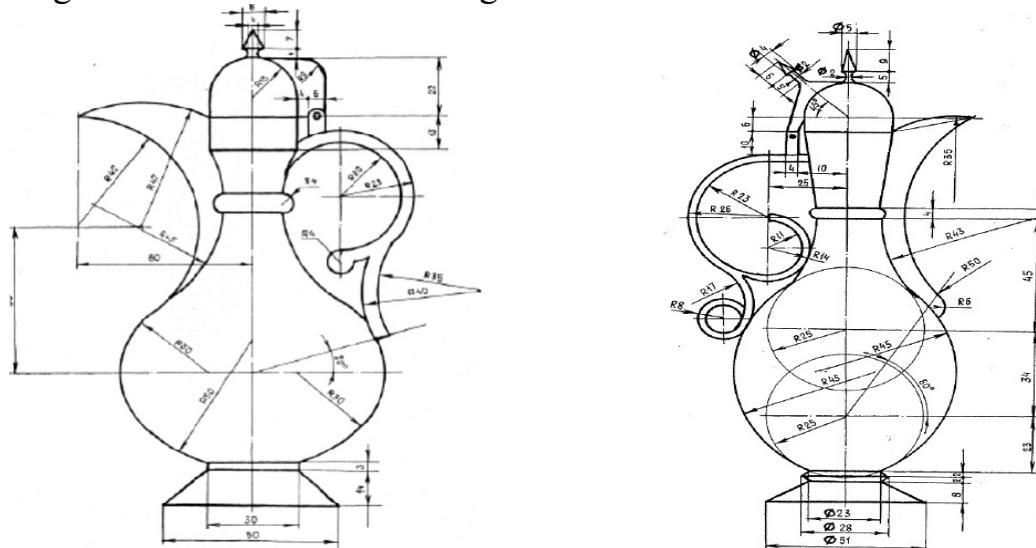
a)

b)

1-rasm. Islimi naqsh (a) namunasi va tutashmalardan foydalanib islimi naqsh elementini (b) hosil qilish

Tutashmalar qo'llanilib tayyorlangan buyumlar foydalanish uchun qulayligi, tuzilishining mukammalligi, ergonomik talablarga mos kelishi va chiroyliligi bilan ajralib turadi. Tutashmalarning xalq amaliy san'ati misolida qo'llanilishiga 2-shaklda namuna keltirilgan.

2-shakl. Milliy uy-ro'zg'or buyumlari konturini tutashmalardan foydalanib bajarish

Chizmani taxt qilishda talabaga quyidagi tartibda ishlash tavsiya qilinadi:

1. Avval barcha yasashlar tanlangan masshtab bo'yicha F3 formatli qog'oz listida T va 2T markali qalamda ingichka chiziqlarda bajariladi.
2. chiziq turlarini hisobga olgan holda, yumshoq M yoki 2M markali qalamda ustidan yurgizib, tayyorlanadi. Agar chizma tushlanadigan bo'lsa,

yumshoq qalam bilan yurgizib chiqmasdan, to`g`ridan-to`g`ri tush bilan ishlash ham mumkin.

3. Tayyorlangan ishni baholashda tutashmalarni aniq bajarilgani, chizmani qog`oz listida optimal joylashtirilishi, chiziq turlariga rioya qilinishi, chizma yozuvlarining standart shriftlarda to`g`ri yozilishi, strelka va o`lchamlarni standartlar bo`yicha qo`yilishi va qog`oz listini toza saqlanishi kabilar e'tiborga olinadi.

Adabiyotlar

1. Toshpulatov F. U., Norqochqorov R. E. O., Maxmudova X. N. Q. Xalq amaliy san'atining chizmachilik fani bilan bog'liqligi //Academic research in educational sciences. – 2021. – T. 2. – №. 2.

2. J.YYodgorov, T.R. Sobirov, N.J.Yodgorov Geometrik va Proyeksiyon chizmachilik Toshkent “Yangi asr avlod” 2008-yil.

3. Tashimov, N. E., & Toshpulatov, F. U. (2018). Activating Students in Building Intersection Line by Quadratic Transformations Method. www. auris-verlag. de.

4. Tos.hpulatov F. Use of geometric patterns and their types from eliminations of drawing and applied art in architectural facilities //Физико-технологического образования. – 2022. – T. 1. – №. 1.

5. Toshpo’Latov F. U. et al. Bolalarni o ‘yin texnologiyalari asosida kasbhunarga qiziqishlarini shakllantirishda rivojlantiruvchi o ‘yinlar //Science and Education. – 2021. – T. 2. – №. 4. – C. 487-491.

6. Uralovich, Toshpulatov Fakhreddin. "Conducting classes on fine arts based on information and communication technologies." International Engineering Journal For Research & Development 6 (2021): 3-3.

7. Toshpulatov F. Use of geometric patterns and their types from eliminations of drawing and applied art in architectural facilities //Физико-технологического образования. – 2022. – T. 1. – №. 1.

8. Uralovich T. F. Conducting classes on fine arts based on information and communication technologies //International Engineering Journal For Research & Development. – 2021. – T. 6. – C. 3-3.

CHIZMACHILIK FANINI KOMPYUTER ANIMATSION 3D MODELLAR VOSITASIDA O'QITISHDAGI SAMARADORLIK XUSUSIYATLARI.

Shukurov A.R. – BuxDPI Musiqa va tasviriyl san'at kafedrasini dotsenti.

Annotatsiya. Axborot va telekomikatsiya texnologiyalarini ta'limgirovishidagi o'rni va afzallikkari, muhandislik fanlarini o'qitishda 3D formatdagi texnologiyalarining o'rni va dolzarbligi keltirilgan. Shuningdek talabalarning fazofiy tasavvurlari va grafik faoliyat ko'nikmalarini rivojlantirishda, chizmachilik fanidan metodik ta'minotni takomillashtirishda kompyuter animatsion 3D modellardan foydalanish to'g'risida bir nechta asoslar keltirilgan.

Kalit so'zlar: axborot texnologiya, 3D formatda animatsiya, kompyuter animatsion 3D model, visual, vizualizatsiya, transformatsiya, fazoviy tasavvur, grafik faoliyat.

ХАРАКТЕРИСТИКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ НАУКЕ ЧЕРЧЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНО- АНИМИРОВАННЫХ 3D МОДЕЛЕЙ.

**Шукурев А.Р – доцент кафедры музыки и изобразительного
искусства, БухДПИ.**

Аннотация. Представлены роль и преимущества информационных и телекоммуникационных технологий в развитии образования, роль и актуальность 3D-технологий в преподавании инженерных наук. Также приводятся несколько причин использования компьютерных анимационных 3D-моделей в развитии пространственного воображения и навыков изобразительной деятельности учащихся, совершенствовании методического обеспечения по предмету рисования.

Ключевые слова: информационные технологии, анимация в формате 3D, компьютерно-анимированная 3D-модель, визуал, визуализация,

трансформация, пространственное воображение, изобразительная деятельность.

CHARACTERISTICS OF EFFECTIVENESS IN TEACHING THE SCIENCE OF DRAWING USING COMPUTER ANIMATED 3D MODELS.

Shukurov A.R - Associate Professor of the Department of Music and Visual Arts of BuxDPI

Abstract: The role and advantages of information and telecommunication technologies in the development of education, the role and relevance of 3D technologies in teaching engineering sciences are presented. Also, several reasons for the use of computer animated 3D models in the development of students' spatial imagination and graphic activity skills, and in the improvement of methodical support in the subject of drawing are given.

Key words: information technology, animation in 3D format, computer animated 3D model, visual, visualization, transformation, spatial imagination, graphic activity.

Jahon ta'lismizda kompyuter va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va tarqalishi inqilobiy o'zgarishga ega voqeylektdir. Axborotlar dunyo hamjamiyatida axborot va telekommunikatsiya texnologiyalari (AKT) imkoniyatlari jadal sur'atlar bilan o'sib bormoqda.

An'anaviy klassik ta'lim axborot jamiyatining zamonaviy talablariga javob berishdan to'xtadi. Agar ilgari bir marta yaxshi ta'lim olish va undan deyarli butun umr foydalanish kifoya bo'lsa, endi ilm dunyosi juda tez yangilanmoqda, shuning uchun biz butun umr ilm olishdan to'xtamasligimizni bugungi kun talab qilmoqda.

Ilm-fanning tez su'ratlarda taraqqiy etishi va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarning barcha soha, jumladan ta'lim jarayoniga tatbiq etilishi, kompyuterlashtirishni yanada takomillashtirish va axborot texnologiyalarni joriy etishni taqozo etmoqda.

Bugungi kunda pedagog kadrlardan nafaqat o'z sohasi bo'yicha, balki zamonaviy axborot texnologiyalaridan ham ma'lum bilimlarni chuqur egallashni va ularni yoshlarga, ayniqsa, o'quvchi hamda talabalarga o'rgatishni talab qiladi. Jumladan, muhandislik fanlaridan talabalarning grafik faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishda kompyuter texnologiyalaridan unumli foydalanish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Shu bois ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan har bir professor-o'qituvchilar zimmasiga zamonaviy grafik dasturlardan foydalanib, o'quvchi va talabalarni o'quv mashg'ulotlarida grafik tushunchalarni kompyuter yordamida tashkillashtirishni yuklaydi. Hozirgi kunning talabidan kelib chiqadigan bo'lsak, muhandislik grafikasi o'qituvchilari zamonaviy grafik dasturlardan dastlabki ma'lumotlarga ega bo'lishlari va ulardan

foydanib chizma elementlarini kompyuterda loyihalashni bilishlari lozim. Chunki har qanday zamonaviy o'quv elektron manbaalarni ishlab chiqishni bu dasturlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Jumladan, muhandislik grafikasi fanlarini o'qitishda axborot texnologiyalardan samarali foydalanish, uning mazmuni, strukturasi, o'qitish uslublarini uzluksiz takomillashtirib borish, elektron ta'lif resurslarni yaratish muhandislik grafikasi fanlarini isloh qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ma'lumki, oliy ta'lif tizimida proyeksiyon chizmachilik fani muhandislik grafikasi kursida muhim o'rinni tutadi. Chunki mazkur fan muhandislik grafikasi kursining proyeksiyalash asoslarini o'rganadigan bo'limi bo'lib, talabaning mazkur fanni puxta o'zlashtirishi qolgan fanlar (mashinasozlik chizmachiligi, arxitektura - qurilish chizmachiligi, topografik chizmachilik va hokazo)ni muvaffaqiyatli o'zlashtirilishini taminlaydi. Muhandislik grafikasi kursini axborot texnologiyalar asosida o'qitish ayni paytda dolzarb muammolardan biri bo'lib hisoblanadi. Ayni paytda bu borada ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Ammo, ilmiy-metodik tadqiqot ishlar keng qamrovli bo'lishiga qaramasdan, oliy ta'lifda muhandislik grafikasi fanlarini 3D formatda animatsiyali modellar asosida o'qitishning nazariy va metodik asoslari maxsus tadqiq qilinmagan.

Shu bois, muhandislik grafikasi kursini axborot texnologiyalar asosida tashkil etish kontseptsiyasini ishlab chiqish, muhandislik grafikasi kursini axborot texnologiyalar asosida o'qitish jarayonining tarkibini nazariy tahlil qilish, muhandislik grafikasi kursini axborot texnologiyalar asosida o'qitishni nazariy asoslash, muhandislik grafikasi kursini axborot texnologiyalar asosida o'qitishni ilmiy asoslangan printsip va vositalarini ishlab chiqish, chizmachilik fanini axborot texnologiyalar asosida o'qitish metodikasini ishlab chiqish, dasturiy animatsion 3D modellar ishlab chiqish muammosini nazariy tadqiq qilish va ularni yaratish, hamda kompyuter animatsion 3D modellardan tarkib topgan o'quv adabiyotlarning yangi avlodini yaratish kabi ko'plab masalalarni o'rganish va ularga javob izlash hozirgi kunning eng dolzarb muammolaridandir.

Bugungu kunda chizmachilikdan talabalarning fazoviy tasavvur va grafik faoliyat ko'nikmalarini shakllantirish borasida o'tkazilgan tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lif muassasalaridagi tajribali mutaxassis olimlar elektron ta'lif resurslarini yaratishda ularga qo'yiladigan didaktik, jumladan, yangi metodlarni qo'llab o'qitishni, chizmachilik kursida fazoviy jarayonlarning kompyuter animatsion 3D modellarini yaratish biroz e'tibordan chetda qoldirilmoqda. Chizmachilik o'quv jarayonini tashkil etish va o'quv materiallarini kompyuter animatsion 3D modeli asosida o'qitish borasida olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari shuni ko'rsatadiki, hozirga qadar shu asosda chizmachilik kursini o'qitishning yangi metodikasi yetarlicha ishlab chiqilmagan. Chizmachilik fanidan talabalarning fazoviy tasavvur va grafika faoliyat ko'nikmalarini kompyuter animatsion 3D modellar vositasida shakllantirish muammolarining metodik taminotini ishlab chiqish asosiy vazifalardan

hisoblanadi. Ushbu vazifalarning muvaffaqiyatli hal qilinishi oliy ta'limda chizmachilik kursini axborot texnologiyalar asosida o'qitishning nazariy asoslarini ishlab chiqishni taqazo etadi.

Hozirgi vaqtida grafik fanlarini o'qitish jarayonini faollashtirish va rivojlantirish uchun kuchli vosita bo'lgan 3D formatdagi kompyuter namoyish grafik dasturlari keng qo'llanila boshlandi.

Bizning fikrimizcha, umumiy o'rta ta'lim, professional ta'lim mos mutaxassisliklar va oliy ta'lim uchun chizmachilik fanida animatsion 3D modellar tizimini ishlab chiqishda turli yondashuvlardan foydalanish kerak: oliy ta'limning chizmachilik fanidan masalalarni yechish uchun talabalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish tushuniladigan ta'limni individuallashtirish; animatsion 3D modellar asosida talabalarning ustun bo'lgan maxsus qobiliyatlarini hisobga olgan holda o'quv jarayonini tashkil etish tushuniladigan ta'limni shakllantirish.

Bu har bir talabaning salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun maqbul sharoitlarni yaratishga imkon beradi.

Ushbu maqola oliy ta'lim Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi mutaxasisliklari uchun chizmachilik fanini o'qitish jarayonida animatsion 3D modellardan foydalanish metodikasini takomillashtirishni hisobga olgan holda axborot jamiyatida ta'lim jarayonini loyihalashga bag'ishlangan.

Dizayn avtomatlashtirish tizimlarida (SAPR) kompyuter geometrik modellari ikki guruhg'a bo'linadi: 2D modellar (tekis, ikki o'lchovli) va 3D modellar (hajmli, uch o'lchovli). Chizmachilik fani odatda talabalarga 2D va 3D grafiklar bilan ishlashni o'rgatadi. Chizmachilik fanini o'qitish mazmunini faollashtirish uchun animatsion 3D modellarni ishlab chiqishda quyidagi bosqichlarni inobatga olish kerak: birinchi bosqich pragnoz bosqichi, uning o'qitishdagi natijasini aniqlash, talabalarda o'zlashtirishlarini hisobga olgan holda oldindan axborot natijadorligini anglash; ikkinchi bosqich modellashtirish bosqichi, uning natijasi vizual ta'lim muhitini qurish; uchinchi bosqich refleksiv bosqichi, uning natijasini amalga oshirilayotgan ta'lim jarayonini baholashdir.

Animatsion 3D model-agar har biriga alohida ta'rif berilsa;

Animatsiya- (lot. Animare — jonlantirish) alohida tasvirlarning yuqori tezlikda ketma-ket ko'rsatilishidir. Ko'zning tasvirlarni uzlukli ilg'ashi oqibatida optik illyuziya seziladi va tasvirlar ketma-ketligi yaxlit harakat, deb qabul qilinadi.

3D- inglizcha so'zdan olingan bo'lib, 3 demision – uch o'lchamli modellarni yaratish tushuniladi.

Model-(lot. Modulus – o'lchov, me'yor) - biror ob'ekt yoki ob'ektlar tizimining obrazi yoki namunasidir. Masalan, chizmachilik fanidagi har qanday ikki va uch o'lchamli tasvirlar detallarning modeli deyish mumkin.

Animatsion 3D modellarni shakllantirishning an'anaviy jarayondan farqli ravishda bu jarayon – kompyuter texnologiyasida gavdalantiriladi. Bu o'rganilayotgan ob'ektning tekislikdagi statik tasvirini dinamik tasvirga o'tish imkonini beradi.

Kompyuter animatsion 3D model: Mazkur tushunchaga quyidagicha ta’rif berildi – kompyuter grafik namoyish dasturlari vositasida yaratilgan моддий об’ектларни fazoviy jarayonlarda vizual dinamik obrazini uch o’lchamli modeli.

Animatsion 3D modellar nafaqat ob’ektning tashqi tuzilishi, balki ichki xususiyatlarini aks ettirishga imkon beradi, o’quv mashg‘ulotlarida talabalarga tezda tasavvur qilish ko‘nikmalarini shakllanadi.

Muhandislik grafikasi o’quv predmetlari nuqtalar to‘plamidan iborat bo‘lgan uch o’lchovli Yevklid fazosida o‘rganiladi. Shu sababli, kompyuter animatsion 3D modelning virtual makonini modellashtirishda 3D formatdagi texnologiyalardan foydalaniladi. Mazkur vizual makon modelida ob’ektlni transformatsiya qilish orqali talabalarda animatsion 3D modellarni vizuallashtirish amalga oshiriladi. Biz nazarda tutgan vizualizatsiya bu - fazoviy vizualizatsiya bo‘lib, abstrakt ma’lumot va hodisalarni transformatsiya qilish orqali ob’ektni ko‘rib idrok etishga ko‘maklashadi. Animatsion 3D modellarni yaratish 3 bosqichdan iborat: modellashtirish; vizualizatsiya; animatsion 3D modellar.

Kompyuter animatsion 3D modellar quyidagi belgilari bilan xarakterlanadi: o’quv materiallari kichik qismlarga (ma’lum miqdordagi axborotlarga ega bo‘lgan hamda mantiqiy jihatdan tartib bilan joylashtirilganligi) bo‘linishi, bundan oldingi modelni bilmay turib keyingisiga o’tmaslik; har bir model yakunida talabaning materialni qanday o’zlashtirganligini aniqlash uchun sinov savollari qo‘yilishi, o’quvchi bu savolga tezlik bilan javob bera olishi, aks holda u keyingi modellardagi ma’lumotlarni o’zlashtira ololmasligi; talaba sinov savoliga javob bergenidan keyin uning to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligini darhol sinab ko‘rish imkoniyatita ega bo‘lishi, savollar axborotning tub ma’nosini ochib berishi uchun talabani o‘ylashga va mustaqil xulosalar chiqarishga majbur qilishi, boshqacha aytganda talaba bilim va malakalarini ongli ravishda egallashi uchun o‘z bilimi haqida animatsion 3D modellardan signallar olib turishi va shu yo‘l bilan o‘z harakatini boshqarishi kerak.

Ma’lumki, proyekcion chizmachilik fani fazoviy jarayonlarga asoslangan bo‘lib, mazkur jarayonlarni harakat (animatsiya) vositasida namoyish etish kompyuter texnologiyalardan foydalanishni taqozo etmoqda. Fazoviy jarayonlar modelini kompyuter yordamida yaratishda dizaynerdan ob’ektning kompozitsiyasi, o’lchamlari va yaqqolligini ta’minlash talab etadi. Shulardan kelib chiqqan holda, chizmachilik fanidan animatsion 3D modellar quyidagi mezonlar aosida yaratiladi: qulay vaziyatni tanlash; kompozitsiyani to‘g‘ri tuzish; to‘g‘ri yoritish; ranglar mutanosibligi; fazoviy jarayonlarning yaqqolligi va realligi; harakatlarning mantiqiy ketma-ketligi; kompyuter animatsion 3D modelning mantiqiy yakuni.

Kompyuter animatsion 3D model fazoviy tasavvur komponenti sifatida xizmat qilib, ularni yaratish me’zonlari quyidagilardan iborat:

1. Modelni yaratish jarayoni mantiqiy va hissiy, abstrakt va aniq, umumiy va xususiy, ko‘rgazmali va mavhum elementlarni birlashtiradi. O’quv predmetini

mantiq sohadan predmet sohasiga olib boradi va aksincha, eksperimental tekshirish, o'lhash va hisoblashga imkon beruvchi ma'lumotlarni beradi. Bu o'quv predmeti va hayot o'rtasidagi aloqadorlik amalga oshiriladi.

2. Modelni yaratish geometrik shakl va uni moddiy jihatdan aks etish usullari, jumladan, hisob-kitoblar, qurish, yaxlitligicha ishlab chiqish va boshqalar haqidagi nazariy va amaliy bilimlarni umumlashtirishning eng yuqori shaklidir.

3. Yaratilgan model haqida mulohaza yuritish – talabalarda ijodiy qiziqishni uyg'otadi. Ijodiy qiziqish jarayoni faqat figuralarning alohida detallarini va hatto figuraning o'zi haqida mulohaza yuritish emas, balki uning yaratilish g'oyalari va usullari haqida mushohada yuritishidir.

4. Model - tasavvur mahsulotining asliga muvofiqligini tekshirish vositasи.

5. Modellarni ishlab chiqish o'quv faoliyatining deyarli barcha turlarini sintezlaydi.

Har qanday kompyuter animatsion 3D model xususiyatlari quyidagilardan iborat: ta'lim jarayonida teskari aloqaning ta'minlanishi; o'quv jarayonini individuallashtirish imkoniyatining borligi; o'quv jarayonining ko'rgazmaliligin oshirishi; o'rganilayotgan jarayon yoki hodisalarini transformatsiyalash mumkinligi; jamoa va yakkama-yakka o'qitishda undan foydalanish mumkinligi; ta'limning interfaol usul va uslublarining mavjudligi; o'quv mashg'ulotlarini yuqori sifatli darajada o'tkazilishi; bilimlarni hosil qilish va o'zini baholash imkoniyatlarini yaratilishi; ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarning o'zaro aloqadorligini ta'minlashi; axborotni yangi shaklda multimedia vositasida uzatilishi.

Talabalar fazoviy tasavvurlarini rivojlantirishda animatsion 3D modellarning ahamiyatli jihatlarining asosiy omili bu chizmachilikdagi metric va pozitsion masalalarni fazoviy jarayonlarini anglashidir. Animatsion 3D modellardan talabalarda individual foydalanish imkoniyatini tashkil etishda Internet tarmog'i (You Tube)ga joylashtirish, vaqt byujetiga va mustaqil o'zlashtirishga yaxshi samara beradi. Buning uchun esa quyidagi didaktik vazifalarga amal qilish lozim: o'rganilayotgan mavzu yuzasidan, aniq va to'liq ma'lumotlar bilan ta'minlash; ko'rgazmali ta'limni ko'paytirish (murakkab jarayonlarni vizual ko'rinishini yaratish); talabalarning mustaqil ish hajmini oshirish (berilgan vazifalarni amalga oshirgan holda, ilmiy bilimlarni oshirish); talabalar faoliyatini chuqurlashtirish, ularning ilmiy faoliyatini optimal hamda tez suratlarda o'sishini ta'minlash; talabalarning bilim olishga qiziqishlarini maksimal darajada qondirish; teskari aloqani tashkillashtirish; talabalarning faoliyatini nazorat qilib borish (masalan, test o'tkazish orqali ularning dastlabki bilim darajasini va muayyan mavzularni o'rganishdan so'ng olgan bilimlarini aniqlash) hamda ularga zaruriy ko'rsatmalar berish; fan bo'yicha qo'shimcha adabiyotlarni o'qish va Internet tarmog'iga joylashtirilgan animatsion 3D modellardan mustaqil foydalanib borish.

Chizmachilikdan ushbu didaktik vazifalarni amalga oshirish uchun fanga oid 3D formatli animatsion modellar resursini ishlab chiqish lozim. Bu borada tatqiqot olib borgan olimlar M.L.Kazaryan, M.A.Shaxramanyanlarning fikriga ko‘ra, 3D modellash eng dolzarb va istiqbolli texnologiya hisoblanib, ta‘lim resurslarini 3D vizual ko‘rinishda taqdim etish uchun zamonaviy vosita hisoblanadi. Shu bois, oliy o‘quv yurti grafik fanlarni o‘qitishda 3D formatli animatsion modellardan foydalanishga oid shakl va usullarini yanada takomillashtirish lozim. Buning natijasida, talabalarda fikrlash va tizimli harakat qilishga, ijodiy faollik, liderlik xislatlarga ega bo‘lishlilikni, ularning mustaqil faoliyat ko‘nikmalarini vujudga kelishiga yordam beradi.

3D formatli animatsion modellar yordamida talabalar turli obyekt va jarayonlarni ko‘rishda qonun-qoidalarni intuitiv darajada tushunishga o‘rgatish, kerakli axborotlarni izlab topib, ular bilan ishlashni o‘rgatadi. Ya‘ni u quyidagi afzalliklarga ega: ma‘lumotlarni turli xil ko‘rinishda yetkazib berish evaziga didaktik materiallarning xilma-xilligini oshirish (animatsiya, grafik ma‘lumotlar va chizmalar); hujjatlar mazmuniga zarur o‘zgartirishlarni zudlik bilan kiritish qulayligi; elektron holatda ixcham saqlash; har qanday masofaga ma‘lumotlarni yuborish soddaligi; talabalarning mustaqil ishlashlarini jadallashtirish, mustaqil ta‘lim olish faoliyatlarini kuchaytirish; talabalarning individual qobiliyatlarini hisobga olgan holda, ularga vazifalarni taqsimlash.

Chizmachilik fanida animatsion 3D modellarlarni qo‘llab o‘qitish, bugungi kunda ta‘lim va tarbiya jarayoni uchun kompyuterlardan foydalanishning yangi bosqichi bo‘lib, an‘anaviy hamda masofaviy o‘qitish tizimlariga oid zamonaviy ta‘limdan foydalanilib kelinmoqda. Bu esa tarmoqda o‘quv materiallarini professor-o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida samarali muloqotni tashkillashtirish hamda fanni mustaqil o‘zlashtirish uchun keng ko‘lamda imkoniyatlar yaratib beradi.

Animatsion 3D modellarda didaktik, texnik va tashkiliy qarashlar hisobga olinib, unda cheksiz pedagogik ta‘sirni faollashtirish va xilma-xilligini oshirish ko‘zda tutilgan, chunki u chizmachilik ta‘limida har xil elektron ko‘rinishdagi metric va pozitsion axborotlarni o‘z ichiga oladi.

Chizmachilik (Proyekcion chizmachilik) fanidan talabalarning fazoviy tasavvur va grafik faoliyat ko‘nikmalarini shakllantirish oliy ta‘lim muassasalarini professor-o‘qituvchilarining eng muhim vazifasi hisoblanadi. Buning uchun esa animatsion 3D modellardan foydalanish, ulardan You Tube internet tarmog‘i orqali samarali amalga oshirish mumkin.

Talabalar uchun You Tube internet tarmog‘idan ta‘lim maqsadida foydalanishlari uchun chizmachilikdan animatsion 3D model resurslari shakllantirildi. Ushbu 3D modellar talabalarga zamonaviy “Mobil-Ta‘lim” texnologiyalar yordamida bilim berish maqsadida, QR-kodli darslik yaratildi. QR-kodlar orqali turli qiziqarli (animatsion 3D modellar) ma‘lumotlar bilan tanishish mumkin. Bu kabi o‘zgarishlar darslik sahifalarining ixchamlashishiga olib keladi. Eng muhimi talabalarda fanga qiziqishni orttiradi. Ayni paytda

axborot-texnologiyalar ildam rivojlanishi, QR-kod belgilarning kashf etilishu bosma nashrlarga elektron resurslarni bog'lash imkoniyatini yaratadi.

Boshqacha qilib aytganda, animatsion 3D modellar bitta tarkibda birlashgan axborotni taqdim etishning har xil vositalarini uyg'unligini o'zida aks ettiradi. Chizmachilikdan animatsion 3D modellar taqdimotlarning almashinilishi yoki birlashishi ta'lim axborotini maksimal aniq va o'zlashtirishni oson shaklida yetkazish orqali motivatsiya, yangi bilim va ko'nikmalarini shakllanishiga imkon beradi.

Ushbu didaktik vazifalarni amalga oshirish uchun chizmachilik fanidan animatsion 3D modellarni yaratish lozim edi. Uning tarkibida quyidagilar mujassamlashgan bo'lishi zarur: uslubiy – normativ; axborot-ta'lim; axborot – ko'maklashuvchi; amaliyatga yo'naltirilgan; nazorat-diagnostika; monitoring qiluvchi funksiya.

Animatsion 3D modellar talabalarga professor-o'qituvchilar bergen ish hujjatlarini, mustaqil ishlarini tahrirlash va soddalashtirish imkoniyatini yaratadi.

Chizmachilik fanini o'qitish jarayoniga mo'ljallangan animatsion 3D modellarni yaratib, uni o'quv jarayoniga tadbiq etish mexanizmini takomillashtirish orqali erishish mumkin. Chizmachilik faniga animatsion 3D modellarni yaratishning murakkab jihat - mantiqqa va talabalarning o'zlashtirish darajasiga to'g'ri keladigan ketma-ketlikda joylashtirishdan iborat. Animatsion 3D modellarning afzalligi shundaki, ularni qulay holda saqlash hamda fanga oid murakkab jarayon va hodisalarini vizual shaklda namoyish etish, vizual shaklda tajriba ishlarini olib borish imkoniyati tug'iladi. Shu bois, talabalarning chizmachilik fanidan olgan bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishda animatsion 3D modellaridan foydalanib yuqori samaradorlikda erishishi mumkin.

Ijad mahsuli bo'lgan animatsion 3D modellar professor-o'qituvchi va talabalarga o'quv jarayonidagi turkum muammolarni sezilarli darajada hal etish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, vaqt ni tejash va mustaqil ish faoliyatlarini faollashtirish uchun muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga doimiy didaktika bilan zamonaviy pedagogik innovatsiyalar o'zaro bog'liqligini ta'minlash orqali talabada yetarli darajada qiziquvchanligini, bilimga talpinishini va aqliy shakllanishi uchun xizmat qiladi.

Hozirgi kunda, pedagogika oliy ta'lim muassasalari muhandislik grafikasi fanlarida talabalarning ijodiy faoliyatida 3D formatli texnologiyalari yordamida o'qitish vositalari faol ravishda kirib bormoqda. Ayniqsa, kasbiy layoqatligida 3D formatli texnologiyalariga mo'ljallangan vizual ta'lim texnologiyalarini ta'sir etish, ularning ko'nikmalarini shakllantirishga ta'sir etmay qo'ymaydi.

Chizmachilik fanidan 3D formatga mo'ljallangan vizual ta'lim texnologiyalari ta'lim va tarbiya jarayonini samarali tashkillashtirishda, sifatli o'quv-ilmiy axborot yordamchi vositasi hisoblanadi. Shu bois chizmachilik fanida animatsion 3D modellarini ta'lim jarayonida qo'llash, oliy o'quv yurtlarining muhandislik grafikasi professor-o'qituvchilarini bilim va

mahoratining muhim qismi bo‘lib hisoblanadi. Zamonaviy axborot manbaları va kommunikatsiya vositalaridan foydalana bilish, olingan axborotlarni qayta ishlash, ta‘limiy axborot muhitini va oliy ta‘limda kasbiy muhim axborot integratsiyasini tashkil qilishdir. Buning natijasida talabalarda nafaqat ijodiy faollikni, balki o‘zlarining mativatsion, hissiy va kommunikativ muhitini shakllantiradi. Olib borilgan tadqiqotlatning natijalariga ko‘ra, grafik fanlardan talabalar ko‘nikmalarini shakllantirishda 3D formatli texnologiyaning o‘ziga xos muayyan qoidalari, qonuniyatları, tomonları tizimi, izchillik vositalari, omillari hamda pedagogik shart-sharoitlaridan keng foydalanish orqali maqsadga erishish mumkinligiga amin bo‘lindi.

Animatsion 3D modellarni axborot xususiyatlari etiborga olinsa, chizmachilik fanini o‘qitishda foydalanish, ta‘limdagi axborot birliklarini jamlashga yordam beradi hamda talabalarning grafik faoliyat ko‘nimalarini shakllantiradi. Chunki, talabalarda ta‘limga qiziqish kuchi turlicha bo‘lib, optimal me’orni topishga yordam bera oladi. Mustaqil ravishda maqsadi yoritilib beriladi, qo‘srimcha axborot mu‘lumotlar yig‘indisi yanada qiziqtirishga qaratilgan bo‘lib, masala yechishda, kerakli ma‘lumot qidirishda va o‘z ishini natijasini yoritib berishda mustaqil fikrlashni ta‘minlab beradi. Berilgan dasturdagi ma‘lumotlar o‘quvchini mustaqil qabul qilib, bilishiga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Animatsion 3D modellar nafaqat chizmachilik ta‘limida qo‘srimcha yordam sifatida, balki asosiy ta‘lim resursi sifatida qo‘llanilsa ta‘lim sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, oliy ta‘lim muassasalari chizmachilik fanida 3D formatli texnologiyalari yordamida o‘qitish samaradorligini oshirishda yuqorida e‘tirof etilgan talablar va tamoyillarga tayanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bunda talaba fanni mustaqil o‘rganishga hamda kuzatish va tahlil qilish jarayonlarning vizual obrazini bir necha marotaba ko‘rish imkoniyati tug‘iladi. Natijada, talabalarning ko‘nikmalarini shakllanadi hamda ijodiy fikrlashi oshadi.

Chizmachilik fanini o‘qitish jarayonida kompyuter animatsion 3D modellar asosida tashkil etish talabalarning grafik qobiliyatini va fazoviy tasavvurini rivojlantiribgina qolmay ularda ixtirochilik, kashfiyotchilik, ratsionalizatorlik, ijodiy va mustaqil fikrlash va bunyodkorlik kabi xislatlarni rivojlantirishda va eng muhimi barkamol avlodni tarbiyalashda xizmat qilishi shubhasiz.

Adabiyotlar

1. Ядгаров Н. Д., Ядгаров Д. Д. Дизайн создания компьютерных анимационных моделей по начертательной геометрии //Теорія та практика дизайну. – 2012. – №. 1. – С. 197-200.
2. А.Б. Кондратенко, Б.А. Кондратенко Технология обучения в виртуальной образовательной среде персонализации обучения // Открытое образование. 2013.

Shamsiev Sh.I. – Buxoro davlat pedagogika institute, musiqa va tasviriy san'at kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarga ta'lif-tarbiya berish jarayonida musiqa darslarini faoliyat turlarini ilmiy asosda tashkil etishning o'ziga xos jihatlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Musiqa madaniyati, dars faoliyat turlari, texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar, video kitoblar, musiqali albomlar, asbob uskunalar, kinoproektor, musiqa darslari, kompyuter, metodist, talim.

СПОСОБЫ ОРГАНИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА УРОКАХ МУЗЫКИ НА НАУЧНОЙ ОСНОВЕ

Шамсиев Ш.И. – преподаватель кафедры музыка и изобразительное искусство Бухарского государственного педагогического института

Аннотация. В данной статье описаны уникальные аспекты организации уроков музыки на научной основе в процессе обучения учащихся.

Ключевые слова: музыкальная культура, виды уроковой деятельности, технические средства, наглядные пособия, видеокниги, музыкальные альбомы, оборудование, кинопроектор, уроки музыки, компьютер, методист, образование.

METHODS OF ORGANIZING ACTIVITIES IN MUSIC LESSONS ON A SCIENTIFIC BASIS

Shamsiev Sh.I. – Teacher of the Department of music and fine arts of the Bukhara state pedagogical institute

Annotation. This article describes the unique aspects of organizing music lessons on a scientific basis in the process of educating students.

Key words: Music culture, types of lesson activities, technical tools, visual aids, video books, musical albums, equipment, film projector, music lessons, computer, methodist, education.

Har tomonlama yetuk barkamol avlodni tarbiyalab yetishtirish mustaqil respublikamiz ta’lim tizimi oldida turgan muhim vazifa hisoblanadi. Shunday ekan, barcha fanlar qatori musiqiy fanlarni o’qitish ishini yanada yaxshilash, uning samaradorligini oshirish uchun barcha imkoniyatlardan foydalanmoq kerak. Ayniqsa, bunday imkoniyatlarning qaysi biridan yaxshirok natija chiqarish ustida bosh qotirish lozim.

Bizga ma'lumki, umumta'lim mакtablarida o'qitiladigan musiqa madaniyati darsi faqatgina o'quvchilarning bilim olish va dunyoqarashi kengayishi zamiriga qo'rilmasdan, balki ma'lum ma'noda ularning qobiliyatları o'sishi, ijodkorlik va ijro malakalarining oshirilishini ham taqozo yetadi. Chunki, bu darslar ko'proq amaliy faoliyat, ya'ni jonli harakatlar asosida o'qitiladi. Bu esa ta'lim beruvchi pedagogdan faqatgina chuqur musiqiy bilim va keng dunyoqarashni emas, balki yuksak ijrochilik mahoratini ham talab qiladi.

O'qituvchining shaxsan ijro etgan har bir musiqiy asari o'quvchilar uchun ko'rgazmalilik vazifasini bajaradi. Dars jarayonida o'quvchilar pedagogdan ovoz ishlatish texnikasi, milliy oxanglar xosil qilish, so'zlarni burro talaffuz qilish, intonatsiya va boshqa qo'shiqchilikning o'ziga xos sir-sinoatlarini o'rganadilar.

Zero, boshqa fanlar kabi musiqiy fanlarni o'qitishda ham ko'rgazmalilik muhim o'rinni egallaydi. Xalqimiz «yuz marta eshitgandan ko'ra bir marta ko'rgan afzal», deb bejiz aytmagan. Ko'rgazmalilik jonli va tasviriy vositalar orqali amalga oshiriladi.

Umumtalim mакtablarida musiqa madaniyati darslarini ilmiy asosda tashkil yetish uchun avvalo shuni aytish keraki, xozirgi zamonaviy pedagogic texnalogiyalar bir vaqtning o'zida ta'lim vositalari (asbob uskunalar, labaratoriya jixozlari, axborot va texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar, adabiyot, radio televediniya, kompyuter va x.k) ni bir necha yunalishlarda, musiqa darslarida esa foaliyat turlarida qo'llash imkoniyatini beradi, ayni vaqtida yesa "aparat matnlar" tuzumi (video kitoblar, o'quv diktantlari, musiqali albomlar va boshqalar)dan ommaviy ravishda foydalanilmoqda. Shuningdek, musiqa fanlarini o'qitishda ham ta'lim loyihalarini yaratish pedagog texnalog va metodistlarning kasbiy mahoratalarini oshirishga yordam beradi.

Quyidagi tizim, ya'ni "buyurtma, vosita, uslub, - yondashuv-ta'lim turi" tizimi kinoproektor o'quv magnitafoni, radio va televiedeniya, lingafon xonasi, avtomatlashtirilgan ta'lim tizimlari, multimedia va gipermatnli ta'lim turlarining intelektual tizimi yordamida o'zlashtiriladi.

Yangi ta'lim turlarining shakllanib borishi hamda zamonaviy ilg'or o'quv vositalarining ta'limga to'liq tadbiq qilinishi samaradorligini o'rganish ular

o'rtasida ma'lum uzviy bog'liqlik mavjud yekanligini ko'rsatmoqda. Bunday bog'liqliq mohiyati jihatidan quyidagi tartibga asoslanadi:

- zamonaviy ta'limga ijtimoiy zaruriyatning vujudga kelishi;
- ta'lim tizimiga jamiyat tomonidan ijtimoiy buyurtma berilishi;
- ilg'or o'quv vositalarining yaratilishi;
- ilg'or o'quv vositasini ta'limda qo'llash texnalogiyalarining zaruriyati;
- ta'lim tamoyillari tizimining yaratilishi.

Demak pedagok texnalogiyalar ta'lim vositasining yangi avlodi va turlari sifatida va ulardan foydalangan holda namoyon bo'ladi. Zamonaviy texnalogiyaga asoslangan yangi paradigmning mohiyati interfaol ta'limni keng ko'lamda va mavjud imkoniyatlar asosida yo'lga quyishdan iborat.

Unga ko'ra har bir ta'lim oluvchi o'quv axborotlarini 3 manba:

1. O'qituvchi yordamida
 2. Ma'lumotlar bazasi yordamida (muayyan fan bo'yicha, yoki o'quv darslarida).
 3. O'quvchilar guruxi yordamida (ular bilan o'zaro fikrlashish) egallaydi.
- Pedagogik texnologiya modelida quyidagi paradigma aks etadi.

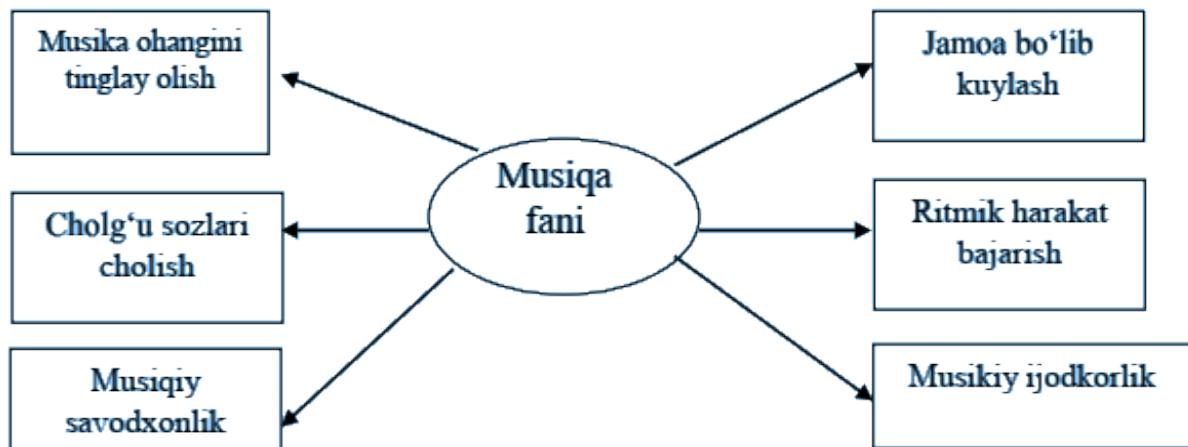
1. Muammoni qo'yish;
2. Kuzatish va tajriba asosida dalillar to'plash;
3. Dalillarni sharhlash va ilmiy farazni ilgari surish;
4. Testlar yordamida, nazariy g'oyalarni amaliyatga tadbiq etish yo'li bilan birga ilmiy farazning haqiqatligini tekshirish;
5. Xulosa va tavsiyalar tayyorlash:

Musiqa ma'daniyati ta'limida qo'llanilayotgan pedagogik texnalogiyalarning samaradorligini o'lchash mezonlari shu soha bo'yicha ta'limning davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlari mazmunidan kelib chiqqan holda ishlab chiqiladi.

Musiqa madaniyatining standart asosdagi yangi ta'lim mazunidan bu fan bo'yicha o'quvchilar o'zlashtirgan bilimning, ko'nikma va malakalarning, shu bilan birga ulardag'i kuzatuvchanlik, xotirani mustaxkamlash, obrazli tasvir hosil qilish, ijodkorlik, mustaqil fikrlash, badiiy va musiqiy didning shakllanishini belgilaydi. Ayni vaqtda bu borada samaradorlikka yerishish yo'li musiqa darslariga, uning tashkil yetilishiga nisbatan texnologik yondoshuvni taqozo etmoqda. Pedagogik texnologiyalarning samaradorligi musiqiy ta'limni ma'lum maqsad asosida, shuningdek maqbul usul, shakl vositalar yordamida tashkil etilishi orqali ta'minlanadi. Jumladan: texnik vositalar (kompyuter va boshqalar) musiqiy cholg'ular ijro uslublari, ko'rgazmali jixozlar, amaliy mashg'ulotlar, pedagogik va psixologik vositalar, ilg'or o'qituvchilarning ish-tajribalari, noan'anaviy dars shakllari, baholashning yangi tizimi kabilar yangi pedagogik texnologiya samaradorligini aniqlashning muhim mezonlari bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogik texnologiyalarning samaradorligi dars jarayonida o'quvchilarning quyidagi o'quv faoliyatlarini nazariy hamda amaliy tarzda bajarish borasidagi bilim ko'nikma va malakalarning yegallanish darajasi bilan

belgilanadi.O'quvchilar umumiy musiqiy dunyoqarashini kengaytirish ularda ijrochilik (kuylash ritmik, harakatlar bajarish, cholg'u sozlar chalish) malakasini shakllantirish, musiqiy bilim doirasini kengaytirish musiqiy ta'limning umumiy maqsadidir. O'zbek xalq, musiqasi jaxon xalqlari musiqa asarlari, shashmaqom va boshqa yo'nalihsdagi o'zbek maqomlaridan, yurtimiz xududiga mos mahalliy musiqa uslublaridan namunalar, tinglash orqali o'quvchilarda musiqa asarlari turlari, janrlari, milliy va akademik ijro uslublarinip bir-biridan farqlash, dramatik saxna asarlarini shakllanadi farqlash kabi musiqiy savodxonlik darajalari. Jamoa bo'lib kuylash faoliyati o'quvchilarning musiqiy o'quv qobiliyati hamda ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun zarurdir. U orqali o'quvchi o'z ovozini ya'ni ovozda ijro yetish iste'dodini boshqarish, ustozijerosini tinglash, undan ibrat olish, kuzatish, unga taqlid kilish va u bilan birga kuylashga intiladi. Musiqa madaniyati darsida musiqiy faoliyat turlari

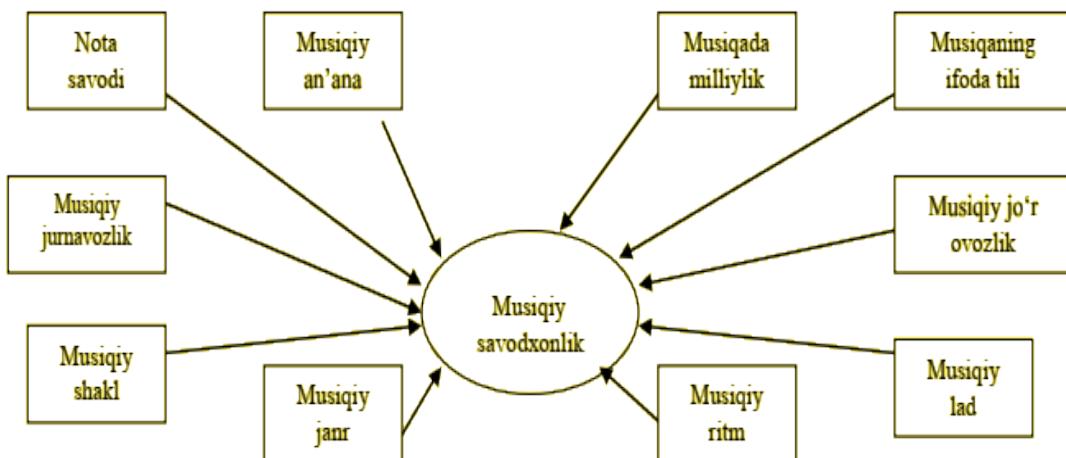
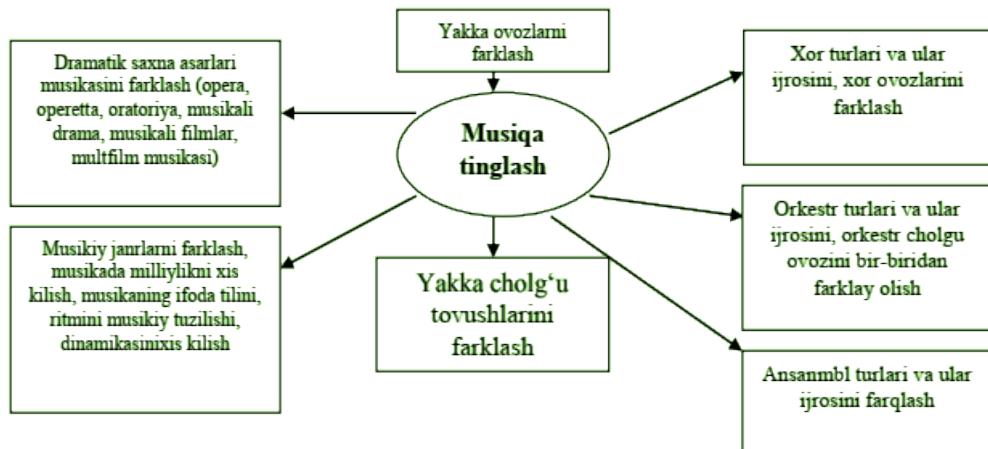
O'zbek xalk qo'shiqlari bastakorlar ijodi mahalliy musiqa uslublariga oid fol'klor qo'shiqlar va qardosh xalqlar qo'shiqlari, maqom yo'llaridan na'munalar ijro yetish orqali ularda ijrochilik malakalari shakllana boradi.

Musiqiy savodxonlik barcha bilimlarni nazariy jihatdan birlashtiruvchi faoliyat sifatida muhim ahamiyatga ega.

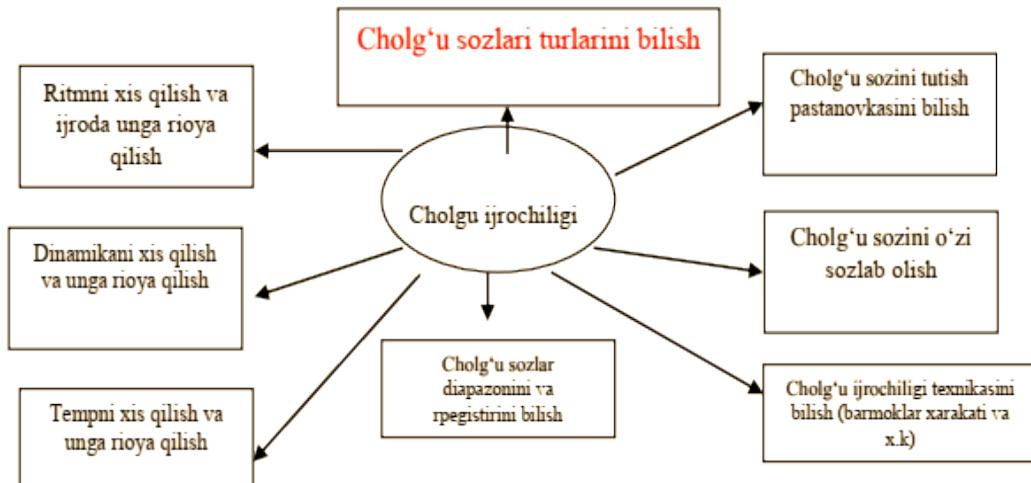
Dars va darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida qanday faoliyat (tinglash, ijro yetish, musiqiy harakatlar, cholg'u ijrochiligi) tashkil yetilmasin, muayyan mavzudagi musiqiy asar o'rganiladi va o'kuvchilarda ularning janri, shakli, tuzilishi, ladi, tempi, dinamikasi, jo'rovozlari, ritmi to'g'risida yangi tushunchalar hosil bo'ladi.

Shu bois musiqiy savodxonlik faqat nota yozuvini o'rganish yemas, balki o'quvchilarning umumiy musiqiy bilimlarini shakllantira boradi.

Musiqa tinglash yakkanovoz (yakka cholg‘u), yakka ovoz (yakka qo’shiq ijrosi), Jo’rnovoz (cholg‘uda jo’r bo’lish), jo’rnovoz (qo’shiq yoki kuylash orqali jo’r bo’lish)ni bir biridan farqlash ansambl va orkestr musiqasini farqlay olish, cholg‘u sozlar ovozini farklash, milliylikni yoki hududiylikni farqlash, musiqiy did va idrokni rivojlantirishni ta’minlaydi, yestetik dunyoqarash va milliy koloritni uyg‘otadi.

Cholg‘u sozlarini chalish milliy cholg‘u sozlarimiz, ularning tovush hosil qilish imkoniyati, milliy kuylarimiz, ularning tuzilishi tezligi, dinamikasi, ladi va ritmini xis qilishga hamda o’quvchilarining o’z iqtidorlariga o’zlari va boshqalarning baho bera olishiga, ijro jarayonida ritmgaga, dinamikaga, tempga rioya qilishga o’rgatadi

Musiqali ritmik harakatlar bajarish musiqali faoliyatlar ichida muhim faoliyat turi hisoblanadi. O'quvchilarda musiqa mazmuniga tushunib yetish va shunga mos ravishda o'z harakatlarini boshqara olish mahoratini shakllantiribgina qolmay, turli xalqlar, turli millatlar musiqalarini bir-biridan farqlay olish musiqa ritmini, tezligini, dinamikasini va harakterini bilishga o'rgatadi.

Ayniksa harakatlar jarayonida ular musiqaning ichki tuzilishini ham o'rghanadi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan barcha faoliyat turlari umumiylashgan holda yagona mavzuga buysindiriladi, natijada bu faoliyat turlari va tanlangan mavzular orqali o'quvchilarning umumiy musiqiy dunyoqarashi shakllanadi va ularning yestetik tarbiyasida mavzuning to'g'ri tanlanishi hamda shu mavzuning o'quvchilarga singdirilishi uchun tanlangan faoliyat turlari va metodlarining roli benihoya katta ahamiyatga yega bo'ladi va muhim vosita xisoblanadi.

Adabiyotlar

1. Шамсиев Ш. И., Солиев А. А. Основы хорового пения на уроках музыки //Проблемы науки. – 2021. – №. 1 (60). – С. 55-57.
2. Шамсиев Ш. И. Молодой специалист учитель музыки, как руководитель хорового коллектива в общеобразовательной школе //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 540-545.
3. Шамсиев Ш. И. Новые подходы к подготовке молодых специалистов учителей музыки, разработка уроков музыки //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 528-533.
4. Shamsiev S. I. The role of folk songs in educating student's role of folk songs in student education //International Journal on Integrated Education. – 2021. – Т. 4. – №. 2. – С. 76-78.
5. Shamsiyev S. I., Ramazonov S. R. O. G. L. Boshlang'ich sinflarda vokal-xor malakalarini shakllantirish va rivojlantirish uslublari //Scientific progress. – 2021. – Т. 1. – №. 5. – С. 377-381.

O'ZBEK FOLKLOR QO'SHIQLARINING BOLALAR TARBIYASIDAGI AHAMIYATI.

**Habibullayeva G.H. BuxDPI – BuxDPI magistranti, Nurullayev F.G.
BuxDPI Musiqa va tasviriy san'at kafedrasи dotsenti**

Annotasiya. Ushbu maqolada ozbek xalq qoshiqlari yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashdagi orni haqida bayon etilgan. Xalq qo'shiqlari inson hissiyotiga kuchli ta'sir eta olish xususi yatiga ega bolib, axloqiy tarbiyaning muhim manbaidir.

Kalit sozlar: xalq qo'shiqlari, madaniyat, submadaniyat, musiqa, qo'shiq, hissiyot, ma'naviyat, axloqiy madaniyat, san'at, adabiyot, bola, mahorat

ЗНАЧЕНИЕ УЗБЕКСКИХ ФОЛЬКЛОРНЫХ ПЕСЕН В ОБРАЗОВАНИИ ДЕТЕЙ.

**Хабибуллаева Г.Х. – магистрант БухГПИ, Нуруллаев Ф.Г. доцент
кафедры музыки и изобразительных искусств Бух ГПИ**

Аннотация. В статье рассматриваются роль народных песен в воспитании молодежи. Знакомство со своей национальной культурой. Обсуждаются структура личности, место детского фольклора у младших школьников, целенаправленные педагогические процессы формирования и интеграции нравственных качеств.

Ключевые слова: Народные песни, культура, музыка, песня, субкультура, чувство, интеллект, арт, литература, дитя, способность.

THE IMPORTANCE OF UZBEK FOLK SONGS IN CHILDREN'S EDUCATION.

**Habibullayeva G.H. master's student at Bukhara SPI, Nurullaev F.G.
Bukhara SPI Associate professor of the department of music and fine arts**

Annotation. The article discusses the role of folk songs in the education of young people. Getting to know your national culture. The structure of personality, the place of children's folklore among younger schoolchildren, purposeful pedagogical processes of formation and integration of moral qualities are discussed.

Keywords: folk songs, culture, music, song, subculture, feeling, intelligence, art, literature, child, ability.

Yosh avlodning musiqiy iste'dodini, madaniyatini yuksaltirish, xalqning ma'naviy boyligi xalq qoshiqlari durdonalarini sevib organish hozirgi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Bu esa o'z navbatida, musiqa san'ati asosida oquvchi shaxsining ma'naviy, axloqiy madaniyitini, milliy ġurur va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishga xizmat qiladi. Ijodiy mahorat, nafosat va badiiy didni ostiradi, fikrlash darajasini kengaytiradi. San'at va adabiyot esa inson qalbi me'mori ekanligi ko'p bora tasdiqlangan. Azaldan xalq qo'shiqlari tarbiya vositasi sifatida navqiron avlodimizning yuksak ma'naviyat ruhida kamol topishiga kuchli ijobiy ta'sir ko'rsatib kelmoqda.

Xalq qo'shiqlari inson hissiyotiga kuchli ta'sir eta olish xususi yatiga ega bolib, axloqiy tarbiyaning muhim manbaidir. U uzinig goyaviy-badiiy mazmuni bilan yosh avlodni xalqimizning o'tmishi va bugungi hayotini teran anglash, milliy qadri yatlarimizni qadrlash va hurmat qilishga o'rgatadi. Shuningdek, u kishi ruhini va fikrini yuksaltiradi, shaxsni ruhan poklaydi, boyitadi va komillik sari etaklaydi. Qadimgi yunoniston mutafakkirlari Platon va Aristotel ham har tomonlama rivojlangan komil shaxsni tarbiyalashda musiqaning orniga alohida ahamiyat berishgan. Shuningdek, Sharq musiqashunoslik ilmining asoschisi, uning rivojiga ozining munosib hissasini qoshgan serqirra ijodkor, mutafakkir Abu Nasr al-Forobiy shaxsning ma'naviy kamoloti uchun muhim bolgan axloq – odob tarbiyasi bilan birga musiqa tarbiyasi bilan ham shugullanib, ushbu tarbiyalarning ozaro chambarchas boqliq holda olib borish goyasini ilgari surgan. Zero, musiqa sehrining ijobiy ta'siri, tarbiyaviy ahamiyati bolaning yurish-turishida, hatti-harakatida, insonga va tabiatga munosabatida yaqqol namoyon boladi. U orz asarlarida yosh avlodni tarbiyalash va ta'lim berish masalalariga salmoqli orin ajratgan. Eng avvalo, musiqa shaxsni axloqiy sifatlarini shakllantirishdagi ijobiy xususiyatlarini alohida ta'kidlab, shunday yozadi: "musiqa shu ma'noda foydaliki, kimning fe'l-atvori, muvozanatini yoqotgan bolsa, tartibga keltiradi, kamol topmaganlarni kamolga yetkazadi va muvozanatda bolganlarning muvozanatini saqlaydi.....". Uning ma'rifatparvarlik ġoyalari asosida musiqaning inson hayoti davomidagi ahamiyatini alohida qayd etib, "u musiqa olami- haliyamki sen borsan, agar sen bolmaganingda insonning ahvoli ne kechar edi", - deb xitob qiladi.

Sharq musiqa ilmida yangi davr ochgan bu kabi qomusiy olimlarning yana biri Abu Ali ibn Sino ham musiqaning shaxsni ma'naviy tarbiyasiga ta'sir etuvchi qudratli vosita sifatida munosib baholagan. U "Bolaning yoshlidan boshlab musiqiy hissiyotini tarbiyalash muhim – bu esa uning ruhiy holatini

mustahkamlaydi”, degan ġoya bolaning tarbiyasida alohida orin tutgan. Xalq qoshiqlarimiz o’quvchilarni bepoyon vatanimizga cheksiz muxabbat, xalqimizga hamjihatlik, do’stlik va insonparvarlik tuyg’ularni tarbiyalaydi.

Mehnatni ulug’lovchi qoshiqlar o’quvchilar qalbida qator ijobjiy fazilatlar ni tarbiyalaydi, ma’naviy olamini o’stirib borishga xizmat qiladi. Shu bilan bir qatorda oquvchilarga xalq qoshiqlarini orgatish orqali qoshiqlar mazmunidagi axloq-odob, pand-nasihat, vatanga, xalqqa, madaniyatiga oid insoniylik fazilatlarini singdirib borishni taqozo etadi.

Umumta’lim maktablarida musiqa madaniyatni darslari oquvchilarning musiqiy-axloqiy tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirishda ustozlardan yuqori pedagogik faoliyatni talab etadi. Maktabda boshlang’ich sinf oquvchilarining estetik badiiy didini ma'lum bir mezonlarga mos darajada shakllangan deb tasavvur qilish qiyin. Shuni ta’kidlash joizki, boshlang’ich sinflarda oquvchilar musiqa janrlari va uning xususiyatlari toğrisida juda oz ma'lumotga egamiz. Shu tufayli hali ularning musiqiy –ma’naviy dunyosini uygotish uchun oqituvchilardan anchagina mehnat va sa’yi-harakatni talab etadi. Bu jarayonda oquvchilarning musiqiy-estetik didlari hali mavhum darajada boladi.Ularga berilgan birinchi savollardanoq bunga ishonch hosil qilish mumkin.Masalan oquvchilarni musiqa san'atiga qiziqishi va munosabatini aniqlash maqsadidagi “Sen qanday (qaysi) qoshiqn ni yaxshi korasan?”, “Vatan haqidagi qanday qoshiqlarni bilasan?”, “Ozbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi musiqa sini kim yozgan?”, “Qaysi ozbek xalq qoshiqlarini nomini bilasan?” kabi savollarga tayinli javob olish qiyin boladi. Oquvchi bu savollarga qanday javob berishni ham bilmay dovdirab qoladi, yoki javoblari noaniq va pala partish boladi.Beshinchi, ettinchi sinflarda oquvchilar kuylash va tinglash uchun berilgan asarlarni, bu qoshiq yoki kuy qaysi janrga mansubligini, u kim tomonidan yaratilganligi, goyaviy badiiy mazmuni, xalq musiqasi yoki kompazitor ijod mahsuli ekanligini, bastakor ijodining ayrim jihatlari haqida bemalol ham sozlab beradilar. Har bir oquvchi har kuni turfa musiqiy ohanglar ta’sirida boladi.Hayotning har bir lahzasida turli tuman janr va uslublardagi qoshiqlarga duch keladi. Ammo ularning ma'lum qismigina kopchilikning tiliga tushgan yoki aksincha, ayrim katta yoshdagи bolalar, ospirinlar, talabalar tomonidan telefonga tushirilgan, disklarga yozib olingan bo’ladi.

Chet eldan oqib kelayotgan submadaniyatga, ularning o’zbek mentalitetiga mos kelmaydigan musiqalariga taqlid qilib yaratilgan, saviyasi past qo’shiqlar, kliplar ham yosh bola ongida ozining izini qoldirishi mumkin. Bu orinda musiqa darslari jarayonida oquvchilarga birinchi navbatga xalq musiqa merosimiz, xalq qoshiqlari namunalariga keng orin berish, musiqa oqituvchilari oldidagi eng dolzarb katta vazifadir.

Xulosa qilib aytganda, xalq qoshiqlari yosh avlodni vatanga mehr-muhabbat, sadoqat ruhida ,ota –onaga , insonlarga hurmat izzat ruhida kamol topishlarida, komil inson bo’lib voyaga yetishlarida asosiy manba bo’lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

- 1.H.Nurmatov. "Musiqa va estetik madaniyat" Toshkent.T.D.P.U.1995 yil
- 2.Oquvchilarda musiqiy-nafosat tarbi sin'i shakllantirish yollar. Toshkent.1992 yil.
- 3.Oquvchilarga ma'naviy-axloqiy tarbiya berish jarayonida Xorazm musiqa fol'kloridan foydalanish yollar. Toshkent.2010
4. Karomatov F., Ozbek xalq musiqa merosi, 1—2kitob, T., 1983
5. Nurullayev F. G. Buxoro folklor qoshiqlarining o'ziga xos ta'limi va tarbiyaviy ahamiyati. Pedagogik mahorat, Ilmiy-nazariy va metodik jurnal,30.06. 2021-yil maxsus son.- Buxoro. B.28-32

MUSIQANING SHAXS TARBIYASI UCHUN AHAMIYATI

Raximov R.N. – Buxoro davlat pedagogika instituti “Musiqa va tasviriyl san’at” kafedrasi dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada yurtimizda musiqa madaniyati ta’limi sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar mazmun-mohiyati, umumta’lim mакtablarida musiqa ta’lim-tarbiyasini takomillashtirish, zamonaviy darslarni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari, musiqa madaniyati o‘qituvchisiga qo‘yiladigan talablar, kasbiy kompetentligi, metod, usul va vositalari, mакtabda musiqa darslarini o‘qitishning asosiy vazifalari, hamda sharq mutafakkirlarining shaxs tarbiyasida musiqaning o‘rni va ahamiyati haqidagi qarashlari xususida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogika, psixologiya, informatika, kompyuter slayd, musiqa, estetik zavq, mutafakkir, tarbiya, madaniyat, qobiliyat, musiqiy o‘quv, ovoz, diqqat-e’tibor, ijodkorlik, his-tuyg‘u.

ЗНАЧЕНИЕ МУЗЫКИ ДЛЯ ЛИЧНОСТНОГО ВОСПИТАНИЯ
Рахимов Р.Н. – доцент кафедры музыка и изобразительное искусство
Бухарского государственного педагогического института

Аннотация. В данной статье рассматривается содержание проводимых в нашей стране реформ в области образования музыкальной культуры, совершенствование музыкального образования в общеобразовательных школах, педагогические условия организации современных занятий, требования к учителю музыкальной культуры, профессиональная компетентность, методы, приемы и средства обучения, основные задачи преподавания музыки в школе, а также роль музыки в воспитании личности восточных мыслителей. и его взгляды на важность.

Ключевые слова: педагогика, психология, информатика, компьютерный слайд, музыка, эстетическое удовольствие, мыслитель,

воспитание, культура, способности, музыкальное воспитание, голос, внимание, творчество, эмоции.

THE IMPORTANCE OF MUSIC FOR PERSONAL EDUCATION
Rakhimov R.N. – associate professor of the department of music and
fine arts of the Bukhara state pedagogical institute

Annotation. This article examines the content of the reforms carried out in our country in the field of music culture education, the improvement of music education in secondary schools, the pedagogical conditions for the organization of modern classes, the requirements for a music culture teacher, professional competence, methods, techniques and means of teaching, the main tasks of music teaching at school, as well as the role of music in the education of the personality of Oriental thinkers and his views on importance.

Keywords: pedagogy, psychology, computer science, computer slide, music, aesthetic pleasure, thinker, education, culture, abilities, musical education, voice, attention, creativity, emotions

Yosh avlodni kamolot sari yetaklashda tarbiyaning ko‘plab omillari qatori musiqa tarbiyasi alohida o‘rin tutadi. Musiqa insonni yuksak did bilan qurollantiradi va unga ma’naviy ozuqa beradi. Musiqa – inson ruhiyatiga kuchli ta’sir ko‘rsatish imkoniyatiga ega bo‘lib, uni nafosat olamiga olib kiradi. Musiqa madaniy hayotimizda keng o‘rin tutgan, insonni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadigan san’at turidir. Musiqa tarbiyasi nafosat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biri bo‘lib, insonni atrofdagi go‘zal narsalarni to‘g‘ri idrok etishga va qadrlashga o‘rgatadi. Har bir insonni ma’naviy shakllanishida oila, jamiyat, mакtab, san’atning ahamiyati katta. Maktabda musiqa o‘qitishning asosiy maqsadi o‘quvchilarda musiqa madaniyatini shakllantirish, ularni zamon talabiga javob bera oladigan, yuksak ma’naviyat sohibi, insonparvar, vatanparvar, estetik zavq ola biladigan qadrlaydigan har tomonlama barkamol inson qilib voyaga yetkazishdir.

Har qanday musiqachi ham maktabda musiqa madaniyati darslarini olib borolmaydi. Buning uchun musiqa o‘qituvchisi o‘z kasbiga va bolalarga mehr qo‘ygan, yuksak madaniyatli, keng dunyoqarashga ega bo‘lgan shaxs bo‘lishi lozim. Musiqa o‘qituvchisi bolalarni sevadigan, pedagogika, psixologiya, informatika, bolalar fiziologiyasi, musiqa o‘qitish metodikasi hamda o‘z musiqiy kasbiy fanlarini puxta o‘zlashtirgan inson bo‘lishi kerak.

Xalqimizning kelajagi, mustaqil o‘zbekistonning istiqboli ko‘p jihatdan o‘qituvchiga, uning dunyoqarashiga, fidoyiligiga, yosh avlodni o‘qitish va tarbiyalash ishiga bo‘lgan munosabatiga bog‘liq. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini kuchaytirish, ixtisoslarga doir fanlarni o‘qitish va pedagogik mahoratni egallash, nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llashga o‘rgatish bugungi kun talabidir. Maktabda musiqa darslarini

o‘qitishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: – o‘quvchilarni musiqa san’atiga bo‘lgan qiziqishi va mehr-muhabbatini oshirish; – musiqiy faoliyatlar jarayonida o‘quvchilarni musiqiy qobiliyatları, musiqiy o‘quvi, ovozi, diqqat-e’tibori va ijodkorlik his tuyg‘ularini o‘stirish; – musiqiy asarlarni badiiy-g‘oyaviy mazmuni vositasida axloqiy estetik ruhda tarbiyalash;

– musiqa darslarida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish, mehnatga, tabiatga muhabbat, Vatanga muhabbat, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat tuyg‘ularini shakllantirish. Mazkur maqsad va vazifalarni amalga oshirish o‘qituvchining kasbiy va pedagogik mahoratiga bog‘liq. “Har qanday jamiyatning kelajagi yoshlar ekan, kelajagi buyuk davlatni barpo etilishi, ularni qanday tarbiya olishiga bog‘liq. Chunki ma’naviy jihatdan qudratli davlat, ijtimoiy jihatdan kuchli bo‘ladi” deb ta’kidlaydi o‘z asarlarida Birinchi Prezidentimiz I.Karimov.

Donishmand xalqimiz azal-azaldan kuy va qo‘shiqni bola qalbiga tez yo‘l topa olishi, uning ruhiyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi, yaxshi xulq va odob, mehr-oqibat, sabr-toqat, kattalarga hurmat fazilatlarini musiqa orqali tarkib topishini anglab yetgan. Oilada farzandni qo‘shiq aytishga, soz chalishga o‘rgatish ota-onas orzusi hisoblangan. Bola musiqa bilan ona allasi orqali tanishib, musiqadan umrbod ozuqa oladi. Chunki bola ilk yoshidan hali yurishni, so‘zlashni bilmay turib, musiqani eshitib, turli qo‘l harakatlari bilan musiqaga munosabatini bildiradi. Shuning uchun azaldan har bir oilada musiqa cholg‘u asboblaridan dutor, doira, rubob saqlash urf-odat bo‘lib qolgan. Musiqadan ozuqa olish uchun esa, inson sof qalb egasi, yuksak ma’naviyatlari, go‘zallikni his eta oladigan inson bo‘lishi kerak. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi kiyinish madaniyati va nutq madaniyatiga ega bo‘lishi kerak. U o‘qituvchilik kasbini va bolalarni yaxshi ko‘rishi hamda ularni barkamol inson sifatida kamol topishiga ko‘maklashishi, har bir darsni o‘quvchilarni hayot tajribasiga bog‘lagan holda olib borishi, turli musiqa o‘qitish metodlaridan, innovatsion texnologiyalar, ko‘rgazmali qurollar, kompyuter slayd, tarqatma materiallaridan foydalaniishi kerak. O‘z kasbiy mutaxassisligini puxta egallagan musiqa o‘qituvchisi, bolalar ovoziga o‘zining ovozini moslab kuylay olishi, ijrochilik mahoratiga ega bo‘lishi, sinfdan tashqari to‘g‘araklarga o‘quvchilarni jalb etish bilan turli tanlovlarda, tadbirlarda o‘quvchilar bilan faol ishtirok etishi lozim. O‘qituvchi har bir darsini senariy muallifi, ijrochisi, rejissori bo‘lish bilan birga zamon bilan hamnafas qadam tashlashi kerak. O‘qituvchilik kasbini egallah uchun albatta kasbiy qobiliyatlar bilan birga jismoniy va ruhiy sog‘lom bo‘lishi darkor. “Biz sog‘lom avlodni tarbiyalab, voyaga yetkazishimiz kerak” deb ta’kidlaydi Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov. Sog‘lom kishi deganda faqat jismoniy sog‘lomlikni emas, balki sog‘lom ruhiy xislatlarni, sharqona axloq-odob va umumbashariy g‘oyalar ruhida kamol topgan insonni tushunamiz.

Buyuk mutafakkir shoir Alisher Navoiy o‘z asarlarida musiqa tarbiyasining qirralarini chuqur o‘rganib, shunday degan edi: “Musiqa jamiyat hayotining muhim negizidir. Faqat musiqagini odamning qalbiga tiniqlik, mutanosiblik va o‘z-o‘zidan qanoat tuyg‘usini olib kiradi va uni baxtiyor qiladi”.

Buyuk mutafakkirlardan Abu Nasr al Forobiyning fikricha, “Musiqa – nodir san’at, ezgulikka yetaklovchi kuchdir” “Kimki ilm, hikmat o‘rganmoqchi bo‘lsa, avvalo o‘zi ma’naviy barkamollikka erishmog‘i lozim” degan edi.

Buyuk astronom olim Abu Rayxon Beruniy. “Har kimki hikmat o‘rganaman desa, yoshlikdan bolasini ilmli va dono kishilardan saboq olishiga harakat qilsin. Shundagina u komillik darajasiga yetadi”, shunday ekan, hozirgi davrda musiqa o‘qituvchisidan mas’uliyat, fanga yangicha yondashuv, uning metodologiyasini chuqur o‘rganish talab etiladi. Umumta’lim maktablarida esa musiqa madaniyati darslarining asosiy maqsadi, o‘quvchilarda musiqaga qiziqish uyg‘otish orqali musiqiy madaniyatini tarkib toptirish. Zero, kuy va ohang ta’sirida inson ezgulikka intilish, go‘zallikni asrash, ona tabiatga, ona-vatanga muhabbat histuyg‘ularini shakllantirib, ma’naviy dunyosini boyitadi.

Buyuk pedagog olim A.Avloniy shunday degan edilar “Tarbiya qiluvchilar tabib kabitirlar, tabib xastani badanidagi kasallikka davo qilgani kabi, o‘qituvchi ham bolani musiqa orqali aqliy rivojiga, diqqat markaziga ta’sir etib, ularda poklik, sadoqat, mehr, kattalarga hurmat, Vatanga muhabbat kabi tuyg‘ularni tarbiyalaydi”. “Tarbiya biz uchun yo hayot yo momot, yo najot – yo halokat. Yo saodat – yo falokat masalasidir” deb yozgan edi.

Xulosa qilib aytganda ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlar, yangicha ijodiy yondashuvlar bo‘lajak musiqa o‘qituvchilariga kasbiy faoliyatlarini puxta o‘rganishlari, o‘sib kelayotgan yosh avlodni yuksak ma’naviyatli, go‘zal xulq-atvorli, yetuk madaniyatli, buyuk qadriyatlarimizni qadrlovchi, teran mazmunli fikrlovchi, blimli va albatta har tomonlama komil inson bo‘lib ulg‘ayadi.

Adabiyotlar

- 1.G. Sharipova, G‘. Najmetdinov, Z. Xodjayeva “Musiqa o‘qitish metodikasi va maktab repertuari”. Darslik. Andijon-2020 9-12
- 2.R.R. Naimovich Methods of using interactive methods in preschool educational organizations, conducting music classes Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching 10, 29-32
3. R Ravshan Reforms of Music Culture Education центр научных публикаций (buxdu.uz) 23 (23)
3. Р.Н. Рахимов Капелла, а капелла, хоровой коллектив. Вокал и вокальная музыка Science and Education 3 (4), 1576-1581
4. РН Рахимов О дидактических функциях сольфеджио при обучении теории музыки Science and Education 3 (11), 776-781
5. Р.Н. Рахимов Роль музыкального образования в развитии личности Проблемы науки 60 (1), 46-48
6. Р.Н.. Рахимов Музыка как наука для формирования личности и основа организации музыкального образования и воспитания Science and Education 3 (4), 1588-1593

RIVOJLANISHDAGI ANOMAL FUNKTSIYALARINI SAN'AT YORDAMIDA TUZATISH VA DAVOLASHDA ART-TERAPIYADAN FOYDALANISH

**Raxmatova I.I. – Termiz davlat pedagogika instituti,
tasviriyl san'at va muhandislik grafikasi kafedrasini o‘qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada hissiy buzilishlarni psixologik tuzatishning mashhur usuli bo‘lgan art-terapiyaan foydalanish, shaxs kamolotida art-terapiya mashg’ulotlarining o‘rni va ahamiyati, hamda ularning hissiy va shaxsiy sohasini rivojlantirish muammolari, shaxsiyatni rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan omillar, hamda shaxs sifatlaridagi anomal funktsiyalar, salbiy ta’sir etuvchi resurslarni zararsizlantirishning samarali usullarini topishda san’at va badiiy terapiya usullaridan foydalanish imkoniyatlarini ochib berish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: art-terapiya, emotsiyal buzilishlar, hissiyotlar, tajovuzkorlik, psixologik korreksiya, ijodiy qobiliyat, shaxs, estetik ko’nikma, idrok, anomal funktsiya.

**КОРРЕКЦИЯ И ЛЕЧЕНИЕ НАРУШЕНИЙ РАЗВИТИЯ С
ПОМОЩЬЮ ИСКУССТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АРТ-ТЕРАПИИ**
**Рахматова И.И. – Термезский государственный педагогический
институт, преподаватель кафедры изобразительного искусства и
инженерной графики**

Аннотация. В данной статье рассматривается использование арт-терапии, которая является популярным методом психологической коррекции эмоциональных расстройств, роль и значение сеансов арт-терапии в развитии человека, а также проблемы эмоционально-личностного развития, сфера, факторы, необходимые для развития личности, а также вопросы выявления возможностей использования искусства и методов арт-

терапии в поиске эффективных методов нейтрализации ресурсов негативного воздействия и аномальных функций личности.

Ключевые слова: арт-терапия, эмоциональные расстройства, эмоции, агрессия, психологическая коррекция, творческие способности, личность, эстетические способности, восприятие, аномальная функция.

CORRECTION AND TREATMENT OF DEVELOPMENTAL DISTURBANCES WITH THE HELP OF ART USING ART THERAPY
Rakhmatova I.I. – Termez state pedagogical institute, lecturer at the department of fine arts and engineering graphics

Annotation. This article discusses the use of art therapy, which is a popular method of psychological correction of emotional disorders, the role and significance of art therapy sessions in human development, as well as the problems of emotional and personal development, the scope, factors necessary for personality development, as well as issues of identifying the possibilities of using art and art therapy methods in the search for effective methods of neutralizing negative impact resources and abnormal personality functions.

Keywords: art therapy, emotional disorders, emotions, aggression, psychological correction, creativity, personality, aesthetic abilities, perception, abnormal function.

Shaxs kamoloti - bu nafaqat ota-onalardan, balki pedagoglardan ham jiddiy e'tibor talab qiladigan rivojlanish davri hisoblanadi. Ushbu davrda ijtimoiy ko'nikmalar va xulq-atvor me'yorlari, axloqiy qadriyatlar hamda boshqalar orasida "o'zini o'zi tan olish", nafaqat oilada, balki tengdoshlari bilan muloqotdagi muammolar, jamiyatda o'zaro munosabatlarning ziddiyatli jarayonlariga duch kelinadi. Albatta hissiy va axloqiy sohasining rivojlanish darajasi uning ruhiy salomatligiga ham bog'liqdir. Shuning uchun shaxsiyatning hissiy sohasini yaratish orqali rivojlantirish, hissiy intellekt, hissiy sezgirlik va empatiyani shakllantirish shartlari bugungi kunning dolzarb muammolaridan biridir. Afsuski, hozirgi kunda hissiy va shaxsiy sohani rivojlantirishdan ko'ra, ta'lim sohasida intellektual rivojlanishiga ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Bu esa ta'lim muassasalarining zamonaviy dasturlarida ushbu masalani dasturiy hujjalarga kiritmaganligi yoki parchalanib, tizimsiz tarzda hal etilishiga olib keladi.

Katta psixologik lug'atda his-tuyg'ularning quyidagi tavsifi berilgan: "Tuyg'ular (lotincha eshowege - qo'zg'atish, hayajonlantirish) - instinktlar, ehtiyojlar, motivlar bilan bog'liq bo'lgan va shaklda aks etuvchi ruhiy jarayonlar va holatlarning (odamlar va hayvonlarning) maxsus sinfidir. Shaxsga ta'sir qiladigan hodisalar va vaziyatlarning uning hayotini amalga oshirishdag'i ahamiyati juda ham kattadir. Sub'ekt faoliyatining deyarli har qanday namoyon bo'lishiga hamroh bo'lgan shoshilinch ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan aqliy faoliyat va xatti-harakatlarni ichki tartibga solishning asosiy mexanizmlaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Ma'lumki, art-terapiya - san'at va ijodkorlikdan samarali foydalanishga asoslangan, hamda psixologik korreksion yo'nalishlaridan birdir. Bir so'z bilan aytganda art-terapiya odatda shaxsning psixo-emotsional holatiga ta'sir ko'rsatishga qaratilgan vizual san'at terapiyasidir. Art-terapiyaning asosiy maqsadi o'zini namoyon qilish, hamda "o'zini o'zi anglash" qobiliyatini rivojlantirish orqali ruhiy holatni uyg'unlashtirishdan iborat. Odatda san'atdan terapevtik maqsadlarda foydalanishning ahamiyati shuki, unda turli xil histuyg'ularni : sevgi, nafrat, xafagarchilik, g'azab, qo'rquv, quvonch va boshqalarni ramziy ravishda ifodalash va o'rganish uchun ishlatilishi mumkin.

Chunonki, art-terapiya texnikasi insonning ichki „men“ mazmuni hamda u chizgan rasm yoki haykaltaroshlik qilganda vizual tasvirlarida aks etadi, degan xulosaga asoslanadi. Bunda asosan psixikaning holati o'zgaradi. Art-terapiya atamasiga to'xtaladigan bo'lsak, so'zma-so'z tarjima qilinganda "san'at bilan davolash" degan ma'noni anglatadi. Ushbu atama dastavbval rassom Adrian Xill tomonidan 1938-yilda sanatoriyalarda sil kasalligi bilan og'igan bemorlar bilan ishini tavsiflash jarayonida kiritilgan. Art-terapiya usullari birinchi bo'lib AQShda Ikkinchiji Jahon urushi paytida fashistlar lagerlaridan olingen ruhiy bosim ostida bolgan bolalarda qo'llanilgan. Art-terapiya dastavval Z. Freyd va K. G. Yungning psixoanalitik qarashlarini aks ettiradi, unga ko'ra mijozning badiiy faoliyatining yakuniy mahsuloti (chizma, haykaltaroshlik, montaj bo'ladimi) uning ongsiz aqliy jarayonlarini ifodalaydi. Natijaga erishilgan yutuqlar esa 1969-yilda Amerikada Amerika Art Terapiya Uyushmasi tashkil etilishiga sabab bolgan. Ma'lumki, art-terapiyaning asosiy maqsadi shaxsda o'zini o'zi bilish jarayonini o'zlashtirish va uning o'zini namoyon qilish qobiliyatini rivojlantirishdan iborat bo'lib, uning tushunchasi hozirgi vaqtida bir necha ma'nolarni o'z ichiga oladi:

- davolash va tuzatishda ishlatiladigan san'at to'plami;
- art-terapiya texnikasi to'plami;
- psixoterapevtik va psixoreksiya amaliyotining yo'nalishi;
- art-terapiya usullari.

Shaxs his-tuyg'ularining rivojlanishiga nafaqat oila, balki muayyan hayotiy vaziyatlar ham ta'sir qiladi. Odatiy turmush tarzidagi har qanday o'zgarishlar (kundalik tartib va boshqalar) yoki salbiy ijtimoiy vaziyat affektiv reaksiyalarning namoyon bo'lishiga, shu jumladan qo'rquvni kuchayishiga olib kelishi mumkin. Ehtiyojlarni, ijtimoiy ishonchsizlik hissini, tashvish ayniqsa yosh inqirozi davrida, umidsizlik holatiga (g'azab, tajovuz yoki aksincha, passivlik holatiga) olib keladi va tajovuzkorlik kabi xususiyatlarni kuchayishiga olib keladi. Agressiyani boshqa shaxs yoki narsaga zarar etkazadigan har qanday qasddan xatti-harakat sifatida tushunish kerak. Agressiyaning quyidagi turlari mavjud: jismoniy (hujum qilish, zarbalar, tishlash) va og'zaki (baqiriq, so'kinish). Bundan tashqari, instrumental va maqsadli tajovuz bir-biridan farqlanadi. Eng tajovuzkor harakatlar instrumental tajovuzdir, ya'ni shaxsiy manfaati yo'lida hech narsadan qaytmaslik. Bu pozitsiyani mustahkamlash uchun ular jismoniy tajovuzkorlikdan

foydalananadilar. Maqsadli tajovuz har doim rejaliashtirilgan va yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi. Demak, agressiya - muayyan maqsadda boshqa shaxsga yoki ob'ektga zarar etkazish hisoblanadi. Agressiya vaziyatli bo'lishi mumkin, ya'ni ma'lum bir vaziyatda epizodik va shaxsiy bo'lib, mos sharoitlarda barqaror xatti-harakatlar shaklida namoyon bo'ladi. Agressiya sifatlari aynan 6 oy ichida bola shaxsining xatti-harakatida o'zini tuta olmaslik, qoidalarga rioya qilmaslik, isterik xatti-harakatlar (ko'pincha namoyishkorona), tengdoshlari va kattalarga nisbatan haqoratli xatti-harakatlar, o'z xatolarida boshqalarni ayblastash kabi belgilar paydo bo'lsa, unda bunday holatda bola tajovuzkor deb hisoblanadi. Afsuski, tajovuzkor bolaga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga harakat qilganda, o'ziga xos doira paydo bo'ladi va tajovuzkor bola boshqalar tomonidan o'ziga nisbatan dushmanlik munosabatini keltirib chiqaradi, natijada uning tajovuzkor harakatlari kuchayadi, chunki ular tajovuzkorlikda qo'llab-quvvatlanadi. Ota-onalarning bolaga bo'lgan hissiy yuki va talablari, agar ular uning yoshiga to'g'ri kelmasa, bola "o'z chegaralarini" saqlanishini himoya qilishga majbur bo'lishiga olib keladi. Murakkab tartibga solish tizimi bo'lgan shaxsning hissiy sohasi juda zaif, ammo u shaxsiyatni shakllantirishda bиринчи о'rinni egallaydi va xulq-atvorning shakllanishiga ta'sir qiladi. Hissiy jarayonlar va hissiy rivojlanish haqidagi zamonaviy g'oyalar inson hayotining tashqi omillari bilan uning ichki holatlari, motivlari va ehtiyojlari o'rtasida alohida bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. A. N. Leontiev, A. V. Zaporojets, F. E. Vasilyuk, V. K. Vilyunas, V. A. Ivannikov, K. E. Izard, K. Izardning fikricha, eng keng tarqalgan inson xulq-atvoringning assosiy tamoyili esa, his-tuyg'ular fikr va harakatni quvvatlantiradi va tartibga soladi. Kuchli his-tuyg'ular odamda energiya to'lqinini keltirib chiqaradi. Shuning uchun shaxsning hissiy rivojlanishi uning ruhiy salomatligining asosi ekanligini aytishimiz mumkin.

Chunonchi rivojlanishdagi anomal funksiyalarni san'at vositalari yordamida tuzatish va davolashda art-terapiyaning o'rni beqiyosdir. Hozirgi kunda yurtimizda art-terapiyaning qo'llanilishi maktabgacha yoshdagagi bolalar uchun amalga oshirilish imkoniyatlari yaratilgan bo'lsada, ammo umumta'lim mакtablarida o'tilayotgan tasviriy san'at darslarida, to'garaklarda amaliy mashg'ulot sifatida qo'llanilishi ko'zda tutilmagan, hamda oliy ta'im muassasalaridagi tasviriy san'at yo'nalishlari doirasida ushbu masalalarga jiddiy e'tibor qaratilmagan, hamda o'quv fani sifatida shakllantirilmagan. S. L. Rubinshteyn ta'kidlaganidek, shaxsning hissiy rivojlanishi uchun sharoit yaratish, uchta vazifani amalga oshirish kerak: insonga tabiat tomonidan berilgan narsalardan oqilona foydalanish; unga bilim olishga yordam berish, zarur ko'nikmalarini egallah; o'z hissiy potentsialini rivojlanishdagi shart-sharoitlarni yaratish. Art-terapiya texnologiyalaridan foydalanish ta'lim soxasida shaxs kamolotining hissiy rivojlanishi uchun sharoit yaratish shuningdek, salbiy hissiy ko'rinishlarning oldini olish va tuzatish muammolarini muvaffaqiyatli hal qiladi. Demak, art-terapiya inson psixikasini uyg'unlashtirish va rivojlanish maqsadida vizual hamda ijodiy faoliyat orqali tuzatuvchi ta'sir ko'rsatadigan

mustaqil psixoterapevtik yo‘nalishdir. Art-terapiyaning ta’rifi badiiy ijodkorlik bilan bog’liq bo’lgan ifoda, aloqa, ramziylik tushunchalariga asoslanadi. San’at vositalari yordamida tuzatish va davolashda art-terapiyaninig qo’llanilishi bugungi kunning salbiy jarayonlarini oldini olish, inson ruhiyatiga ta’sir etuvchi (urushlar, tabiiy ofatlar, yuqumli kasallikkarni yengish, tajovuz, qo’rquv, g’azab, nafrat kabi) muammolarini yechish imkoniyatini beradi. Art-terapiya texnologiyalari asosan pedagoglar tomonidan yordamga muhtoj bolalar va o’smirlarni art-terapiya yordamida ularning hissiy-irodaviy sohasini, bilish jarayonlarini, umumiy xususiyatlarini rivojlantirishdan iboratdir. Mazkur jarayonlarda esa art-terapiyaning vazifalari asosan mavjud art-terapiya usullarini moslashtirish, hamda ulardan alohida yordamga muhtoj bolalar va ularning ota-onalari bilan psicho-korreksion ishlari tizimida foydalanish maqsadga muvofiqdir.

A. Kopitinning so’zlariga ko’ra, art terapiya bir qator fanlarni o’z ichiga oladi, ularga pedagogika, tasviriy san’at, musiqa, madaniyatshunoslik, psixologiya, tibbiyot va boshqa soxalarni birlashtirgan integratsion bilim sohasi hisoblanadi. Albatta uning asosi badiiy amaliyotdir, chunki art-terapiya mashg’ulotlari paytida mijozlar vizual faoliyat bilan shug’ullanishadi. Ma’lumki art-terapiya texnologiyalari bo'yicha ko'plab olimlar ish olib borishgan. Jumladan, Yu.S. Shevchenko va L.V. Krepitsa birinchi marotaba o'zining "Art terapiya tamoyillari va bolalar va o'smirlar bilan ishlashda art-pedagogika" nomli asarida "art-terapiya va art-pedagogika" atamalariga alohida izoh berib o'tgan. Chunonchi san'atning korreksion ishdagi muhim ahamiyati haqida chet el pedagoglari E.Segen, J.Demor, O.Dekroli shuningdek, L.S.Vigotskiy, A.I.Graborov, Y.A.Yekjanova, T.S.Komarova va boshqalar oz fikrlarini bayon etganlar.

Xulosa o’rnida shuni ta’kidlash joizki, art-terapiyadan foydalanish ijtimoiy moslashuvning eng samarali usuli hisoblanadi. Uning ta’lim sohasiga kiritilishi jamiyat hayotida to’liq ishtirok etish, tafakkur ijodi va shaxsning yaxlitligini rivojlantirishga imkon beradi. Bugungi kunda zamonaviy art-terapiyada eng muhim bosqichlarni o’z ichiga olgan “tasviriy san’at yordamida terapevtik ta’sir” (rasm, modellashtirish, badiiy hunarmandchilik va h.k.) ijobiy natijalarni qo’lga kiritmoqda.

Adabiyotlar

1. Inomjonovna, R. I. (2023). STEAM EDUCATION IS ONE OF THE MAIN TRENDS IN THE WORLD. Journal of new century innovations, 21(2), 27-32.
2. Inomjonovna, R. I. (2023). FACTORS OF WORKING WITH VIOLENT CHILDREN AND ADULTS USING ART THERAPY TECHNOLOGIES. THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY, 1(5), 80-88.
3. Inomjonovna, R. I. (2023). ART-TERAPIYA JAROHAT OLGAN BOLALAR UCHUN SAMARALI DAVOLASH VOSITASI SIFATIDA (Urush, zo'ravonlik, tabiiy ofatlar paytida). Journal of new century innovations, 24(1), 80-86.

4.Inomjonovna, R. I. (2023). ART THERAPY AS AN EFFECTIVE TREATMENT FOR INJURED CHILDREN (During war, violence, natural disasters). ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 16(4), 182-188.

5.Рахматова, И. И., & Чутбоева, М. А. (2023). ПОКАЗАТЕЛИ ХУДОЖЕСТВЕННО-ТВОРЧЕСКОГО РОСТА И РАЗВИТИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ЧУВСТВА ДЕТЕЙ. THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY, 1(6), 8-15.

6.Рахматова, И. И. (2023). ТРАНСПЕРСОНАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ В АРТ-ТЕРАПИИ-КАК ПРИНЦИПЫ ЧЕЛОВЕЧНОСТИ. THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY, 1(6), 183-191

7. Inomjonovna, R. I. (2023). ART AS A COGNITIVE ACTIVITY IN THE LIFE OF CHILDREN. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 14(4), 132-137.

8. Inomjonovna, R. I. (2023). INFLUENCE OF INNOVATIVE IDEAS ON HUMAN PSYCHOLOGY IN TEACHING PAINTING TECHNIQUE THROUGH ART THERAPY. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(2), 126-134.

9 .Inomjonovna R. I. (2023). PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PICTURE ACTIVITY IN EDUCATIONAL PERSONALITY. Journal of new century innovations, 22(1), 113-118.

10. Raxmatova I. I., ART-TERAPIYA. O‘quv qo‘llanma. “METODIST NASHRIYOTI”, 2023.

MAVZULI VOQEABAND КОМПОЗИЦИЯСИ ЯРАТИШ

Avliyakulov M.M. – BuxDU tasviriylar va amaliy san’at kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mavzuli biron bir voqeaband kompozitsiya yaratish qonun –qoidalari, g’oyaviy fikrlar jamlamasi hamda ijodiy tassavur orqali kompozitsiya yaratilishi haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so’zlar: maishiy, tarixiy, batal, mifologik, eskiz, realizatsiya, personaj, g’oya.

СОЗДАНИЕ ТЕМАТИЧЕСКОЙ КОМПОЗИЦИИ
Авлиякулов М.М. – старший преподаватель кафедры изобразительного и прикладного искусства БухГУ

Аннотация: В данной статье изложены закономерности и правила создания событийной композиции с темой, совокупностью идеальных идей, а также представления о создании композиции посредством творческого воображения.

Ключевые слова: бытовой, исторический, боевой, мифологический, очерк, реализация, персонаж, идея.

CREATING A THEMATIC COMPOSITION
Avliyakulov M.M. – Bukhdu senior lecturer of the department of fine and applied arts

Abstract. This article outlines the patterns and rules for creating an event composition with a theme, a set of ideological ideas, as well as ideas about creating a composition through creative imagination.

Keywords: household, historical, combat, mythological, essay, realization, character, idea.

Mavzuli rangtasvir eng avvalo, tasviriy san'atning maishiy, tarixiy, batal (harbiy) va mifologik janrlari bilan bog'lanadi. Bunday kartinalarni «janrli kompozitsiya» deb ham yuritiladi. Mavzuli kompozitsiya g'oyaviy fikr bilan tasvirlanadi. Har qanday «savodli» joylashtirishga ega kartina ham, biror g'oyani chuqur hal etmasa, u san'at asari bo'la olmaydi.

Kompozitsiya ustida ishslashning barcha jarayonlari bu g'oyaviy fikrni boyitish, har tomonlama qayta-qayta ishslash va realizatsiya qilish jarayoni hisoblanadi.

Mashhur rassomlarning aytishicha insonni to'lqinlan-tiradigan va tinchlik bermaydigan qandaydir bir g'oya tug'ilgandagina darxol eskiz qilinadi. Kompozitsiya ustida ishlaganda soxta vazifalardan kelib chiqmaslik va kartinani qandaydir bir mazmuniy geometrik sxemalar asosida qurish kerak. Bunda figuralarni diogonal, aylana, uchburchak asosida qurish va hokazolarni nazarda tutilmoxda. Toki qiziqarli mavzuni topmasdan turib, kompozitsiya bilan shug'ullanish yaramaydi.

Mavzu deganda, rassom o'yagan, o'zining yaratilajak asarida ifodalamoqchi bo'lgan hissiyat va fikrlar, g'oyalar yig'indisi tushuniladi. Mavzu albatta chuqur bilim doirasida, hayotiy voqealar va tajriba asosida tug'ilishi kerak. Mavzu «dolzarblik»ni ro'kach qilib, majburiy va soxta, notabiyy holda tanlanmaydi. Agarki, rassom odamlarga aytildigan ichki yangilik, qandaydir voqeaning zarur va ahamiyatli tomonini ko'rsatmasa va o'z qobiliyatiga qarab mavzuga kirishmasa, u asar yaratilmaydi. Kompozitsiyada «g'oya» va «mavzu» tushunchasi ba'zan aniq holda yoritilmasligi ham mumkin.

Agarki, mavzu topilib va rassom unga qiziqqan bo'lsa, tarixiy, xujjatli, portret yoki manzara materillarini o'rganish uchun astoydil ish boshlanadi. Bunday materiallarni har tomonlama chuqur o'rganish bilangina ijodiy tasavvurda kartina mazmuni yaqqolroq namoyon bo'ladi.

Tasvir g'oyasi, mavhum ko'rinishdagi chiziqlar, shakl va bo'yoqlarda emas, balki jonli, aniq obrazlarda ifodalanadi. Kartinada personajlarning gavda holati, turishi, ularning ruhiy xolati motivlashtirilgan holdagina tasvir mazmunni jonlantiradi va badiiy obrazga aylantiradi. Har bir realistik asarning zaruriy asosi mazmunli voqeani topish bilan belgilanadi. Mazmunni esa, harakatdagi odamlar soni, ularning joylashishi, gavdaning o'lchami, ko'rish nuqtasini tanlash va boshqa shu kabilar belgilaydi.

Bir mavzuning o'zi turli xil mazmunda yoritilishi mumkin. Masalan, urushga qarshi mavzularda garchi barchasining mazmuni, voqeasi har xil bo'lsada bir nechalab mashhur kartinalar yaratilgan.

Rassom uchun mazmun darrovgina topilmaydi, balki o'ylangan mavzuni chuqur va to'liq ochib berish imkonini beruvchi kompozitsion echim izlaniladi, toki, uning ko'ngildagidek aniq, tushunarli ifoda topilmaguncha juda ko'plab

qoralamalar qilinishiga to‘g‘ri keladi. Mazmun topib olingach esa, shu zahotiyog kompozitsiya eskizi ustida tinimsiz, zahmatli ish boshlab yuboriladi. Birinchi eskizlar kichik o‘lchamda bo‘lgani ma’qul. Asosiy kompozitsion qurilishlarni joylashtirib olish engilroq bo‘lishi maqsadida shunday format tanlanadi.

Eskiz - bu kartina loyihasi, kartina ustida ishslashning birinchi bosqichi hisoblanadi. Eskizda qog‘oz yoki xolstning formati, tasvirni o‘lchami, ko‘rish nuqtasi, gorizont balandligi aniqlab olinadi. Eskizning turli variantlarida echimning eng maqbul, tushunarli ifodasiga erishish lozim, ob’ektlar predmetlarni ishonarli joylashtirish, figuralarni guruhlashtirish, g‘oyaviy markazni topish, tomoshabinni asosiy e’tiborini tortadigan bo‘lishi lozim. Har bir figura yoki detal o‘zini umumiyligini g‘oyasi ichida alohida ahamiyatli o‘rnini topishi va barcha vaziyat mavzuni oolib berish uchun hizmat qilishi kerak.

Tasviri san’atda teatr yoki adabiyotdan farqli o‘laroq faqat bir moment, yoki bir zumlik on tasvirlanadi. Harakat konsentratsiyasi yagona tasviri momentdagi kompozitsiyaning qonuniyatlaridan biri hisoblanadi. Vaholanki, obrazli echimning kuchi vaqtning ma’lum bir narsasini idrok etish bilan bog‘liq bo‘ladi. Kartina kompozitsiyasi shunday tuzilishi kerakki, tomoshabin undagi voqeanning davomiyligini va bu sahnada nima voqeasini bo‘lib o‘tganini va nima bo‘lishini his qilsin. Mana shu holdagina kartinada hayot harakati beriladi, u quruq va jonsiz, harakatsiz bo‘lib qolmaydi.

Eskizda kompozitsion echim hal etilgach, (personajlarning harakati va holati, ularning psixologik xarakteristikasi, kiyinishi, vaziyati, va boshq) kartina uchun etyud bajarishga o‘tiladi. Bu ishni yaxshiroq bajarish uchun, kartina holatini yoritish maqsadida alohida bir tipaj topish zarur bo‘ladi. Qoralama va etyudlarni albatta kartina voqeasi tasvirlanishiga mos holdadagi vaziyat va yoritilganlik sharoitida bajarilishi shart.

Masalan, M.E.Repin 1878 yilning yozida birinchi marta «Zaporojelik kazaklarnig turk sultonining asir bo‘lishga undovchi xatiga javob»i bilan tanishib qoladi.

M.E.Repin. «Zaporojelik kazaklarnig turk sultonining asir bo‘lishga undovchi xatiga javob»

Kazaklarning bu javobidan rassom qattiq xayratga tushadi. Uni erkin, hech qachon xech kim tomonidan zabit etib bo‘lmagan Zaporoe Sechi yurtining qahramonona ruhiyati qoplaydi. U kartina yozish ishtiyoqi bilan yonib yuradi. Birinchi marta Abramsevada kartina mazmunini qoralamasini qiladi. Unda erkin, kulishayotgan kazaklar obrazi ko‘rsatiladi. So‘ng biroz vaqt o‘tgach birinchi rangtasvir eskizini chizadi. Barcha sahnani rassom tomoshabinga yaqinlashtiradi, asosan kazaklarning yuz ifodasi va xarakatlariga, ularning xarakterli qiyofalariga e’tiborni tortadi. Orqa planda quyosh yog‘dusida yaltirab turgan Dnepr daryosini tasvirlaydi. Voqeа vaqt major, tasvirlanayotgan voqeaga mos hayotiy-quvonchli, tantanali ifodasini topgan.

Bu eskiz faqat ijodiy ishning boshlanishi edi. Repin tarixni, davrni, tevarak-atrof muhitni chuqur o‘rganmasdan turib ishni davom ettirishni tasavvur ham qila olmasdi. Shu bois, shogirdi yosh V.Serov bilan 1880 yili Ukrainaga Zaporoe Sechi joylashgan erga keladi.

Reppini kazaklarning xarakterli tiplari qiziqtirardi. Ukrain manzarasi va asosan ukrain milliy xarakteri belgilari: tabiiy ongi, jasurlik, o‘ziga ishonch, va humor. Repin deyarli barcha Zaporoe cherkovlariga bordi, ularni ichki ko‘rinishi va buyum-anjomlarini chizdi, shuningdek, kazaklarning bayroqlari, miltiq, qilichlari, kiyinishidagi harbiy farqli belgilarini o‘rganib chiqdi. Xomaki rasmlar bilan bir necha albomlarni to‘lg‘azadi va shundan keyingina navbatdagi ishga kirishadi.

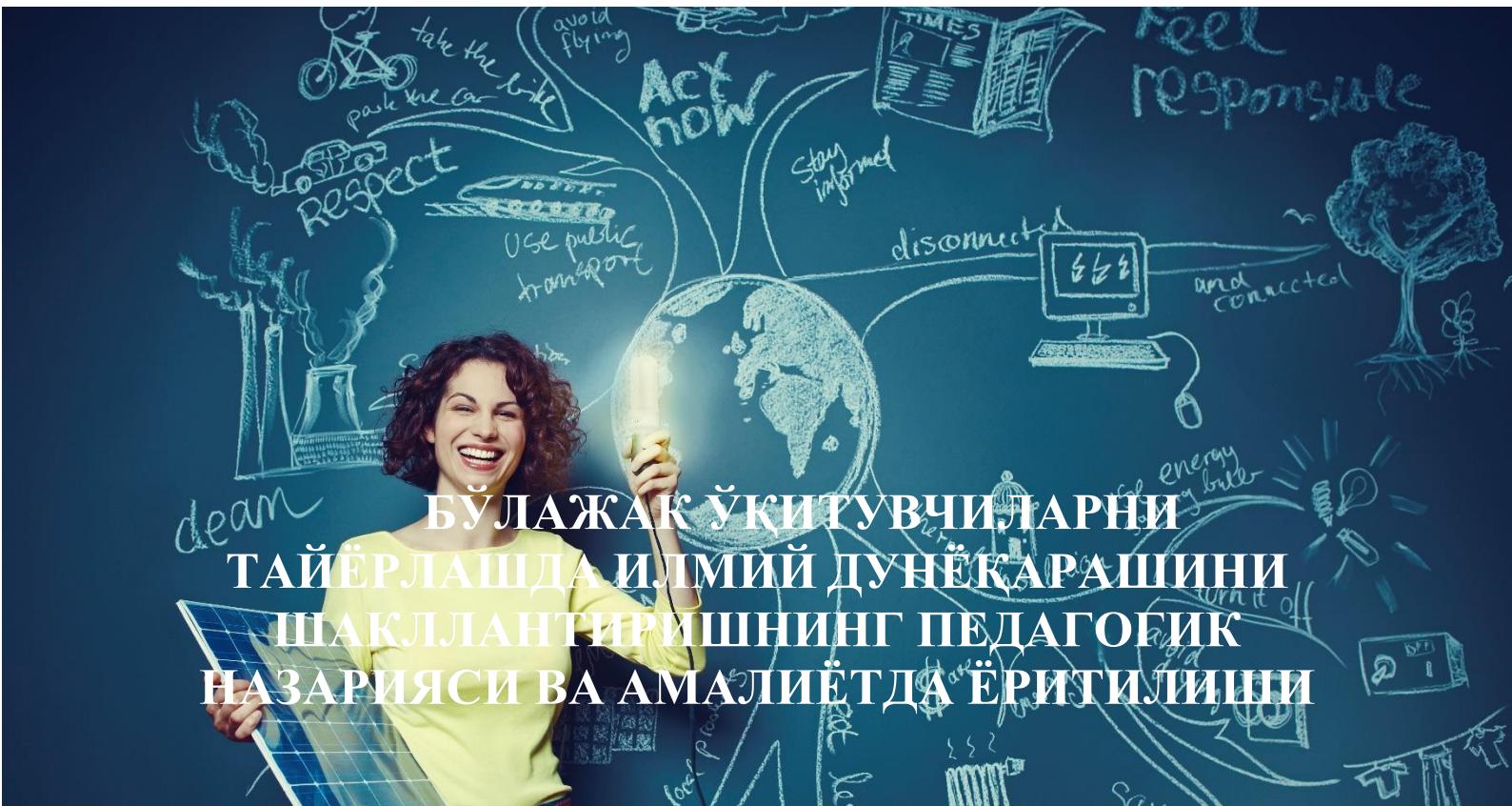
Repin birinchi variantidagi rangtasvir eskizdan farqli holda xolstning formatini kattalashtiradi. Voqeada qatnashuvchi shaxslar sonini ko‘paytiradi va ayrim figuralarni butunlay olib tashlaydi. Kazaklarni butun galasi bilan yaxlit biroz orqaroqqa oladi va kartinani mazmunli maishiy ko‘rinishda emas, balki qahramonona mazmundagi tarixiy kartina sifatida ko‘rsatishga urinadi.

Kartina ustida ishslash jarayonida Repin o‘zining qahramonlari portret-xarakteristikasidagi kamchiliklarni sezib qoladi va 1888 yili Zaporoe kazaklarining avlodlari yashayotgan Kubanga boradi. Qariya kazaklarning yuzidagi chuqur ajin va tirtiqlarida u eng avvalo donolik, boy hayotiy tajribalarni va qahramonona harakatlar qila oluvchi halq timsolini ko‘radi. Masalan, oddiygina, kichik bir stansiyada yashovchi Vasiliy Oleshkoda u, dono va jasur zaporojeliklar atamani Ivan Serkoning xarakterlovchi belgilarini ko‘radi va o‘z o‘rnida kartinaga kiritadi va ko‘plab naturadan qilingan etyudlarni do‘stlari tanish-bilishlari ichidan o‘ziga kerak bo‘lgan obrazlari uchun qiyofalarini topib tasvirladi va 1891 yili kartinani tugalladi.

Adabiyotlar

1. Avliyakulov Muzaffar Muhammedovich, Nargiza Abdurazzokovna Rafieva, and Sadoqat Bobokulovna Shodieva. "Methods of organizing independent work of students." Journal of Positive School Psychology (2022): [8721-8727].

2. Авлиякулов, Музафар Мухамедович. "Система" мастер-ученик" в обучении ремесленному делу." Евразийский научный журнал 5 (2017): [32-34].
3. Азимов С.С. Авлиякулов М.М., Собиров Т.Р, Бадиев М.М.-Дидактических задач в развитии пространственного воображения студентовEuropean science-2021. № 2 [58]
4. N.M.Avliyakulova-This is the role of visual art in attracting students to visual and creative activities. International Engineering Journal For Research & Development-2020 y. [151-153]
5. N.M.Avliyakulova- Tasviriy san'at o'qitish metodikasi» fanidan topshiriqlarni nazorat qilish va baholash. Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali. 2021 yil 12 B-[270-276]
6. N.M.Avliyakulova- Tasviriy san'at darslarida didaktik prinsiplardan foydalanish yo'llari.Academic research in educational sciences-2021 yil. [179-181]
7. N.M.Avliyakulova -Forms of preparation of future teachers for visual and creative activities. International Virtual Conference on Science, Technology and Educational Practices. euroasiaconference.February 20th -21st 2021 y.

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА ИЛМИЙ ДУНЁКАРАШИНИ ШАКЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК НАЗАРИЯСИ ВА АМАЛИЁТДА ЁРИТИЛИШИ

**Авлиякулова Н.М. БухДУ тасвирий ва амалий санъат кафедраси
катта ўқитувчиси.**

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистонда жамиятининг ўз фаолиятининг барча соҳаларида олий маълумотли, маънавий бой, фаол шахсни, замонавий фуқарони тайёрлаш учун зарур.

Шу муносабат билан, олий таълимнинг тасвирий санъат мутахассислигига билим ва тажриба ортириб келаётган болажак педагогик кадрларни тасвирий-ижодий фаолиятга тайёрлаш тўғрисидаги маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: маданият, эстетик, интеллектуал, тафаккур, мантиқий, фидойилик, фаолият, инновацион.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

**Авлиакулова Н.М. – Старший преподаватель кафедры
изобразительного и прикладного искусства БухГУ**

Аннотация. Эта статья необходима для подготовки высокообразованного, духовно богатого, активного человека, современного гражданина во всех сферах его общества в Узбекистане.

В связи с этим приведена информация о подготовке будущих педагогических кадров по изобразительному искусству.

Ключевые слова: Культура, эстетика, интеллектуал, мышление, логика, самоотдача, активность, инновации.

PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICE OF FORMING A SCIENTIFIC WORLDVIEW IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS

Avliyakulova N.M. – Senior lecturer of the department of fine and applied arts Bukhara state university

Annotation. This article is necessary for the preparation of a highly educated, spiritually rich, active person, a modern citizen in all spheres of his society in Uzbekistan. In this regard, information is provided on the training of future teaching staff in fine arts.

Keywords: culture, aesthetics, intellectual, thinking, logic, dedication, activity, innovation.

Талабаларимизнинг ижодий характерга эга бўлган фаолиятнинг муайян маҳсулди амалга ошадиган ҳаракат малакаларида намоён бўладиган тасвирий-ижодий қобилиятларини ривожлантириш ва шакллантиришга қаратилган замонавий ёндашувдан кенг фойдаланиш жамият ва давлатни истиқболли ривожланиши, мамлакатнинг жаҳондаги етакчи ўринларни эгаллашининг муҳим омили эканлиги ривожланган мамлакатлар мисолида ҳам намоёндир.

Мамлакатимизда ушбу йўналишга илғор педагогик тажрибалар ва таълим назариясига оид ютуқларни амалиётга жорий этиш бугунги кунда йилдан-йилга ортиб бормоқда. Бўлажак ўқитувчиларни тасвирий-ижодий фаолиятга жалб этиш каби қўплаб тажрибалар вужудга келмоқда ва тўпланмоқда. Азалдан ижодкорликнинг бошланиши бўлган инсондаги ижодий қобилиятларни ривожлантириш масаласи бевосита болалар таълимтарбияси билан шуғулланувчи бўлажак педагогларни ҳам, илмий тадқиқотчиларни ҳам бирдек қизиқтириб келади. Шахснинг шаклланиши, қобилиятларни ривожлантириш ҳанузгача замонавий педагогиканинг энг долзарб масаласи бўлиб қолмоқда.

Ҳаётимизга, фаолиятимизга глобаллашув жараёнининг тез суръатлар билан кириб келаётган бир даврда, ўз билими, кучи, имкониятларига таянадиган, халқ, мамлакат манфаатларини ўз манфаатлари билан уйғун ҳолда кўрадиган мутахассисларни тайёрлаш масаласининг давлат сиёсати даражасига кўтарилиганини, мамлакатда демократик ўзгаришларни янада чукурлаштириш ва фуқаролик жамияти асослари концепциясини амалга ошириш шароитида мустақил, ижодий фикрловчи, давр фани, техникаси ва

унинг ишлаш технологиясини мукаммал эгаллаган, ишбилармон мутахассисларни тайёрлаш бугунги олий таълим муассасалари олдида турган муҳим вазифалардан биридир.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришган дастлабки йиллардан бошлаб, энг аввало таълим тизимини ислоҳ қилиш, уни миллий-маънавий қадриятлар негизида шакллантириш, жисмоний соғлом, маънавий етук, ақлий баркамол инсонларни тарбиялашга асосий эътибор қаратилди. Ўсиб келаётган ёш авлоднинг илмий дунёқарашини шакллантириш билан маънавий баркамол инсон қилиб тарбиялашда таълим муассасаларидаги тасвирий санъат соҳаси ва тарихининг роли ниҳоятда каттадир.

Тасвирий санъат барча тарихий даврларда инсон маънавий камолоти жараёнида муҳим ўринни эгаллаб келган. Зеъро, санъат инсон меҳнати, ақл-идроқи, қалб ғурури билан яратилган мўжизалардан биридир. Санъат инсон фаолиятининг ижодкорлик фаолиятидан дарак беради. Тасвирий санъат асарида шахснинг ўзига хос истеъоди намоён бўлади.

Юртбошимиз Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон Бадиий академияси фаолиятини ривожлантириш ва янада такомиллаштиришга доир 16 август 2017 йил ПҚ-3219-сон қарорида: [1]; [<https://nrm.uz>].

Ўзбек тасвирий ва амалий санъати ҳамда дизайн йўналишларини янада ривожлантириш, халқимизнинг ушбу нафис санъатларга бўлган эстетик эҳтиёжини қондириш, кенг йўналишда фаолият олиб бораётган мутахассисларнинг ижодий имкониятларидан унумли фойдаланиш, уларга шарт-шароит яратиш, бадиий салоҳиятини ошириш, замон талабларига мос бадиий таълим тизимини кенг йўлга қўйиш ҳамда Ўзбекистон Бадиий академиясининг фаолиятини ривожлантириш ва такомиллаштиришга қаратилган қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида қарор белгиланди.

Ушбу фикрларда асосан санъат орқали ёшларимиз онги, шаъни, иймон эътиқодини шакллантириб, улар маънавиятини ривожлантиришга даъват етишган десак хато қилмаймиз.

Инсон табиатан рассомдир. У ўз ҳаётини доимо бирор бир тарзда гўзал қилишга интилади. П.Бенков ҳам санъат - ёш авлодга, инсонга эстетик жиҳатдан ўсишга фақат санъатни идрок этиш эмас балки умумий маданият, меҳнат маданияти, турмуш маданияти, ҳис-туйғулар маданиятининг равнақи учун ҳам зарур деб ҳисоблаган. Шундай экан, бўлажак ўқитувчилар тасвирий-ижодий фаолиятини ривожлантириши ва санъатни ўрганишда қуидаги тушунча ва маълумотларга эга бўлишлари лозим:

1. Қадимги ва ҳозирги замон тасвирий санъати усталари, уларнинг исмлари ва фамилияларини билиш;
2. Юқори бадиий савияда ишланган санъат асарлари намуналари ҳақида маълумотга эга бўлиш;

3. Тасвирий санъати билан боғлиқ бўлган йирик музейларнинг номи ва улар жойлашган шаҳарларни билиш;
4. Ўзбекистонда мавжуд бўлган аввалги ва кейинги даврлардаги санъат билан боғлиқ бўлган йирик тарихий ва маданий ёдгорликларни билиш;
5. Республикаизда ривож топган шаҳар ва қишлоқларни билиш;
6. Тасвирий санъатнинг жанрлари, уларнинг турлари, унда ишлатиладиган асбоб ва материаллар, қўлланиладиган усулларни билиш;
7. Тасвирий санъатга доир асосий ибораларни билиш.

Ҳар бир инсон ўз умрини табаррук зотлар кечирган ибратли ҳаёт билан таққослайди. Унинг кўнглида, мен мана шу зотларимизга муносиб ворисманми? – деган саволни юрагига тугади. Улар шу қадар буюк мерос қолдирибдики, мендан нима қолади – деган туйғу билан ўз фаолиятини боғласин.

Абу Наср Фаробийнинг таърифига кўра “ижод – билиш жараёнида шундай улуғ фазилатки, инсон уни эгаллаши учун 7 бошқа ҳамма фазилатларини ишга солиши керак”. Дарҳақиқат, ижод қилиш жараёнида инсон изланади, кузатади, тадқиқотлар олиб боради, натижаларни таҳлил қилиб мантикий хulosалар чиқаради. Хулосанинг тўғри ёки нотўғри эканлиги тажрибада синаб борилади. Ижодкорлик шахсада мустақил фикрлаш сифатлари намоён бўлишининг энг асосий ва фаол шакли ҳисобланади. Унга берилган тарифлар бир-биридан жиддий фарқ қиласа-да, унинг бальзи умумий жиҳатларини кўрсатиш мумкин, булар: биринчидан, ижодкорлик натижаси сифатида олинадиган маҳсулотнинг сифат жиҳатидан янгиликка эга бўлиши; иккинчидан, ушбу жиҳатлар ижодкорликнинг дастлабки асосларида мавжуд бўлмаганлиги; учинчидан, ҳар қандай ижодкорлик фаолияти интеллектуал изланишни тақозо этиши билан белгиланади. Фикримизга кўра, ўқувчининг ижоди – ўзлаштирилган билимларни амалиётдаги далил ва ҳодисаларга боғлай олиши, олинган натижаларни тўғри баҳолаб, таҳлил қилиши, аввалги эгалланганлари билан умумлаштира олишиди. Ижодий фаолиятни ўқитувчи ва ўқувчиларнинг бу жараёнга психологияк жиҳатдан етарлича тайёр эмасликлари мураккаблаштиради.

Мунтазам равишда муайян метод, шакл, воситаларга таяниб қолиши – янги вазиятларга мослаша олмаслик, кутилмаган вазиятларда иш юрита олмасликка олиб келади. Бу психологик ҳолат сифатида турли шаклларда намоён бўлиши мумкин, жумладан: ўзгалар фикр ва мулоҳазаларини умуман қабул қиласлик; умумий қабул қилинган нуқтаи назардан қатъий ҳимояланиш; янги мазмун ва воситаларга нисбатан эски методларни қўллаш; янги методларда эски усулларнинг сақланиб қолиши; умуман янги масалани ечишда анъанавий усулларни қўллаш кабилар.

Ўқувчилар ижодкорлик фаолиятини ташкил қилишда икки ўзаро боғлиқ вазифани эътиборга олиш лозим. Уларнинг биринчиси – ўқувчилар

ижодкорлик фаолиятида мустақил фикрлашни ривожлантириш, билим эгаллашдаги интилевчанлиги, илмий дунёқарашини шакллантирилиши билан; иккинчиси – ўзлаштирилган билимларни таълимда ва амалий фаолиятда мустақил қўллай олишга ўргатиш билан белгиланади.

Тасвирий-ижодкорлик фаолият ўқувчилар эгаллаётган билимларнинг мустаҳкамлиги ва муқаммаллигини таъминлаш, уларда фаол ва мустақил фикрловчи шахс хислатларини шакллантириш, ақлий қобилиятларини ривожлантиришга хизмат қилувчи фаолият тури ҳисобланади. Бу ҳолат, айниқса бўлажак мутахассисларнинг фан асосларини ўзлаштиришида, кейинчалик бу жараёнга бевосита раҳбарликни амалга оширишда касбий ижодкорликка асосланган ёндошувларни жорий этишида муҳим аҳамият касб этади. Илғор ўқитувчилар тажрибалари таҳлили ижодкорлик фаолиятини ривожлантириш учун машғулотлар жараённида ўқувчиларда юқорида кўрсатилган таснифлар ва тамойиллар орқали мантиқий операциялар шаклланадиган ва ривожланадиган ижодкорлик масалалари ҳамда ўқув топшириклари тизими зарурлигини кўрсатди. Ўқувчилар тасвирий-ижодкорлик фаолиятини ривожлантириш омиллари ҳар бир мавзу, ҳар бир дарсда ўқув фаолиятининг асоси бўлиши лозим. Ижодкорлик фаолияти ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятининг барча қирраларини қамраб олар экан, уни самарали ташкил қилиш бутун таълим жараёнининг сифатини таъминлашга хизмат қиласди. [2]; [6-7, б]

Мамлакатимизда ёш авлодни тарбиялаш ёшларнинг ўз ижодий ва интеллектуал салоҳиятини рўёбга чиқариш, мамлакатимиз ёшларини XXI аср талабларига тўлиқ жавоб бера оладиган, ҳар томонлама ривожланган шахслар этиб вояга етказиш учун зарур шарт-шароитлар ва кенг кўламли аниқ йўналтирилган чора-тадбирларни амалга ошириш каби имкониятлар амалга оширилмоқда.

Олий таълим тизимида ўқитувчи шахсини шакллантириш, бўлажак мутахассисларда миллий ифтихор, Ватан равнақи, огоҳлик ва фидойилик, фуқаролик маданиятини шакллантириш масалалари бўйича мамлакатимизнинг файласуф-олимларидан М.Хайруллаев, Э.Юсупов, М.Имомназаров, Ж.Туленов, О.Отамуродов, С.Шермуҳаммедов, А.Жалолов, А.Эркаев, Т.Махмудов, Н.Жўраевлар, социологлар, М.Бекмуродов, А.Бегматов, Н.Алиқориев, Ҳ.Аҳмедовалар, маданиятшунос-олимлар М.Абдуллаев, Ҳ.Абдуллаев, М.Мирюсупова, Ў.Тоштемиров, А.Алимуҳаммедов, З.Собирова, Ҳ.КаримовД.Рўзиева, М.Арипова, Ш.Раҳимовларнинг илмий тадқиқот ишларида маълум даражада ўз ифодасини топган.

Бўлажак ўқитувчиларни тасвирий-ижодий фаолиятга тайёрлашда фаолият давомида учраётган муаммоларнинг педагогик назарияси ва амалиётда ёритилиши, тадқиқ қилинишини ўрганиш шундан далолат бермоқдаки, бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-шахсий, касбий-маданий

муносабатлари, тасвирий ижодий қобилиятлари, касбий шаклланиши ва педагогик маҳоратини оширишга алоҳида эътибор қаратилган.

Бўлажак мутахассисларда баркамол шахс тарбиясининг муҳим таркибий қисми ҳисобланган эстетик тафаккурни ривожлантириш, уларда тасвирий санъатга бўлган ижодий қобилият ва маҳоратини такомиллаштириш каби фаолиятлар бугунги олий таълим муассасалари профессор ўқитувчилари олдида турган муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Бўлажак ўқитувчиларни касбий-шахсий ва тасвирий-ижодий фаолият самарадорлигига эришиши учун бугунги замонавий ўқитувчи қуидаги талабларни бажариши лозим: [5]; [146-147, б]

Ушбу талабларни ўзида мужассамлаштирган бўлажак ўқитувчи, ўз ўқувчиси қалбида олийжаноблик, ақлий қобилият, маънавий етуклик ва бошқа юксак инсоний сифатларни тарбиялай олади.

Бўлажак ўқитувчиларни тасвирий-ижодий фаолиятга тайёрлашда, педагогик инновацион технологияларини ишлаб чиқиш, тасвирий санъат асарларининг ижодий кўргазмаларини ташкил қилиш, тасвирий-ижодий тадбирларнинг назарий ва амалий билим, кўнкма, малакаларга эга бўлган мутахассисликларни тайёрлашга йўналтириш зарур. Шунингдек мазкур жараённинг самарадорлигини таъминлашга йўналтирилган маданий хулқ, одоб-ахлоқни таъминлайдиган, касбий малака, ижтимоий-педагогик билимларни сингдириладиган, маънавий-маърифий тадбирлар тизими, илмий-педагогик ва методик таъминотни амалга оширувчи механизmlарни кўллаш бўлажак ўқитувчилар учун муҳим замин бўла олади.

Эркин фуқаролик жамиятини шакллантириш жараёнида маънавий-ахлоқий жиҳатдан мукамалл ривожланган инсонни тарбиялаш, таълим ва маърифатни юксалтириш, жаҳон андозаларига жавоб берадиган, янги авлодни вояга етказиш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади.

Маданий меърос ва юксак бадиийлик миллий анъаналарни ривожлантириш, ундан фойдаланиш, ундаги ижодий фаолият услубларини жорий этиш, таббий материаллар билан ишлаш, олий таълим талabalарида қунт, чидам, қатъият, тасвирий санъатнинг фалсафий, психологик қирраларини ўргатиш мақсадга мувофиқдир.

Олий ўқув юртларида бўлажак ўқитувчиларни сиёсий-ғоявий ва эстетик руҳда тарбиялашда, гўзалликни сеза билишга, тасвирий санъат асарларини китоб ўқигандек ўқий олишга, улардан баҳра олишга, изланувчанлик ва яратувчанлик қобилиятларини оширишга, тасвирий санъатга бўлган қизиқишини кучайтириш, тасвирий ижодий дунёқарашини шакллантиришда муҳим роль ўйнайди.

Болаларнинг тасвирий фаолиятдан малака ва кўникмаларини шакллантириш омиллари Т.Н.Комарова томонидан атрофлича илмий асослаб берилган бўлса, болаларни расм ишлаш техникасига ўргатиш

муаммоси XX аср бошларида В.М.Бехтерев, Корродо Риччи, Либерти Тедд томонидан тадқиқ этилган. Улар болалар ижодиётининг ўзига хос ривожланишини таъкидлаган ҳолда бу жараёнда расм ишлашга ўргатишнинг зарурлигига алоҳида ургу берганлар. [3]; [144,б]

Жамиятдаги юз бераётган катта ўзгаришлар мактаб олдига ўқув фаолиятининг барча жабҳаларида ижодкор ўқувчи шахсини шакллантириш билан боғлиқ муаммолар ечимини ҳал этиш вазифасини қўймоқда. Бу муаммоларнинг ечимини топишда ижодий қобилиятларни ривожлантириш асосий омиллардан бири бўлиб хизмат қиласди.

Ҳозирги кун ўқитувчиси болалар билан ишлаганда бу қобилиятларнинг янада самаралироқ ривожланишига ёрдам бериши, ўқувчиларнинг ақлий ва амалий малакаларини фаоллаштиришни таъминлайдиган таълим усуллари ва методларини қўллашга диққатини қаратиши лозим. Бунинг учун ўқитувчи таълим муассасасидаги шартшароитлар ва ўз имкониятларидан кенгроқ фойдаланиши мақсадга мувофиқ бўлади. [4];[12-13, б]

“Шарқ Аристотели” деб тан олинган машхур ўрта аср файласуф олими Абу Наср ибн Муҳаммад ал-Фаробий (IX-X) ўқитувчининг фаолиятини мамлакатнинг домий ҳукумронига ўхшатади: “Бундай одам (ўқитувчи-муаллим) инсон эришиши мумкин бўлган энг олий даражада эришмоғи, баҳтлиликнинг чўққисидан ўрин олмоғи лозим. У инсоннинг баҳтга эришишининг барча йўлларидан огоҳ бўлган зотдир” деган эди олим ўзининг “Намунали таълим ҳақида” номли рисоласида.

Хулоса қилиб айтганда, олий ўқув юртларида бўлажак ўқитувчиларнинг тасвирий-ижодий фаолиятини такомилаштиришнинг самарадорлиги, биринчи навбатда, унда инсон омили қандай ҳал қилинилаётганлиги, бошқача айтганда, умумтаълим мактабларининг малакали ўқитувчилар кадрлар билан қай даражада таъминланганлиги билан белгиланади.

Адабиётлар

1. Avliyakulova N. Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarni tasviriy-ijodiy faoliyatga jalb etish //pedagogik mahorat. – с. [132]
2. Avliyakulov Muzaffar Muhammedovich, Nargiza Abdurazzokovna Rafieva, and Sadoqat Bobokulovna Shodieva. "Methods of organizing independent work of students." Journal of Positive School Psychology (2022): [8721-8727].
3. Авлиякулов, Музрафар Мухамедович. "Система" мастер-ученик" в обучении ремесленному делу." Евразийский научный журнал 5 (2017): [32-34].
4. Азимов С.С. Авлиякулов М.М., Собиров Т.Р, Бадиев М.М.-Дидактических задач в развитии пространственного воображения студентовeuropean science-2021. № 2 [58]

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KOGNITIV KOMPETENTSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK OMILLARNING ROLI

**Mamatov D.Q. – BuxDU tasviriy va amaliy san'at kafedrasi mudiri,
(PhD), professor**

Annotatsiya. Ushbu maqolada kelajakdagi o'qituvchilarning kognitiv kompetentsiyasini rivojlantirishda pedagogik va psixologik omillarning roli ko'rib chiqiladi, yoshlarni o'qitish va tarbiyalashda yosh va psixologik omillar, ayniqsa ularning yosh davrlari, anatomik va fiziologik, o'quv faoliyatining xususiyatlari, shaxsiy va aqliy rivojlanish hisobga olinadi.

Kalit so'zlar: psixologiya, kognitiv, pedagogika, metodika

РОЛЬ ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

**Маматов Д.К. – БухГУ, заведующий кафедры изобразительно
прикладного искусства, (PhD) профессор**

Аннотация. В данной статье рассматривается роль педагогико-психологических факторов в развитии познавательной компетентности будущих педагогов, приводится учет возрастных и психологических факторов в образовании и воспитании молодежи, в особенности их возрастных периодов обучения, анатомо – физиологических, особенностей учебной деятельности, личностного и психического развития.

Ключевые слова: психология, познавательная, Педагогика, методика

THE ROLE OF PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE COMPETENCE OF FUTURE EDUCATORS

**Mamatov D.Q. – Bux DU fine and practical head of the Department
of Arts, p.f.f.d (PhD), professor**

Annotation. This article talks about the role of pedagogical-psychological factors in the development of cognitive competence of future educators, mentions the consideration of age and psychological factors in the education of young people, especially their age – based study periods, anatomical-physical, features of educational activity, as a person and mental development.

Keywords: psychology, cognitive, pedagogy, methodology

Hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va ma'naviy-ma'rifiy hayot islohotlarining jadal sur'atlar bilan amalga oshirilayotgani, umumiy o'rta ta'lif mazmunining yangilanishi, oliy ta'lif muassassalarda texnologiya, muxandislik fanlari, matematika, chizmachilik, san'at, chet tillarini o'qitish yo'naliishlarini kuchaytirish talablari asosiy ahamiyat kasb etganligi sharoitida, chizmachilik fanini o'qitish jarayonida kompyuter grafikasi vositasida talabalarda kognitiv kompetensiyani rivojlantirish mumkinligini ilmiy-metodik zaruriyat sifatida asosladi. Bu faslda nazariy hamda ilmiy-metodik g'oyalarimizni davom ettirib, umumiy o'rta ta'lif oliy ta'lif muassassalari talabalarining o'qish faoliyatining xususiyatlari, intellektual taraqqiyotni bilish faoliyati jarayonlari va bunda shaxsiy sifatlar rivojlanishini hamda ularni talabalarda kognitiv kompetensiyani rivojlanishiga ta'sirining psixologik jihatlarini yoritishga harakat qilamiz. Zero, pedagogik antropologiya tushunchasini mazmunan yangi ma'no bilan boyitilgan, buyuk rus pedagogi K.O.Ushinskiy (1824-1870) ning "Inson tarbiya predmeti sifatida", "Pedagogik antropologiya tajribasi" (1868-1870) asarida qayd etilganidek, "Agar pedagogika kishini har tomonlama tarbiyalashni istasa, uni har tomonlama bilishi lozim".

Tezisga asosan har bir o'qituvchi-tarbiyachi bolani talab va ehtiyoj asosida o'qitishi va uni shaxs sifatida barkamol inson qilib voyaga yetkazishi uchun – bolaning yosh va psixologik xususiyatlarni bilish, ularni inobatga olib ta'lif-tarbiya ishlarini amalga oshirishi lozim.

Shu o'rinda e'tirof etishi joizki, har bir inson takrorlanmas, o'ziga xos anatomik-fiziologik, ruhiy-intellektual, jismoniy xususiyatlarga ega bo'lgan biologik va ijtimoiy mavjudotdir. Ammo, uning o'ziga xos xususiyatlari o'zgarmas va qotib qolgan narsa emas, balki turmush tarzi, sotsial talab-ehtiyojlar ta'sirida o'zgarib, takomillashib boruvchidir. Ayniqsa, hozirgi O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlar sharoitida o'sib kelayotgan yosh avlodning maktab ostonasidan boshlab, bilimdonligi va ma'naviy-siyosiy ongligini oshirish, milliy mafkuraga sodiqligini yuksaltirish, kasbiy-madaniy tayyorgarligini oshirish mamlakat ta'lif-tarbiya muassasalari oldida turgan eng muhim vazifasidir.

Chunonchi, Respublika Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek yosh avlodimizning grajdanlik pozitsiyasi va faolligini kuchaytirish, uni mustaqil fikirlaydigan, zamonaviy bilim va kasb hunarlarni puxta egallab, xalqaro maydonda raqobatga kirisha oladigan barkamol shaxslar etib tarbiyalash dolzarb axamiyatga egadir” [4.490].

Shuningdek, prezidentning 2017-yil 13-yanvardagi “Qurolli kuchlar-vatanimiz va xalqmizning mustahkam qo‘rg‘oni” ma’ruzasida qayd qilinganidek, “Barchamizga yaxshi ma’lumki, vatanparvarlik har bir davlat hayotining ma’naviy asosi hisoblanadi va jamiyatni har tomonlama rivojlantirish borasida eng muhim safarbar etuvchi kuch sifatida namoyon bo‘ladi. Shuning uchun ham fuqarolarimizda bizga mutlaqo yot bo‘lgan zararli ta’sirlarga qarshi mustahkam immunitetni shakllantirish va Vatanimiz taqdiri uchun mas’uliyat tuyg‘usini mustahkamlash bo‘yicha aniq chora-tadbirlar ko‘rishimiz shart” [3.229-230]. Manashu chora-tadbirlar sifatida umumiyligi o‘rtacha ta’lim oliy ta’lim muassassalarini talabalarini ma’naviy-axloqiy barkamol shaxs, intellektual salohiyati yuksak,kognitiv kompetensiyalari rivojlangan inson qilib voyaga yetkazish hamda kamol toptirishda, ularning psixologik-fiziologik va yosh xususiyatlarini hisobga olish pedagogika fani oldida turgan dolzarb vazifadir. Zero, o‘zbek xalqining kelajak avlodni hayotga tayyorlash borasida ko‘p asrlik tajribalari, usul, metod va vositalari, urf-odat, an’ana, va qadriyatlari ham bolaning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish bilan bog‘langan. Ushbu masala o‘tmish mutafakkirlarining ilmiy-nazariy ta’limotlarida, turli davrlarda pedagogika-psixologiya fanlari hamda bolalar va yoshlar psixologiyasi masalasida tadqiqot ishlarini olib borgan xorijiy davlatlar, MDH va Respublikamiz olimlarining tadqiqot ishlarida o‘z yechimini topa organi.

Chunonchi, Abu Nasr Farobiyning inson va uning ruhiyati to‘g‘risidagi ta’limoti “Aql haqidagi risola”, “Ideal shahar aholisining fikrlari”, “Logikaga kirish”, “Substansiya haqida”, “Sharhlar”, “Masalalar mohiyati”, kabi bir necha asarlarida o‘z ifodasini topgan. Abu Rayhon Beruniyning psixologiyaga oid qarashlari “Hindiston” va “O‘tmishda qolgan yodgorliklar” asarlarida yechimini topgan. Uning fikricha inson tabiat, jamiyat hodisalari, turmush voqealarini sezgi organlari orqali anglab oladi deydi. Uning ta’kidlashicha, sezgi o‘z qo‘zg‘atuvchi a’zolari orqali yuzaga keladi. Masalan, ko‘rish sezgisini nur qo‘zg‘atadi, eshitish, hid bilish sezgisini havo bilan burunga va qulqoqqa uriladigan hidlar qo‘zg‘atadi, tam bilish ozuqaning mazasi bilan vujudga keladi.

Ular meyorda bo‘lsa yaxshi, meyordan ortsada dardli va halokatli bo‘ladi deb uqtiradi. Beruniy har bir ish meyorida inson qobiliyati va ruhiyatiga mos bo‘lishiga e’tibor berishi maqsadga muvofiq deb biladi. Ibn Sino “Tib qonunlari” kitobida inson tanasining tuzilishi, uning fiziologik va psixologik jarayonlari, nerv faoliyati to‘g‘risida fikr yuritib ularning bola xulq-atvorini shakllanishida ahamiyatini ruhiy fiziologik jihatdan izohlaydi, “Bola xulqini mo‘tadillikda saqlashga e’tibor berishi lozim”. Bunda ikki manfaat bor. Biri –bolaning ruhi

uchun bo‘lib, u yoshlikdan boshlab yaxshi xulqli bo‘lib o‘sadi va keyinchalik bu unga ajralmas malaka bo‘lib qoladi.

Ikkinchisi – uning badani uchundir, chunki yomon xulq turli mijoz buzilishlaridan bo‘ladi. Shuningdek, agar yomon xulq odatga kirib qolsa, u mijoz buzilishini keltirib chiqaradi. Masalan, g‘azab kuchli qizdiradi, qayg‘u kuchli quritadi”.

Buyuk alloma g‘azal mulkining sultoni Alisher Navoiy o‘zining “Mahbub-ul qulub”, “Lison-ut-tayr”, “Xazoyin ul-maoniy” kabi asarlarida barkamol shaxs axloqi, odobi, odamlarga munosabati, ma’naviyati, iste’dodi, qobiliyati va irodasi to‘g‘risida fikr yuritar ekan, bular barchasi insonning ruhiyati, jismoniy yetukligi bilan bog‘liq deb biladi. Uning fikricha, odam shaxsi kishilar bilan munosabatda, ayniqsa kishilarining bir - biriga bo‘lgan ruhiy va ma’naviy ta’sirlari natijasida tarkib topadi. Shuning uchun inson ruhiyati, insoniy munosabatini yaxshilashi lozim, bu esa unda nazokatni, yoqimlilikni, xushmuomalalikni vujudga kelishiga yordam beradi:

Buyuk mutafakkir, falakiyot ilmining asoschilaridan biri Mirzo Ulug‘bek ham shaxs ma’naviyatining yuksalishi, diniy va dunyoviy bilimlarni mukammal egallashida uning ruhiy va jismoniy barkamolligi muhim ahamiyat kasb etadi, deb biladi. Uning uqtirishicha, bolaning bilim olishga hasavmandligi, qiziqishi uning jismoniy va ruhiy barkamolligiga bog‘liq. Bolani yoshlikdan jismonan sog‘lom va ruhan barkamol qilib voyaga yetkazish uning kelajakda ma’naviy kamolotini ta’minlaydi. Shuning uchun bolalar yoshlikdan boshlab jismoniy mashqlar va ruhiyatni chiniqtiradigan ishlar bilan shug‘ullantirmog‘i lozim.

Talaba –yoshlarning ta’lim – tarbiyasida yosh va psixologik omillarni hisobga olish, ayniqsa, ularning yoshiga qarab o‘qish davrlari, anatomik-fizilogik, o‘quv faoliyati xususiyatlari, shaxs sifatida va aqliy taraqqiyoti to‘g‘risida jahon psixologiya fanida Amerikada Dns. Bruner, U.Jems, S.Xoyel, Fransiyada E.Dyurkcheym, P.Jame, Shveyiyada J.Piajelar, Rossiyada N.O.Konterev, D.B.Elkonin, A.L.Kovalyov, V.A.Krutetskiy, V.V.Davidov, T.V.Yaragukova, A.V.Petrovskiy, A.I.Sherbakovlar, O‘zbekistonda P.I.Ivanov, M.Voxidov, M.D.Davletshen, R.Z.Gayniddinov, E.G‘oziyev, V.Karimova, A.Fayzullayev, SH.Barotov va boshqalar ilmiy tadqiqot ishlarini olib borganlar.

Qayd etib o‘tilgan psixologlar tadqiqotining mazmuniga ko‘ra bolaning har bir yoshdagi psixologik xususiyatlari, ayniqsa, maktab yoshi davri (kichik maktab yoshi, o‘rtta maktab yoshi davri (o‘smirlilik) katta maktab yoshi davri (o‘spirinlik) psixik taraqqiyotining umumiy qonuniyatları, yosh va individual xususiyatlari o‘rganilgan. Psixolog va pedagoglarning fikrlariga ko‘ramaktab yoshi o‘z davrni qamrab olganligi qayd etilgan. Kichik maktab yoshi davri -7-11 yoshgacha (I-IX sinf); o‘rtta maktab (o‘smirlilik) yoshi davri-12-15 yoshgacha (V-XI sinflar); katta maktab (o‘spirinlik) yoshi davri -16-18 yosh davri bo‘lib, tahrir qilingan “Ta’lim to‘g‘risida” qonunga binoan – X-XI sinf, texnikum, akademik litsey yoxud professional ta’lim olish davrini qamrab oladi. Biz tadqiq qilayotgan, “Chizmachilik” fanini o‘qitishda kompyuter grafikasi vositasida talabalarda

kognitiv kompetensiyani shakllantirish bosqichi o‘rta maktab yoshi davrining ikkinchi bosqichiga to‘g‘ri kelib – VIII-IX sinf talabalarini qamrab oladi. Bu davrda talaba organizmi va ruhiyatida katta o‘zgarishlar ro‘y beradi. Bu davrda organizmning antomo-fizologik yetilishi, ijtimoiy holati hamda ijtimoiy munosabatlar tizimidagi mavqening mohiyatan o‘zgarishi, uning ruhiyati, aqliy, jismoniy rivojlanishini taminlashga ko‘maklashadi.

O‘smirlikning ikki bosqichi (XIII-IX sinflar) da axloqiy malakalar intnsiv tarkib topa boradi, o‘smirda axloqiy ong, axloqiy sezgi, axloqiy xatti-harakatlar, axloqiy etik meylarni o‘zlashtirishga olib keladi. Bu esa o‘smirda shaxsiy sifatlarning shakllanishi, dunyoqarashning ma’naviy-axloqiy e’tiqod prinsipi, ideallarning dastlabki ko‘rinishlari faoliyatda, xulq-atvorda, xatti-harakatda namoyon qila boshlaydi. Tashqi olamga, kishilarda munosabat yangicha, ichki-ma’naviy ahamiyat kasb etib, o‘qishga, bilim olishga bo‘lgan ongli munosabat ijobiy yo‘nalish kasb etadi. O‘smirning ruhiy-aqliy, jismoniy imkoniyati va qobiliyatining takomillashuvi, o‘quv fanlarini o‘zlashtirishi va shu asosda talaba-o‘smir kognitiv kompetensiyaining rivojlanishiga ta’siri talabalarning bilish faoliyati xususiyatlari hamda aqliy taraqqiyotidagi o‘zgarishlar bilan bog‘liq. Bunda o‘smirning o‘qish faoliyati –o‘qishga ongli munosabatning yuzaga kelishi – o‘qish motivlari-qiziqishlar kabi psixologik xususiyatlar ta’sirida amalga oshsa, aqliy faoliyat xotirasida saqlab qolish fikrlash umumlashtirish mavhum tafakkur ijodiy tafakkur maqsadga intilish bilan tavsiflanadi.

Shuningdek, o‘smirlarda u yoki bu shaxsiy sifatlarning ijobiylashuvi, o‘qish faoliyati va aqliy taraqqiyot jarayonining intensiv rivojlanishi, murakkablashishi, talabalarning bilim olishga intilishlari, qiziqishlarining individualligi va uni ta’lim jarayoniga inobatga olish o‘smir shaxsiy-ruhiy xususiyatlariga bog‘liq. Buni jahon psixologlari quyidagi turlarga ajratganlar:

- **Ekstravert (hissiyot va tashqi muhitga yo‘naltirilgan) ta’lim oluvchi-** faol o‘qitish jarayonini, o‘zga kishilar bilan o‘zaro ta’sirlashuvni (ijtimoiy o‘zaro ta’sirlashuvni-guruhiy topshiriqlarni amalga oshirishni, mashqlarni bajarishni) afzal hisoblaydi.

- **Introvert (hissiyot va ichki muhitga yo‘naltirgan) ta’lim oluvchi-** individual mustaqil o‘rganishni, ya’ni ma’ruza tinglash, kitob o‘qish va yozma vazifalarni bajarishni yoqtiradi.

Insonlar axborotni qayta ishlash, ma’lumotlarni idrok qilish faoliyatlariga qarab farq qiladi:

- Eshitish va so‘zlar vositasidagi idrok qiluvchilar: bu turdagagi axborotlarni idrok etishni afzal ko‘radiganlar tinglash va ma’ruzani konsept qilishga moyil bo‘ladilar;

- Mantiqiy – matematik idrok qiluvchilar: bu turdagagi axborotlarni idrok etishni afzal ko‘rvuchilar ko‘proq sonlar bilan hisob kitob qilishga, mantiqiy mulohaza yuritishga, har bir mulohazani asoslashga moyil bo‘ladilar. Ular sonlar va sanalarni yaxshiroq yodda saqlab qoladilar.

- Vizual, fazoviy idrok qiluvchilar: bu turdag'i axborotlarni idrok etishni afzal ko'rurvchilar ko'rgazmali vositalar, turli shakllar, strukturali reja, turli xaritalar, jadvallar, sxemalar, grafik va diagrammalarni muhim hisoblaydi.

- Shaxslararo o'zaro munosabatlar va ta'sirlashuv orqali idrok qiluvchilar: bu turdag'i axborotlarni idrok etishni afzal ko'rurvchilar bilimlarni o'zlashtirish jarayonida bir-birlari bilan o'zaro ta'sinda, munosabatda bo'lishadi. Ta'lim jarayonida ularning ba'zilari mustaqil o'rganishni, yolg'iz shug'ullanishni afzal hisoblasa, ularning ba'zilari esa hamkorlikda ishlashga, guruhiy ta'lim olishga intiladilar. Bu toifadagi ta'lim oluvchilar insonlar to'g'risidagi munosabatga, ijtimoiy muhitga tez moslashuvchan, odamlarni o'rganishga qiziquvchan, ko'proq muomula jarayonida qoniqish oladigan va odamlar davrasida bo'lishni yoqtiradi.

- O'z-o'zini anglash asosida idrok qiluvchilar: ta'lim oluvchilar ko'proq insonning ichki tuyg'ulariga, kechinmalari ta'siri o'zlikni anglashga alohida e'tibor qaratib fikrlashga moyil bo'ladilar. Ular ko'proq ijtimoiy muhitga va atrofdagilarni yaxshiroq bajarishga, anglashga intiluvchan bo'ladilar.

- Jismoniy va kinetik idrok qiluvchilar: ba'zi ta'lim oluvchilar tabiatdan jismoniy hatti-harakatlarini bajarishga, ulardan huzur olishga va jismoniy mashqlarni bajarishga moyil bo'ladilar. Ularda ko'proq amaliy ishlar, jismoniy mehnat qo'l-oyoq muskullari yordamida mashqlar bajaoish hamda to'g'ri narsalarni yasashga moyillik ustun bo'ladi. Axborotlarni kinestetik idrok qiladigan va qayda ishlaydigan ta'lim oluvchilar modellashtirilgan dars, roli o'yinlar va harakatlarga asoslangan mashg'ulotlarni afzal hisobdashadi;

- Naturalistik idrok qiluvchilar: bu toifadagi ta'lim oluvchilar tabiatni sevadigan, o'simlik va hayvonot dunyosiga yer va uning tuzilishiga xaritalar bilan ishlashga, gerbariy va tabiat jismlaridan kalleksiyalar to'plashga qiziquvchan buladilar. Ular biologiya, geografiya, fizika, chorvachilik va o'simlikshunoslik singgari fanlarni yaxshi ko'radi.

- Musiqiy idrok qiluvchilar: bu toifadagi ta'lim oluvchi kuy va ashulalarga buriluvchan, hatti-harakatlani ham musiqiy ritmlarga mos amalga oshirishga, xis-tuyg'uga boy, nozir tabiatli va ziyrak bo'ladilar.

Shunga binoan o'qituvchi o'smirning o'qish faoliyati va aqliy taraqqiyotini tashkillashtirishganda har bir ta'lim oluvchining qiziqishini uning boshqa individual-psixologik sifatlari: qobiliyat, iste'dod, temperament va xarakter bilan bog'liq holda o'rganishi maqsadga muvofiqdir.

Bu esa chizmachilik fanini o'qish jarayonida kompyuter grafikasidan foydalanim talabanining geometrik masofaviy obrazlar orqali masofaviy tasavvurini rivojlantirish, fikrlash, so'zlashuv-bahslashuv o'z fikrlarini bayon qilish qobiliyatini o'stirish o'quv predmetidagi har bir mavzuga qiziqishini ta'minlash lozimligini e'tiborga olib, ta'lim jarayonining didaktik vazifalarini to'liq amalga oshirish mavzunini boyitishda o'quv mashg'ulotlari katta imkoniyatlarga ega bo'ladi.

Ma'lumki, katta yosh (14-15 yosh) dagi o'smirlar o'quv faoliyatini quyidagi rasmda ifodalangan psixologik ketma-ketlikda shakllanib, taraqqiy etadi va zaruriy shaxsiy-kasbiy ko'nikma va malakalarni tarkib toptiradi. Shu jumladan o'smirlarning boshqa shaxsiy sifatlari singari kognitiv kompetensiyalarini shakllanib, rivojlanishini ta'minlaydi. Chizmada quyidagicha ko'rinish kasb etadi.

1-rasm. O'qish faoliyatining shakllanish bosqichlari

O'smirlarning o'qish faoliyatining mazkur tarkibini chizmachilikfanini o'qitish jarayonida kompyuter grafikasi vositasida talabalarda kognitiv kompetensiyani rivojlantirishda, albatta inobatga olish darkor. Chunki, xozirgi kunda chizmachilik fani yangi dasturining yaratilishi bilan bir qatorda talabalarning intellektual faoliyatini rivojlantirish yo'llarini izlash bo'yicha ham ilmiy va uslubiy ishlar amalga oshirilmoqda. Amaldagi chizmachilik Davlat ta'lim standartlari oliygohda chizmachilik fanini o'qitish jarayonida talabalarning kognitiv kompetensiyaini rivojlantirishga katta e'tibor qaratish lozimligini taqozo etadi.

Talabalaring kognitiv kompetensiyalarini shakllantirish va u bilan bog'liq bo'lgan malakanli oshirish grafik faoliyatini muhim tarkibiy qismidir. Zero, hech bir o'quv fani kognitiv kompetensiyani chizmachilik fanideksamarali rivojlantira olmaydi. Shuning uchun ham o'smir o'quv faoliyatining psixologik omillarni inobatga olish zarur. Ilmiy- metodik adabiyotlarda kognitiv kompetensiya, fazoviy tushuncha, xotira obrazlari, xayoliy obrazlar, fazoviy tafakkur kabi so'zlarni ko'p uchratish mumkin. Bu so'zlar mazmuniga ko'ra har xil mohiyat kasb etadi, chunki tasavvur tafakkurdan, tafakkur esa tushunchadan keskin farq qiladi. Chizmachilik larlslarida bu so'zlarni qo'llashda jism proyeksiyalarini yasash bilan narsaning fazoviy qiyofasini tasavvur etishni tushunamiz. Buyumlar va ularning fazoviy munosabat va xususiyatlarini anglash bilan bog'liq bo'lgan bu tushunchalar o'smirlarda tasodifan sodir bo'lmay, balki grafik tasavvurni o'rgatish jarayonida chizmachilik o'qituvchisining yordami bilan hosil bo'ladi. Ko'pgina detallarning shakli geometrik jismlarning yig'indisi yoki ularning ayirmasidan tuzilganligi uchun ularni geometrik tushunchalar bilan aniqlanishi

bejiz emas. O'smir o'qish qobiliyatida buyumning shakli (qiyofasi) haqida aniq bir fikr kelishi uchun geometrik jismlar va ularning o'zaro bog'lanishlari haqida aniq tasavvurga ega bo'lishi kerak.

Shu sababli, zamonaviy o'qitish texnologiyasini amalga oshirishda, joriy o'qitish texnologiyaisining o'quv jarayonini tashkil etuvchi an'anadagi o'qitish usullariga noananaviy o'qitish usullarin uyg'unlashtirgan holda zamonaviy ta'lim texnologiyasini amalga oshirish vazifasi qo'yiladi. Shunday qilib qiziqishning o'ziga xos psixologik xususiyati shunchaki, hamma vaqt ma'lum narsaga yo'nalgan bo'ladi. Qiziqish bu motiv bo'lib anglangan mohiyatli va jiddiy o'ziga jaib qiluvchi tarzda amal qiladi. Motivlarning yo'nalganligi bevosita va bilvosita o'smirlar motivlarning o'zaro aloqadorlik darajasining natijasi bilan belgilanadi. O'smirlar jamoasi qanchalik jipslashgan bo'lsa, motiv natijasi shuncha samarali bo'ladi. Motiv maqsadga yo'naltirilganligi bilan farqlanadi.

Shunga binoan "Chizmachilik" fanini o'qitish jarayonida o'smirlarda mavzular mazmunidagi kognitiv kompetensiyalar to'g'ridagi ma'lumotlarni aniqlash motivatsiyasini shakllantirmoq lozim. Buning uchun kognitiv kompetensiyani rivojlantirishda detal shaklini fikran oddiy geometrik shakllarga bo'lib tahlil qilish; detal tasviridan foydalanib, sirtlarning vaziyatini aniqlash; qirra va yoqlarda joylashgan nuqtalarning proyekslarini aniqlash; ikki proyeksiyadan foydalanib, uchinchi proyeksiyani topish; chizma bo'yicha aksonometrik proyeksiyani bajarish va shunga o'xshashlarni kiritish mumkin.

O'qish motivlarining o'zgarishi aqliy faoliyatning yuksak va uyushgan bo'lishini ta'minlaydi. O'smirni o'quv ma'lumotlari, voqelikdagi narsa va hodisalarining murakkabroq tahliliy sintetik tarzda idrok qilishga olib keladi. Bu jarayonda tahliliy sintetik faoliyat, shuningdek qiyoslash, mavhumlashtirish, umumlashtirish va aniqlashtirish kabi fikriy operatsiyalar muhim rol o'ynaydi.

Analiz – bilish predmetini qismlarga fikran bilishdir.

Sintez – alohida elementlar yoki qismlarni bir butunga fikran birlashtirishdir.

Ta'lim bosqichlarining murakkablashib borishi bilan talabalarda tahliliy-sintetik darajaning oshishi kuzatiladi. Tahlil sekin-asta ko'rgazmali – amaliylikdan (obyektlarni fikran bilish mazkur obyektlar bilan amaliy harakatlar jarayonida amalga oshirilayotganda) ko'rgazmali (bilish obrazlar yordamida amalga oshirilayotganda) va so'zli – mantiqiyga (bilish mavhum tushuncha va mulohazalar shaklida amalga oshirilganda) tomon rivojlanadi. Sintez shuningdek, ancha to'liq va ko'p tomonlama bo'ladi.

Qiyoslash bu – o'xshashliklar (umumiyligida xususiyatlarni ajratish) va tafovutlarni (har bir qiyoslanayotgan obyektlarning o'ziga xos xususiyatlarini ajratish) topish maqsadida bilish obyektlarini taqqoslashidir.

Bu amallar boshqa barcha asosiy fikriy operatsiyalar asosida yotadi.

Umumlashtirish – o'rganilayotgan obyektdan umumiyligida xususiy, mavhum nomuhimni ajratishdir.

Yetakchi psixologlar tomonidan umumlashtirishga oid quyidagi qoida ishlab chiqilgan: talabalarda to‘g‘ri umumlashmalarni shakllantirishning zaruriy qoidasi – muhimning doimiyligida, tushuncha, xususiyat va dalillarning nomuhim belgilarini o‘zgartirishdir. Bu qoida tasavvur va tushunchalarni shakllantirishda o‘ta muhim ahamiyatga ega. Umumlashtirish oddiy shakllardan to ilmiy umumlashtirmalarga qadar rivojlanadi. Umumlashmalarning to‘g‘liligi uni talabalar egallahining mezoni. Bu o‘zlashtirilgan operatsiyalarни ko‘chirib o‘tkazish, ya’ni ulardan yangi sharoitlarda foydalanishga xizmat qiladi.

Ta’limning dastlabki bosqichlaridayoq talabalarning mavhumlashtirish qobiliyati namoyon bo‘ladi. O‘qituvchi rahbarligidagi ta’lim chog‘ida bu qobiliyat rivojlanadi, mavhumlashtirish shakli ham murakkablashadi – hissiy ko‘rgazmalilikdan fikriylikka o‘tiladi, u ikkinchi signal sistemasi yordamida tushunchaga aylanadi.

Mavhumlashtirishga yaqin fikriy operatsiya aniqlashtirish nomini olgan. Aniqlashtirish:

1. Umumiyyadan xususiyga fikriy o‘tish sifatida;
2. Mavhumiyidan umumiyya, aniq-xususiyga uning turli xususiyat va belgilarini topish orqali yetishish, mavhum-umumiyni aniq mazmun bilan to‘ldirish, boyitish sifatida namoyon bo‘ladi.

Dialektik bilishda mavhumiylik va aniqlashtirish birligi o‘rnataladi. Bu birlik o‘zaro aloqadagi fiziologik asosi- ikki signal tizimiga ega. Aniqlashtirish yordamida ilmiy mavhumiylik mazmuni ochiladi, aniq predmetlarning alohida tomonlarini boshqalardan mavhumlashtirib aks ettiradi. Mavhumlashtirishda predmetlapr o‘z butunligini yo‘qotadi; bilish esa real voqeylekdani predmet va hodisalar tomonlarini bir butunlikda ohib bergandagina haqqoniy bo‘ladi. Bilimni chinakam egallahsha mavhum tushunchalar, dalililar orqali aniqlashtirilgandagina erishadi.

Psixoglarning ta’kidlashlaricha aqliy faoliyatining ko‘rib, tahlil qilib o‘tilgan xususiyatlari o‘smirlarda bilim faoliyatining shakllanishini ta’minkaydi.

“Bilim faoliyati – bu insonni xozirgacha noma’lum bo‘lganlarni bilish o‘rganishga undovchi iroda va xarakterni mustahkamlashga ko‘maklashuvchi, tashabbuskorlik va mustaqillikda namoyon bo‘luvchi shaxs faoloyati”.

Gnoseologiya bilishni inson ongida obyektiv dunyoni faol aks ettirish jarayoni sifatida ko‘rib chiqadi. Bilishda obyektiv mavjud bo‘lgan hodisalar, jarayonlar, sabab va qonuniyat aloqalari olami o‘z aksini topadi. Bilish inson obyektiv va subektiv ongingin namoyon bo‘lishidir. Gnoseologik nuqtai nazardan bilish his etish, idrok qilishdan boshlanadi. Uning asosida tasavvur va tushunchalar shakllanadi.

His etish – bu oddiy va ayni paytda bilish uchun muhim psixologik jarayondir. Uning mohiyati atrof-muhitdagи predmet va hodisalar ayrim xususiyatlarni hissiyot organlariga ta’siri natijasida kishi miyasida aks etishidan iboratdir.

Bizning hissiyot a'zolarimizga ta'sir etuvchi predmet va hodisalarning turli xususiyatlari yig'indisini aks ettiruvchi hissiyotlarining qo'shilishi idrok etish deb ataladi. Hissiy aks ettirishning hissiyotiga qaraganda ancha murakkab shaklidir. Qabul qilish jarayonida predmetlar bir butun obrazlar shaklida aks etadi.

His etish va qabul qilish asosida ongli tasavvur hosil bo'ladi. Hissiy tasavvurlar deb o'tmishda qabul qilingan va hozirga lahzada qabul qilinayotgan predmet va hodisalar obrazlariga aytildi. Ular predmet va hodisalarning nsonga ta'siri va xotiraning bir muncha vaqt bunday ta'sirlar izini saqlab qolishgva qolishga qolirligi natijasija yuzaga keladi.

Talabalarning bilish faoliyati degandi biz o'smirlar tomonidan bilim, ko'nikma va malakalarni egallahni tushunamiz. Bilish faoliyatining (bilimlarni egallah, ko'nikma va malakalar) bosqichlari sifatida quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

1. Talabalar oldida maqsad va masalalar qo'yish, o'qishga zarur sharoit va rag'bat yaratish, bilish topshiriqlarini qo'yish, talabalarning o'quv materialli ma'nosini tushunish uchun sharoit yaratish; agar talabalar materialini o'rganish maqsadi va vazifalarini anglamasa, u bilan tanishishga kirisha olmaydi.

Pedagogik-psixologiyada, anglagan maqsadga inson faolroq tezroq erishishi isbotlangan. Shunisi diqqatga sazovorki, maqsadlar aniq va amallar maqsadga yo'naltirilgan bo'lsa, inson kam kuch va vaqt sarflabkatta yutuqlarga erishadi. Aksincha, aniq anglanmagan maqsad, masalalarning noaniqligi kishiga salbiy ta'sir ko'rsatib, odamni charchatadi.

2. Talabalaring yangi materialni qabul qilishi va uni idrok etishi. Yangi bilimlar olish, o'quv materialini tushunish uchun eng avvalo uni qabul qilish lozim. Qabul qilish – maqsadga yo'naltirilganligi va tanlash xususiyati bilan xarakterlanadigan faol jarayondir. Talabalarning tayyorgarlik darajasi, ular bilimi va xayot tajribasiga bog'liq holda, qabul qilish bevosita, talabalar ongida hissiyot organlari yordamida predmet va hodisalarni aks ettiradi.

Bevosita qabul qilishni tashkil etuvchi o'qituvchi atrof voqelikdagi predmetlarni o'ylab tanlaydi, talabalarni maqsadga yo'naltirilgan kuzatishlarga o'rgatadi, o'rganilayotgan obyektning muhim tomonlari va xususiyatlariga e'tiborini yo'naltiradi. Talabalarda kognitiv kompetensiya qilish chizmachilik fani o'qitila boshlagunga qadar matematika, fizika kabi fanlarni o'qitish jarayonida shakllangan bo'ladi. Bu shakllanish kamida shudarajada bo'lishi kerakki, oddiy geometrik shakllarning proyeksiyalarini qanday bo'lishini, ularning o'zlaridan yoki yaqqol ta'siridan foydalanib, tushuntirgandan so'ng bu oddiy geometrik shakllarning proyeksiyalarini berilganda ularni bexato tasavvur qilaolishlari kerak. Tajribadan ma'lumki, ba'zanalohida detallar o'rganilayotgan obyektning yaxlit obrazining yorqinligi ahamiyatli belgilarni qismlarga bo'lishva uning alohida tomonlarini ko'rib chiqish, ular o'rtasida muayyan aloqalar va munosabatlarni belgilashni qiyinlashtiradi.

O'qituvchining vazifasi atrof–muhitdagi predmet va hodisalarni talabalar tomonidan qabul qilish, kuzatish va farqlashga o'rgatib bularni rag'batlantirib

borishi kerak. Buning uchun ularning oldiga aniq topshiriqlarni qo‘yish va mustaqil bajarishni yo‘lga qo‘yishi kerak. Ular predmetni qabul qilishda ko‘rishlari, tasavvur qilishlari va tahlil qilishlari lozim. Talabalaring ham amaliy, ham aqliy harakatlarini qabul qilayotganpredmet bilan bog‘lay olishlariga o‘rganishlari aynijsa muhimdir.

3. Talabalar egallagan bilimlarni mustahkamlash va takomillashtirish, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish.

O‘rganilgan materialni mustahkamlash, qabul qilish va idrok etish jarayonida ro‘y beradi. Chunonchi, chizmachilik fanida kishi ko‘rish sezgilari orqali oldin idrok etmagan narsaning chizmasidan foydalanib, uning tuzilishini tafakkur qilish jarayonida kognitiv kompetensiya qiladi. Shunga ko‘ra berilgan detalning chizmasiga qarab uning tuzilishini aniqlay olish uchun chizmachilik qoidalarini bilish bilan birga kognitiv kompetensiya qila bilishi lozim bo‘ladi. Bunda detalning proyeksiyalari ko‘rish analizatorlari orqali idrok etilib, ongning ichki faoliyati asosida kognitiv kompetensiya etiladi, ya’ni detalning tuzilishini tasavvur qilishda uning chizmasi asos bo‘lib xizmat qiladi. Kishi shu asosda fikr yuritib murakkab psixik faoliyati natijasida tafakkur qilib, detalning tuzilishini kognitiv kompetensiya etadi. Shu orqali kishi detalning tuzilishi, shakli haqida to‘liq ma’lumotga ega bo‘ladi. Biroq bunda o‘zlashtirilgan bilimlar bundan keyingi takomillashtirishni talab etadi. Mustahkamlashning mohiyati yangi aloqalarni mustahkamlashdadir. Yangi bilimlarni mustahkamlash jarayonida o‘quv, ko‘nikma va malakalar shakllanadi, ular mustaqil ishlar orqali tekshiriladi. Ularni o‘zlashtirish vositasida aniqlangankamchiliklar oqibati tugatiladi. O‘zlashtirilgan materialni mustahkamlash asosan ijodiy xarakterdagи tpshiriqlar yordamida amalga oshiriladi. Bu o‘smirlik davrining o‘ziga xos psixologik xususiyatidir.

Bu davrning o‘ziga xos yana bir psixologik xususiyati o‘quv materialini mustahkamlash jarayonida uni eslab qolish amalga oshadi. O‘quv jarayonida eslab qolish ixtiyoriy va beixtiyor bo‘ladi. Bilimlarni beixtiyor eslab qolish bevosita qabul qilish chog‘ida va, xususan, o‘quv materialini idrok qilish jarayonida amalga oshiriladi, biroq, bu faoliyat hali eslab qolishga maxsus yo‘naltirilmagan, balki tushinish, idrok etish va o‘quv materialini anglashga kabi bilish maqsadlariga erishishni ko‘zda tutadi.

Beixtiyor eslab qolishning mahsuldorligi talaba yangi materialni ko‘rib chiqishi jarayonida muayyan aqliy faoliyat va mustaqillikni namoyon etib predmetlar, rasmi kartochkalarni jamlab, predmet modellarini yaratib, o‘rganilayotgan materialni qiyoslab, guruhlab, xulosalar chiqargandagina beixtiyor eslab qolishning mahsuldorligi yuqoridir. Masalan, talabalar ko‘pyoqli bilan tanishuvda o‘qituvchi rahbarligida eng avvalo ko‘pyoq (prizma, piramida va boshqalar) modelini yoyilmasini asosan yaratadi. Talabalar hosil qilingan ko‘pyoqli modelidan foydalanib geometrik shakllarga ajratadi, ularni qiyoslaydi va tasniflaydi.

Ko‘rib chiqilayotgan yoshning muxim psixologik xususiyati va o‘s米尔arda kognitiv kompetensiyani rivojlantirishning omillaridan biri **faol, mustaqil, ijodiy tafakkurning** shakllanish jarayonining boshlanishidir. Psixologiya nazariyasida qayd etilishicha, o‘s米尔lik yoshining ikkinchi (14-15 yosh) bosqichi ana shunday tafakkurning taraqqiy etishi uchun **senzitiv** (qulay)yoshdir (V.A. Krulskiy). Davrning qulayligi shundaki bilish faoliyati ta’sirida aqliy qobiliyat, intelektual imkoniyat mustaqil ijodiy tafakkurning tarkib topishi uchun zamin yaratadi. Shuning uchun talabalarning mакtab va maktabdan tashqari o‘quv tarbiya faoliyatini kengaytirish, yechilishi lozim bo‘lgan muammolarni ko‘paytirish lozim. Bu hol bu vaziyat aktiv, mustaqil fikrlashni, bu esa ijodiy tafakkurning rivojlanishiga yordam beradi. O‘s米尔arda ta’sirchan, barqaror qiziqishlar yuzaga keladi, voqelikka onli, faol munosabat, mustaqil ijodiy tafakkur taraqqiy etadi. Natijada, adabiy-ijodiy, badiiy –tasviriy qobiliyat yaqqol namoyon bo‘ladi.

Bunday psixologik omillar o‘s米尔-talabalarda kompyuter grafikasini o‘рганиш, uning vositasida kognitiv kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishda pedagogik shart – sharoitlarini yaratadi.

Shunday qilib, o‘s米尔-o‘qvhilarining yosh va psixologik omillarini o‘quv tarbiya jarayonida ayniqsa VIII-IX sinf talabalarida chizmachilik o‘quv fanini o‘qitishda kompyuter grafikasi vositasida kognitiv kompetensiyani rivojlantirish jarayonida hisobga olish, mazkur psixologik xususiyatlarga tayangan xolda pedagogik faoliyatni yo‘lga qo‘yib, amalga oshirish, tadqiqotimizning natijalari ta’kidlashiga, birinchidan, talaba – o‘s米尔arning faolligi, mustaqilligi, ijodiy o‘s米尔arning faolligi, mustaqilligi, ijodiy tafakkuri, bilish faolligini oshirsa, ikkinchidan, shu asosda ularda chizmachilik fanini o‘рганиш jarayonida kognitiv kompetensiyalarini takomillashtirishni tezlashtiradi.

Buning uchun, dastlab, o‘s米尔-talabalarda, fan asoslarini o‘рганишда kognitiv kompetensiyalarini kompyuter grafikasidan foydalanib rivojlantirish holatini aniqlab, uni takomillashtirish yo‘llarini belgilash maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Xulosa shuki, chizmachilik fanini o‘qitishda kompyuterli o‘qitish texnologiyasidan foydalanish,birinchidan bir vaqtning o‘zida axborot va telekommunikatsiya vositalaridan unumli foydalanish, zamonaviy texnik vositalar bilan ishlash ko‘nikmasini oshirib borish, ikkinchidan o‘quv ma’lumotlari vositasida talabalarda kognitiv kompetensiyani rivojlantirishga jiddiy yordam beradi. Psixologiya fanida ta’kidlanishicha o‘s米尔lar aqliy taraqqiyotining yuqori va uyushgan bo‘lishi – talabalarga aqliy faoliyat usullari yordamitda ta’lim berishidir. Ta’lim jarayonida o‘s米尔arning aqliy rivojlanisha, ularning faol va mustaqilligi, ijodiy yondashuv ko‘p jihatdan talabalarning o‘quv ishlari va aqliy faoliyat usullarini egallaganligiga bog‘liq. Aqliy faoliyat usullariga fikriy operatsiya usullari – umumlashtirish, mavhumlashtirish va boshqalar kiradi.

Xususiydan umumiya umumlashtirish usuli (induktiv yo‘l bilan) masalan quyidagi amallar tarkibida aks etishi mumkin: a) topshirilgan predmetlarni solishtirish; b) ularning har biri uchun umumiyo bo‘lgan barcha belgilarni ajratish nomini aytish; v) detallarni birlashtirish. Umumlashtirish deduktiv yo‘l bilan amalga oshirilgagda(umumiyan xususiygacha) o‘smirlar tushunchani, aytaylik prizmani oldidan bilib topshirilgan geometrik jismlardan tanlab olishi va umumiyo belgilarini aytishi lozim.

Yangi topshiriqlarini ongli ravishda ko‘chirib o‘tkazish aqliy faoliyat usulini o‘zlashtirganlik ko‘rsatkichi bo‘lib xizmat qiladi. Shu o‘rinda e’tirof etib o‘tish joizki, aqliy faoliyat usullari o‘quv ishlari usullari bilan uzbek bog‘liq. Pedagogika fanida o‘quv ishlari usullari muayyan amallar, ko‘rsatmalar, tavsiyalar, qoida vahokazolar shaklida ifodalanadi. Ularning vazifasimuayyan o‘quv mavzularin o‘zlashtirish yangi tushunchani bilib olishda talabalar tashabbusni bug‘may, umumiyo yo‘nalash berishdir.

Adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом этириб, янги босқичга кўтарамиз.- Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017.- 592 б.

Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисга Мурожаатнома (30 декабр 2020 йил).- Тошкент: “Халқ сўзи”, 2020 31 декабр.

2.Гулямов А.К. Методика развития учебно-познавательной активности учащихся в процессе преподавания родного (узбекского) языка.: Автореф. дис.....докт. пед. наук. – Т.: 1991.- 37 с.

3.Ёдгоров Ж. Ё., Ёдгоров. Н.Ж. Чизмачиликда тасвирларни алмаштириш // Халқ таълими. – Тошкент , 2001. -№6. - Б. 76 - 83.

4. Mamatov D.K. “Muxandislik grafika bo‘yicha mustaqil ishlarni axborot texnologiya asosida tashkil qilish” “Tasviriyl va amaliy san’at, chizmachilikdan pedagog kadrlar tayyorlash samaradorligini oshirish yo‘llari ” respublika ilmiy-amaliy anjumani. Toshkent, TDPU, 2011 yil 3-4 may. 192- 194 bet.

5. Mamatov D.K. “O‘quvchilarning mustaqil ta’lim olishlarida fazoviy tasavvuri va ijodiy qobiliyatlarni shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari”. Psixologiy. Buxoro. 2012 yil. 3–son (7). 93-96 bet.

6. Маматов Д, Аминов А “Auto CAD график дастурида деталнинг аксонометрик проекциясини 3d моделлаштириш”. Бухоро давлат университети. Илмий ахбороти. Бухоро. 2015 йил. 2-сон. 146-149 бет.

MUSIQA O`QITUVCHILARINING ILMYIY SALOHIYATINI YUKSALTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Nurullayev B.G. – Buxoro ixtisoslashtirilgan san’at maktabi direktori

Annotasiya. Maqolada musiqa o`qituvchilarining ilmiy salohiyati, bilim, ko`nikma, malakalarini rivojlantirish hozirgi davrda pedagogik muammo ekanligi bayon qilingan. Mamlakatimizda ta’limn jarayonini modernizatsiyalash sharoitida ilmiy tadqiqotlarni o‘quv jarayoniga integratsiyalashuvi, o`qituvchilarning shaxsiy salohiyatini yuksaltirish, ularning o‘z-o‘zini tarbiyalashda samarali faoliyat ko‘rsatishi uni amalga oshirishning muhim shartidir.

Kalit so’zlar: Musiqa, pedagogika, ilm, san’at, iste’dod, o`qituvchi, salohiyat, muammo, ta’lim, texnologiya, qobiliyat.

**ПОВЫШЕНИЕ НАУЧНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ
МУЗЫКИ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА**
**Нуруллаев Б.Г. – директор Бухарской специализированной
художественной школы**

Аннотация. В статье указано, что развитие научного потенциала, знаний, умений и квалификации учителей музыки является педагогической проблемой в современную эпоху. В условиях модернизации образовательного процесса в нашей стране важными условиями его реализации являются интеграция научных исследований в учебный процесс, повышение личностного потенциала педагогов, их эффективное самообразование.

Ключевые слова: Музыка, педагогика, наука, искусство, талант, педагог, потенциал, проблема, образование, технология, способности.

**INCREASING THE SCIENTIFIC COMPETENCE OF MUSIC
TEACHERS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM**

Nurullayev B.G. – Director of the Bukhara Specialized Art School

Abstract. The article indicates that the development of scientific potential, knowledge, skills and qualifications of music teachers is a pedagogical problem in the modern era. In the context of modernization of the educational process in our country, important conditions for its implementation are the integration of scientific research into the educational process, increasing the personal potential of teachers, and their effective self-education.

Key words: music, pedagogy, science, art, talent, teacher, potential, problem, education, technology, abilities.

Yangilanayotgan O‘zbekistonimizda o‘z ishiga qayg‘uradigan har bir o‘qituvchi, o‘zi ishlayotgan ta’lim faoliyati yo‘nalishidan qat’iy nazar o‘z pedagogik faoliyatining maqsadi, vazifalarini tushunishi lozim bo‘ladi. Zamonaviy o‘qituvchi-musiqachi uchun nafaqat musiqachi-ijrochi, o‘z shogirdlarini musiqa ijrochiligining turli shakllari bilan tanishtirish, ularga madaniyat yo‘nalishidagi bilimlarni etkazish sohasida malakali mutaxassis sifatida o‘zining professional qobiliyatini bilish juda muhimdir.

Hozirgi zamonaviy ta’limda ro‘y berayotgan innovatsion jarayonlar bo‘lajak o‘qituvchi-musiqachidan musiqa madaniyatidagi yangi tendensiyalar, san’at ta’limi sohasidagi yangiliklarni tahlil qilish, izlanishlar ustida doimiy e’tiborda bo‘lishini taqozo etadi. Musiqiy-pedagogik faoliyatni amalga oshirishga zamonaviy nuqtai nazardan yondashish uchun nafaqat musiqa pedagogikasi, balki unga yaqin sohalardagi yangi bilimlar, kashfiyotlar haqidagi ma’lumotlarni idrok etishi lozim bo‘ladi.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining ilmiy-tadqiqot faoliyatiga tanqidiy munosabatda bo‘lish zarurati, o‘z vazifasini asosan ko‘plab tanlovlardan g‘oliblarini tarbiyalashda belgilab beradi. Bunday o‘qituvchilar pedagogik faoliyatning tadqiqot funksiyasini bajarishda maqsadga muvofiqligini ko‘rmaydilar. Ular fan bilan aloqa qilish, tadqiqot jarayoniga jalb qilish faqat ijodiy muloqotga xalaqit beradi, bolaning iste’dodini “o‘stirish” ijodiy jarayonini “quritadi”, deb hisoblaydi. Ammo yuzaga keladigan muammolarni chuqr o‘rganmasdan, ularni hal qilish yo’llarini izlamasdan, o‘quv jarayonini tashkil etish bo‘yicha qiziqarli ijodiy g‘oyalarni va hamkasblarning mavjud ijobiy (va salbiy) ish tajribasini tahlil qilmasdan ijodiy ta’lim bilan muvaffaqiyatli shug’ullanish mumkin emas.

Ilmiy-tadqiqot faoliyati va uning jarayonida shakllangan o‘qituvchining musiqa san’ati sohasidagi ilmiy-tadqiqot pozitsiyasi nafaqat pedagogik dunyoqarashni rivojlantiradi va pedagogik faoliyatga ijodiy yondashishni shakllantiradi, balki uni xolisona, tanqidiy, kasbiy va mas’uliyat bilan baholashga ham yordam beradi.

Mamlakatimizda ta’limn jarayonini modernizatsiyalash sharoitida ilmiy tadqiqotlarni o‘quv jarayoniga integratsiyalashuvni, o‘qituvchilarning shaxsiy

salohiyatini yuksaltirish, ularning o‘z-o‘zini tarbiyalashda samarali faoliyat ko‘rsatishi uni amalga oshirishning muhim shartidir.

Bugungi kunda oliy musiqa pedagogik ta’limi oldiga quyidagi muhim vazifani qo‘yadi: nafaqat yaxshi nazariy va ijrochilik tayyorgarligiga ega bo‘lgan, shakllangan kasbiy, umumiyl madaniy, pedagogik kompetensiyalarni amaliyotda qo‘llay oladigan musiqa o‘qituvchilarini tayyorlash; Shu bilan birga, musiqiyta’lim jarayonini takomillashtirishning samarali usullarini mustaqil izlashda faol ishtirok etadi, musiqa ta’limining mualliflik usullari, texnologiyalari, dasturlarini ishlab chiqish, mакtab o‘quvchilarini rivojlantirishda o‘z kuchini sinab ko‘radi.

Yosh o‘qituvchi-musiqachilarning mustaqil kasbiy hayotga qadam qo‘yish vaqtida boshdan kechirayotgan qiyinchiliklarini o‘rganish shuni ta’kidlashga imkon beradiki, oliy ta’limda o‘qish davrida talabalarning ilmiy-tadqiqot tayyorgarligiga e’tibor kuchayganiga qaramay, ular zarur bilimlarni o‘zlashtira olmayaptilar, ijodiy, ilmiy izlanishlarni rejalashtirish, tashkil etish, amalga oshirish tajribasi, pedagogik tadqiqotlarni olib borishga bilim va malakalari yuqori darajada shakllanmagan. Ular, zamonaviy axborot makonining keng imkoniyatlariga qaramay, tegishli ma'lumotlarni aniqlash, uni tanqidiy tushunish, mavjud va o‘zlarining pedagogik tajribasini tahlil qilish va umumlashtirish, yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarning sabab-natijaviy aloqalarini o‘rnatish, qiyinchiliklarni bartaraf etishlari lozim bo‘ladi.

Shunday qilib, agar pedagogika oliy o‘quv yurti bitiruvchiga keng ko‘lamli zarur pedagogik bilimlarni taqdim etsa, unda tadqiqot ko‘nikmalarini shakllantirish, o‘qituvchi-musiqachining tadqiqot pozitsiyasi va yetarli ilmiy tajribaga ega bo‘lishi bilan bog‘liq bo‘lgan muammolar yechimiga jiddiy e’tibor qaratish lozim.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning umumiyl kasbiy va ilmiy tayyorgarligi o‘rtasidagi hali bartaraf etilmagan tafovutni bartaraf etishda pedagogika oliy o‘quv yurtida kasbiy tayyorgarlikning barcha yo‘nalishlari bo‘yicha ilmiy-tadqiqot yondashuvi muhim rol o‘ynaydi.

Shu bilan birga, o‘qituvchilar ta’limini rivojlantirishning ilmiy-tadqiqot faoliyatini faollashtirishga, bo‘lajak o‘qituvchilar - musiqachilarning ilmiy-tadqiqot tayyorgarligiga bo‘lgan navbatida ma'lum qarama-qarshiliklar mavjudligini aniqladi:

- musiqa o‘qituvchisining kasbiy faoliyati tarkibida ilmiy-tadqiqot funksiyasining ahamiyatini anglaydigan mutaxassislariga musiqa ta’limi tizimining ijtimoiy ehtiyoji bilan ularning ilmiy-tadqiqot tayyorgarligi muammosining nazariy, uslubiy va amaliy jihatdan yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi;

- pedagogik voqelikda o‘zini tez yo‘lga qo‘yish va muvaffaqiyatli amalga oshirish, kasbiy darajasi va malakasini xolis va konstruktiv tahlil qilish va baholash imkonini beradigan barqaror ilmiy pozitsiyaga ega bo‘lgan pedagog kadrlarni tayyorlash bo‘yicha aniq istiqbolli rejaning mavjud emasligi;

- o'qituvchilar - musiqachilar o'rtasida ilmiy-tadqiqot ijodiy faoliyati imidjini yaxshilash zarurati va yoshlarning musiqiy madaniyatini tarbiyalash, ularni tanishtirish ishlariga o'ziga xos yondashuvlarni aniqlash, sinab ko'rish va yaratish bo'yicha eksperimental tadqiqot ishlarini o'tkazish uchun motivatsiyaning past darajada ekanligi;

- o'qituvchilarining kasbiy o'sishi uchun qidiruv faoliyatining dolzarbligi va ularning ilmiy tayyorgarlik darajasining etarli emasligi;

- nafaqat festivallarda, musiqa ijodiyoti tanlovlardan qatnashish, balki talabalar bilan birgalikdagi musiqiy va ijodiy faoliyat sifatini oshirish imkonini beruvchi o'z hamkasblarini tadqiqot natijalari, muallifning "topilmalari" bilan tanishtirish zarurligini anglamaslik.

- ishlagan yillar davomida to'plangan ijobiy tajriba ma'lumotlarini nashr etish istagi va ularni tezislari, maqolalar, ko'rsatmalar, qo'llanmalar shaklida tanqidiy tahlil qilish, umumlashtirish va tizimlashtirish imkoniyati yo'qligi;

- yosh o'qituvchilarining pedagogik yutuqlarga bo'lgan ehtiyoji, pedagogik voqelikning o'zgarishi va moliyalashtirishning etishmasligi.

Shunday qilib, san'at ta'limi sohasida o'qituvchining kasbiy modelini moslashtirishni talab qiladigan ta'limni innovatsion rivojlantirishning zamonaviy sharoitlari bizga oliv musiqa pedagogik ta'limi oldida turgan dolzarb muammoni shakllantirish imkonini beradi.

O'qituvchi - musiqachilarining ilmiy-tadqiqot kompetensiyasini shakllantirish muammosini o'rganish bo'yicha quyidagi masalalarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- musiqa va badiiy ijodning turli ko'rinishlarining o'zaro bog'liqligini hisobga olgan holda, murakkab xarakterdagi muammolarni o'rganishga talabalarni jalg qilish;

- ta'lim muassasalarini tashkil etishda fanlararo integratsiyani rivojlantirish;

- muktab o'quvchilari bilan musiqiy ishlarni takomillashtirish yo'llarini izlashga qaratilgan talabalar ilmiy laboratoriyalari tizimini rivojlantirish;

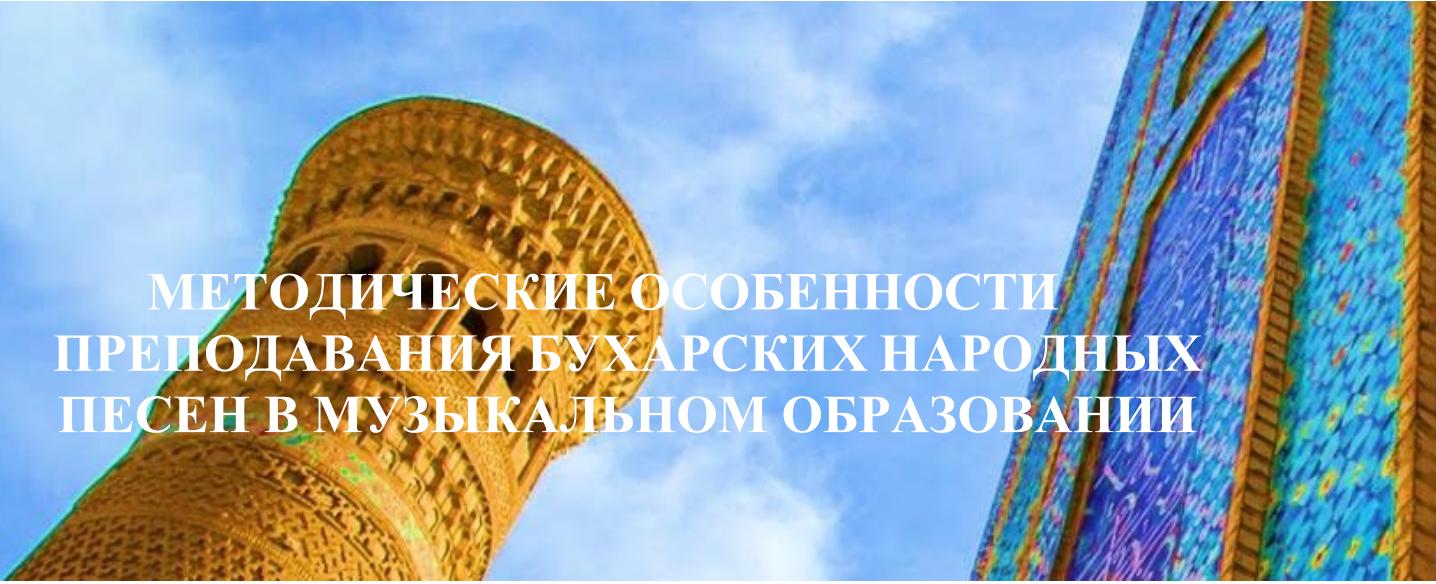
- musiqa va pedagogik kadrlarni ilmiy-tadqiqot tayyorlash muammolarini hal etish, qo'shma ilmiy loyihalarni amalga oshirishda tajriba almashish sohasida oliv o'quv yurtlariaro hamkorlikning aniq tizimini yo'lga qo'yish.

Adabiyotlar

1 . Абдуллин Э. Б. Модель методологической подготовки учителя музыки //Методологические проблемы музыкальной педагогики: Материалы межреспубликанской научно-практической конференции. М. : МГПУ им. В.И. Ленина, 1991. С. 108 – 112

2. Пичугина Л.Н. Исследовательская деятельность в подготовке будущих учителей музыки / Л. Н. Пичугина ; ФГБОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т». — Екатеринбург, 2015. — 169 с.

3. Нуруллаев Ф. Г. Композиционный и исполнительский процесс в музыке //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 576-581.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ БУХАРСКИХ НАРОДНЫХ ПЕСЕН В МУЗЫКАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

**Нуруллаев Ф.Г. – доцент Бухарского государственного
педагогического института**

Аннотация. Одним из сокровищ культурного наследия является национальная музыка, гармонирующая с традициями и обычаями народа, а также с образцами национальной культуры, передаваемыми из поколения в поколение. С этой точки зрения бухарская национальная музыка является важным фактором развития национального музыкального образования и играет важную роль во внедрении новой образовательной системы и обеспечении эффективности образовательного процесса с уважением к истории и культуре других народов.

Ключевые слова: Музыка, фольклёр, песня, метод, образование, культура, народ.

**MUSIQA TA'LIMIDA BUXORO FOLKLOR QO'SHIQLARINI
O'QITISHNING USLUBIYOTI**
Nurullayev F.G. – Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti

Annotatsiya. Madaniy meros xazinalaridan biri xalqning an'ana va urfodatlari, avloddan-avlodga o'tib kelayotgan milliy madaniyat namunalari bilan hamohang bo'lgan milliy musiqadir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, Buxoro milliy musiqasi milliy musiqa ta'lmini rivojlantirishning muhim omili bo'lib, yangi ta'lim tizimini joriy etish va boshqa xalqlarning tarixi va madaniyatini hurmat qilgan holda o'quv jarayoni samaradorligini ta'minlashda muhim o'rincutadi.

Kalit so'zlar: Musiqa, xalq og'zaki ijodi, qo'shiq, usul, ta'lim, madaniyat, xalq.

METHODOLOGICAL FEATURES OF TEACHING BUKHARA FOLK SONGS IN MUSIC EDUCATION

Nurullayev F.G. – associate professor Bukhara state pedagogical institute

Abstract. One of the treasures of cultural heritage is national music, which is in harmony with the traditions and customs of the people, as well as with samples of national culture passed on from generation to generation. From this point of view, Bukhara national music is an important factor in the development of national music education and plays an important role in the introduction of a new educational system and ensuring the effectiveness of the educational process with respect for the history and culture of other peoples.

Key words: music, folklore, song, method, education, culture, people

Концепция образования до 2030 года, принятая международными организациями и развитыми странами, признает образование, в частности, музыкальное образование, как главную движущую силу развития и важную деятельность, ведущую к устойчивому развитию, и делает упор на его дальнейшее развитие и совершенствование на основе современных и передовых педагогических технологий. «Необходимо совершенствовать методику обучения, постепенно применять принципы индивидуализации в образовательном процессе, формировать у школьника с раннего возраста здоровую, сильную и эффективную мотивацию к учебе»¹

Одним из сокровищ культурного наследия является национальная музыка, гармонирующая с традициями и обычаями народа, а также с образцами национальной культуры, передаваемыми из поколения в поколение. С этой точки зрения национальная музыка является важным фактором развития национального музыкального образования и играет важную роль во внедрении новой образовательной системы и обеспечении эффективности образовательного процесса с уважением к истории и культуре других народов.

Совершенствование музыкального образования в развитых странах мира на основе передовых инновационных педагогических технологий. уделяется особое внимание на формирование у учащихся навыков, основанных, на национальную культуру, сомосознание народа, национальную психологию, сокровищницу традиционной национальной культуры, являющейся основой развития образования и воспитания при помощи передовых методов музыкальное образования.

¹ Указ Президента Республики Узбекистан от 29 апреля 2019 года № ПФ-5712 «Об утверждении Концепции развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года». - Источник: <https://lex.uz/docs/4312785>

Важные задачи в концепции развития системы народного образования до 2030 года в рамках реформ в системе образования Узбекистана, такие как «Совершенствование методики обучения, постепенное внедрение принципов индивидуализации в учебный процесс, формирование здоровой, сильной и эффективной мотивации учащихся младших классов» отмечен, как важнейшая задача Народного образования. Это требует, прежде всего, коренной реформы общего среднего образования, в том числе музыкального образования, развития музыкальной грамотности учащихся на основе международных образовательных стандартов, с оказанием особого внимания качеству и эффективности музыкального образования.

Сила влияния своеобразного неповторимого соединения слова и мелодии в бухарских фольклорных песнях имеет бесконечную воспитательную возможность. Выражаемый ими советы и навыки быстро воспринимается личностью. Эта ситуация зависит от психологических особенностей личности. Понимание мелодии, понимание содержания музыкальных произведений, воспитание эстетических ощущений личности, развивает навыки ответственного подхода к общественной жизни. Бухарский фольклор в качестве средства обучения учащихся играет важную профессиональную роль в моральном воспитании и музыкальном образовании учащихся. Для эффективного развития этого процесса необходимым является наличие определённых принципов.

Для эффективного осуществления этого процесса требуется ряд факторов. В частности, желательно, чтобы учителя музыки имели глубокое понимание сути бухарской народной песни, а также при помощи исполнения фольклорной песни дать ученикам методическое руководство по их методам исполнения.

Одна из проблем, которую необходимо изучить в методике, - это глубокое изучение содержания традиций, эффективное использование их потенциала в процессе обучения, в том числе воспитания учащихся.

Указ УП-4947 Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 года «О Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан», Президента Республики Узбекистан от 25 января 2018 года «О мерах по коренному совершенствованию системы общего среднего, среднего специального и профессионального образования» Постановление Кабинета Министров № 187 от 5 апреля 2018 года «Об утверждении государственных образовательных стандартов общего среднего и среднего специального, профессионального образования», Постановление Кабинета Министров от 5 апреля 2018 года № 187 «Об утверждении новых принципов управления в системе народного образования» Постановление № ПП-3931 от 21 октября 2019 года, Постановление № УП-3850 «О мерах по кардинальному повышению престижа и статуса узбекского языка как государственного» и другие нормативные акты в этой сфере служат,

ускоренному выполнению поставленных задач. Данное научное исследование в определенной степени служит решению данных проблем.

В музыкальном образовании через преподавание бухарских народных песен есть определенные задачи по обучению учащихся, в которых встречаются различные трудности. Их появление самоочевидно. Анализ истории музыкального и эстетического воспитания в стране показывает, что, хотя сбор, запись и издание бухарских народных песен были начаты, в результате отсутствия национального подхода к музыкальному образованию эти богатства были исключены из системы образования. В основном направлении развивалось исполнение вокальных, хоровых, оперных, балетных, эстрадных, симфонических оркестров, созданных под влиянием европейской музыки. Естественно, научные исследования по музыке и эстетическому воспитанию и в основном это было в этом направлении. Следует отметить, что исследования вышеперечисленных видов искусства ведутся в области искусствоведения. Узбекская народная музыка, ее жанровые особенности, структура мелодии, приемы исполнения, имеют некоторые пути развития. Последовательное изучение вида имеет большое значение. Следует отметить, что исследования по истории, теории и особенностям узбекского классического музыкального наследия, народных песен проведены такими учёными как: Р.С.Абдуллаев, С.Бегматов, Т.Визго, О.Ибрагимов, Ф.М.Кароматов, И.Р.Раджабов, Т.В.Гофурбеков, Ж.Кобульниев. Исследовательскими работами занимались такие зарубежные ученые, как О.А.Апраксина, Л.Х.Аргажникова, Л.С.Величко, В.И.Муцмаксер, Г.М.Ципин, Г.В.Яковлева, исследовали различные компоненты проблемы подготовки специалистов музыкального образования. Психологические аспекты художественного и эстетического воспитания изучали исследователи Б.Г.Ананьева, М.Ф. Беляева, С.Л. Рубинштейн, Г.Ш.Шукина и др. Исследования Д.Камоловой, Р.Турсунова, М.Косимовой, Б.Ш.Азимова, А.Муминова, М.Юльчиева занимают большое место в улучшении научных исследований в сфере изучения богатого наследия фольклора в узбекской национальной музыки.

В последние годы учеными республики Узбекистан были выполнены диссертации, близкие к данной теме наших исследований. В частности, Ф.Г.Нуруллаева «Научно-методологические особенности преподавания бухарских фольклорных песен в музыкальном образовании (на примере 5-7 классов)», Д. А. Джамоловой «Повышение эффективности музыкального воспитания учащихся с помощью восточных музыкальных традиций».

Примером тому являются исследования Б.М.Кароматовой «Использование музыкально-педагогического наследия мыслителей Ближнего Востока в образовательном процессе», Г.М.Нажмидинова «Формирование профессионального интереса у студентов музыкально-

педагогических факультетов высших учебных заведений Республики Узбекистан». Также «Восточный ренессанс - это педагогическая мысль» С.Нишановой «Воспитание гармонично развитых людей в развитии», Исследование М.Б.Косимовой «Эстетическое воспитание молодежи через музыку и фольклор» фокусируется на образовательном значении музыки и литературы. Тот факт, что в этих исследованиях не затрагивается проблема эстетического воспитания учащихся посредством народных песен, остается актуальной проблемой в нашей статьи.

Также надо обратить внимание на сбор и издание образцов музыкального фольклора. Такая работа проделана в исследованиях Б.Матёкубова, С.Рузимбоева, И.Р.Юнусова, где они своих в своих научных исследованиях обратили внимание на образцы хорезмского фольклора и его генезис, работа Б.Х.Мадримова «Педагогические основы эстетического воспитания музыкантов через музыкальный фольклор Хорезма».

Следует отметить, что предмет, который мы хотим изучать, еще не был специально упомянут в предмете педагогики. Выбранная тема - новое направление в области эстетического воспитания. Проблема связана с системой высшего педагогического образования; тот факт, что он не изучен, повышает его актуальность.

Литературы

1. Nurullaev F.G. The role of folklore in the raising of children. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020 Part III ISSN 2056-5852.
2. Нуруллаев Ф.Г., Композиционный и исполнительский процесс в музыке // «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 576-581.
3. Нуруллаев Ф.Г. Импровизаторское творчество в XX веке по сфере музыке// «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 582-587.
4. Нуруллаев Ф.Г. Обряды и обычаи связанные с рождением и воспитанием ребенка. Музыкальное искусство и образование: традиции и инновации: сборник материалов международное научное конференции. Бухара, 2019. 317– 320 стр.
5. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Музыкально-историческое наследие центральной Азии (психологический настрой армии Темура). Психология XXI столетия, 18-20 марта 2020 года С. 115-118.
6. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся. Научно– методический журнал «Проблемы педагогики» №3(48). Москва 2020. С.15-17.
7. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Формирование эстетического воспитания детей на примере Бухарских фольклорных песен. «MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS» collection of scientific works of the international scientific conference Issue 4(260 Warsaw, Poland 2020. P. 139

8. Nurullayev F.G., Madrimov B.K., Rajabov T.I. Teaching Bukhara Children Folk Songs in Music Lessons as an Actual Problem. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol.24, Issue 04, 2020 P. 6049.
9. Нуруллаев Ф.Г. Особенности и условия развития творческих музыкальных способностей детей. Вестник интегративной психологии. Журнал для психологов. г. Ярославль, Выпуск №17, 2018. – С.125-128.
10. Nurullaeva N.G., Nurullaeva N.K., Nurullaev B.G. Role and significance of folkler music in the upbringing of children of preschool age. Academicia An International Multidisciplinary Research Journal. Vol.10, Issue 10, October 2020.
11. Нуруллаев Ф.Г., Случайный выбор качественных характеристик материала по музыки или порядок его изложения в процессе создания музыки или исполнения опуса//«SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal. ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 588-593.
- 12.Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся// Научно – методический журнал «Проблемы педагогики». №3 (48). - Москва 2020.- С.15-17.

“O‘ZBEK MUSIQASI TARIXI” FANINI O‘QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

**Nurullayev F.G. – Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti,
Emilova E.A. Buxoro Davlat Pedagogika Instituti “Musiqa va tasviriyl
san’at” kafedrasи 1- bosqich talabasi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston musiqa tarixining eng qadimgi davrlardan to XVI asrgacha davrdagi rivojlanishi va IX-XVI asrlarda Sharq allomalarining musiqa nazariyasi va musiqada shakllar rivoji borasida qo‘sghan hissasi haqida ma’lumotlar berilgan.O‘zbek musiqa tarixi fanini o‘qitishda innovatsion yondashuvlar haqida fikr yuritilgan.

Tayanch so‘zlar: musiqa, davr, tarix, sozanda, xonanda, cholg‘u, xofiz, bastakor, pedagogika, ta’lim, tarbiya, sharq,madaniyat, san’at, innovatsiya.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ПРЕПОДАВАНИИ ПРЕДМЕТА «ИСТОРИЯ УЗБЕКСКОЙ МУЗЫКИ»

**Нуруллаев Ф.Г. – Бухарский государственный педагогический
институт, доцент, Эмилова Э.А. Бухарский государственный
педагогический институт, студент 1 курса кафедры «Музыка и
изобразительное искусство»**

Аннотация. В данной статье представлена информация об истории музыки в Узбекистане с древнейших времен до XVI века и о вкладе восточных ученых в развитие теории музыки и форм в музыке в IX-XVI веках. Обсуждаются инновационные подходы к преподаванию истории узбекской музыки.

Ключевые слова: музыка, эпоха, история, исполнитель, певец, исполнительство, хафиз, композитор, педагогика, образование, воспитание, восток, культура, искусство, инновация.

INNOVATIVE APPROACHES IN TEACHING THE SUBJECT “HISTORY OF UZBEK MUSIC”

**Nurullayev F.G. – Bukhara State Pedagogical Institute, Associate Professor, Department of Music and Fine Arts, (PhD),
Emilova E.A. Bukhara State Pedagogical Institute, 1st course student
of the “Music and Fine Arts” department**

Abstract. This article provides information about the history of music in Uzbekistan from ancient times to the 16th century and the contribution of Eastern scientists to the development of the theory of music and forms in music in the 9th-16th centuries. Innovative approaches to teaching the history of Uzbek music are discussed.

Key words: music, era, history, performer, singer, performance, hafiz, composer, pedagogy, education, upbringing, east, culture, art, innovation.

Bugungi kunda inson faoliyatining ko'plab sohalari, jumladan, ta'limga ham turli xil yangiliklarni joriy etish orqali ko'proq darajada rivojlanmoqda. Garchi innovatsiya va ta'limga umumiyligi jihatlari ko'p bo'lsa-da, ta'limga innovatsion usullarni joriy etish unchalik ham oson emas. Buning sababi shundaki, innovatsiyalar yangi g'oyalarni ishlab chiqarish va ularni jamiyatga tatbiq etish sifatida, o'z mohiyatiga ko'ra konservativ bo'lgan ta'limga ijtimoiy instituti bilan murakkab, ziddiyatli munosabatda bo'ladi.

Musiqa ta'lqidagi innovatsiyalarni tadqiq etish va qo'llash masalalariga ko'plab musiqashunoslar (E.B. Abdullin, D.B. Kabalevskiy, V.V. Medushevskiy, G.M. Tsipin, L.V. Shkolyar va boshqalar) ilmiy izlanishlarni amalga oshirganlar. Mualliflar musiqa ta'limi jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etish bugungi kunning dolzarb umammolari ekanligini ta'kidlab o'tganlar. Biroq, o'qituvchilarining amaliyotida o'qitishda an'anaviy, umume'tirof etilgan metod va yondashuvlar ustunlik qiladi; qo'shimcha ta'limga o'qituvchilarini tomonidan innovatsion o'qitish usullarining ahamiyatini yetarli darajada baholamaslik; an'anaviy ta'limda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, o'z-o'zidan bilim olish imkonini beruvchi asosiy kompetensiyalarni egallash uchun mo'ljallangan imkoniyatlarning yetarli emas.

Innovatsiya tushunchasining o'zi birinchi marta XIX asrda ilmiy tadqiqotlarda paydo bo'lgan. “Innovatsiya” tushunchasi XX asr boshlarida avstriyalik iqtisodchi Y. Shumpeterning ilmiy ishlarida “innovatsion birikmalar”, iqtisodiy tizimlar rivojlanishidagi o'zgarishlarni tahlil qilish natijasida qo'llanilgan. Pedagogik innovatsion jarayonlar G'arbda taxminan 1950-yillardan boshlab maxsus o'rGANISH predmetiga aylangan.

1980-yillarda N.Yu. Postalyuk ta'kidlaganidek, pedagogikada innovatsiya muammosi va shunga mos ravishda uning konseptual ta'minoti ham maxsus tadqiqot ob'ektiga aylandi [2].

V.Ivanchenko, V. Lazarev, I. Miloslavskiy, M. Potashniklarning ishlariga asoslanib, biz innovatsiya deganda har xil turdag'i yangiliklarni yaratish, ishlab chiqish va amalga oshirish, shuningdek ularni qo'llaniladigan takomillashtirilgan mahsulot ko'rinishida o'zgartirishni tushunamiz.

Oliy ta'lim tizimida musiqa ta'limida an'analar va innovatsiyalarni birlashtirish tendentsiyasi mavjud. Musiqa ta'limi muammolarini hal qilishning yangi yondashuvlarni, birinchi navbatda, musiqa o'qitishning maqsadlari, mazmuni va usullarini qayta ko'rib chiqish bilan bog'liq edi. Ilg'or musiqa o'qituvchilarining ijodiy merosida targ'ib qilingan musiqa ta'limi metodlari bir tomonidan musiqani san'at turi sifatida idrok etishga qaratilgan bo'lsa, ikkinchi tomonidan, inson tabiatini hisobga olishga, uni rivojlantirishga qaratilgan edi.

O'qituvchilar va talabalar faoliyatining xilma-xilligi didaktiklarni ushbu kontseptsiyani boshqacha talqin qilishga olib keladi va shu asosda ularni turli xil o'qitish usullarini ajratib ko'rsatish lozim bo'ladi. "O'zbek musiqa tarixi" fanini o'qitishning zamonaviy pedagogik usullariga doir ko'plab qo'llanmalar mavjud, bunday uslublarni ilg'or musiqa o'qituvchilarining o'zlarini kashf qilganlar va ular yaxshi samara bermoqda. Xususan, "mavzu qanday bayon qilganda uning necha foizi o'quvchi yodida saqlanadi, u tomonidan o'zlashtiriladi?" degan tabiiy savolga javob topish maqsadida o'tkazilgan ma'ruzalarning dialog shaklida olib borilishi tajriba yakunida bugungi o'quvchilarining mustaqil fikrlashlari o'sib borayotganini ko'rsatmoqda. Musiqa ta'limi yo'nalishi talabalariga "Musiqa o'qitishning innovatsion texnologiyalari" fanini o'qitishda "Aqliy xujum", "Juftlikda ishlaymiz", "Musiqani top", "Raqamlarni tanla", "Xotira charxi" va boshqa usullarni qo'llash jarayonida yuqori natijalarga erishish imkoniyatini beradi.

"O'zbek musiqa tarixi" fanini o'qitishda talabalarga dars yakunida kelgusi darsgacha intellektual savollarni tuzib, unga nom qo'yish topshirig'iga javob olinishi ham samarali natija beradi.

Talaba mavzu yuzasidan o'rtoqlari, ustoz bilan o'zi muloqotga kirishishi, amaliy mashg'ulotlarda qatnashishi, darsdan olgan bilimlarini gapirib bera olishi, ayniqsa vaqtning qadriga yetishi, ya'ni berilgan imkoniyatida ko'proq manbalar haqida fikr yuritishi va nihoyat baholash hamda rag'batlantirish jarayonlarida ham faol bo'lishi kerak. Ana shunda olingan bilim mustaxkam bo'ladi. Turli uslublarni o'rganib, taqqoslab, hamkasblar bilan fikrlashib, har bir ustoz o'z uslubini yarata oladi Musiqa o'qituvchisi o'quv va tarbiya ishlarini olib boradi. U faqatgina keng bilimga ega bo'lib qolmay, o'zini fanini ham yaxshi bilishi lozimdir. Bolalarni musiqa san'ati bilan tarbiyalashi, dunyoqarashi, fikrlashi, tushunchasi birinchi darajali ahamiyatga egadir. Musiqa kishi xissiyotini ayniqsa emotSIONAL estetik xissiyotini aktiv rivojlantiradi.

Musiqa o‘qituvchisi yaxshi sozanda va yaxshi san’atkor bo‘lishi lozimdir. Musiqa asbobida yaxshi chalish, ijro eta olish, yaxshi ovozga ega bo‘lishi, notaga qarab yaxshi ijro etish bolalar qobiliyatini ajrata bilishi lozimdir. Musiqa o‘qituvchisi musiqa asbobda yaxshi ijro etishni juda muhimligi quyidagicha ko‘rsatiladi. Birinchidan: Jonli ijro etish –Sinfda kayfiyatni yaxshilaydi.

Ikkinchidan: Jamoa bo‘lib (xor) ijro etayotganda hohlagan epizodni yoki (taktik) jumlanı qaytarish.

Uchinchidan: Musiqa asbobida ijro eta oladigan musiqa o‘qituvchisi o‘z tarbiyalanuvchilariga musiqani o‘zi ijro etish naqadar qiziqrangini va muhimligini amaliyotda ko‘rsatib o‘tadi. Musiqa o‘qituvchisi musiqa asbobini yaxshi ijro etishi bilan cheklanib qolmay yaxshi tovush, dirijyorlik jesti bilan musiqa nazariyasini mukammal bilmog‘i va ijod qilishi lozimdir. O‘qituvchini shaxsiyatini musiqa fanining taqdirini hal qiladi. O‘qituvchi bulardan tashqari darslarni kuzatib borishi ham lozimdir. doimiy kuzatishlar sababli o‘qituvchi pedagogik mahoratini egallay boshlaydi. U vaziyatni (situatsiyani) baholashga, talabalarning ichki tuyg‘ularini sezishga o‘rganadi.

“O‘zbek musiqa tarixi” fani o‘qituvchining so‘z mahorati yuksak darajada bo‘lishi lozim. O‘qituvchini asar haqidagi kirish so‘zi va dars mavzusini tushuntirib berishi, talabalarni ajoyib va sehrli sanoat-musiqa olamiga olib kiradi. Va qiziqrang suhbat bilan talabalar diqqatini musiqa mavzularga yo‘naltirish mumkin. O‘qituvchini musiqa asari haqidagi hikoyasi qisqa va qiziqrang bo‘lishi kerak va o‘quvchilarni badiiy idrok etishga erishtirishi lozimdir.

Dars davomida o‘qituvchi o‘quvchilar bilan muloqatda bo‘lgan usulini qo‘lasa, musiqa haqida to‘g‘ri mulohaza yuritishga, to‘g‘ri xulosalar chiqarrishga yordam beradi. Suhbat jarayonida ko‘proq o‘quvchilar baxsga o‘qtadilar. Bu faoliyatida o‘qituvchi rejissyor singari ularni boshqarib, to‘g‘ri xulosalarga erishtirilishi lozim. Musiqa darslarning samarali bo‘lishi uchun albatta yangi pedagogik texnologiyalar bilan dars olib borish lozim.

Adabiyotlar

1. Боровкова, Н. Д. Общие рекомендации по проведению урока специальности в музыкальной школе (в помощь начинающему педагогу) / Н. Д. Боровкова // Теория и практика образования в современном мире: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). – СПб. : Реноме, 2012. – С. 245–248.
2. Ишмухамедов Р.Ж., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар. Т.: “Ниҳол” нашриёти, 2013, 2016.–2796.
3. Нуруллаев Ф. Г. Интерактивные уроки музыки по программы STEAM //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 595-601.

**MUHANDISLIK GRAFIKASI KURSINI O'QITISH JARAYONIDA
TALABALARING FAZOVIY TASAVVUR DARAJASINI ANIQLASH
MUAMMOLARI**

Sodikova M.R.-Toshkent kimyo texnologiya instituti

Annotatsiya Ushbu maqolada oliy o'quv yurtlarida muhandislik grafikasini o'qitish jarayonida o'qitish nazariyasi va amaliyoti, fazoviy tasvirni tadqiq etish va rivojlantirish usullari hamda talabalarning kognitiv faoliyati va tafakkurini faollashtirish yoritilgan.

Kalit so'zlar: ko'nikma, fazoviy tasavvur, fazoviy obraz.

**ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ УРОВНЯ ПРОСТРАНСТВЕННОГО
ВООБРАЖЕНИЯ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ
КУРСА ИНЖЕНЕРНАЯ ГРАФИКА**

Содикова М.Р.- Ташкентский химико-технологический институт

Аннотация. В данной статье рассматриваются аспекты повышения эффективности подготовки кадров в высшем образовании, укрепления у будущих преподавателей устойчивого интереса к науке, воспитания из них зрелых специалистов за счет достижения широкого и глубокого понимания основ науки.

Ключевые слова: умение, пространственное воображение, пространственный образ.

**PROBLEMS OF DETERMINING THE LEVEL OF SPATIAL
IMAGINATION OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING
THE COURSE OF ENGINEERING GRAPHICS**
Sodikova M.R.-Tashkent Chemical-Technological Institute

Annotation. This article discusses aspects of improving the effectiveness of training in higher education, strengthening future teachers' sustainable interest in science, educating mature specialists from them by achieving a broad and deep understanding of the foundations of science.

Key words: mastery, spatial imagination, spatial image..

Ta'lism sifatini oshirishda zamonaviy o'quv jihozlari bilan ta'minlash, yangi darsliklar va qo'llanmalarni yaratish, ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etishni taqazo etmoqda. Jumladan, muhandislik grafikasi fanlarini o'qitishda axborot texnologiyalardan samarali foydalanish, uning mazmuni, strukturasи, o'qitish uslublarini uzluksiz takomillashtirib borish, mazkur fanlardan elektron adabiyotlar yaratish muhandislik grafikasi ta'lmini isloh qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayni paytda Power Point dasturida yaratilgan

slaydlar vositasida chizmachilikdan dars mashg‘ulotlarni tashkil etish yaxshi samara bermoqda. Power Point dasturida yaratilgan slaydlarga qo‘yilgan assosiy talablardan biri animatsiyalar (dinamik chizmalar) mavjud bo‘lishidir. Chunki chizmachilik fanining aksariyat mavzulari fazoviy jarayonlar bilan bog‘liq bo‘lib, talaba ushbu jarayonlarni tasavvur qila olishi va unga tayanib grafik amallarni bajara olishi lozim.

Yaqin-yaqingacha ta’limda talabalarni tayyor bilimlar bilan qurollantirish ustuvor bo‘lgan bo‘lsa, hozirgi kunga kelib “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”ga ko‘ra bilish faoliyatini boshqarish jarayoniga, ya’ni mavjud bilimlarga tayangan holda yangi bilimlarga intilish va ularda ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga e’tiborni kuchaytirish zarurligi birinchi darajali vazifa bo‘lib qoldi.

O’quv jarayonining sermahsul va samarador bo‘lishi uchun talabalarda ma’lum darajada bilish faoliyati shakllangan bo‘lishi shart. Bu o‘z navbatida bilish faoliyatining asosiy komponentlaridan biri bo‘lgan fazoviy tasavvur qobiliyatini talabalarda rivojlantirish chizmachilik ta’limida ham maqsad, ham vosita bo‘lishi kerak.

Tasavvur ham idrok kabi borliqdagi predmet va hodisalar orasida bizga ayni paytda kerak bo‘lgan ob‘ektning xossa va xususiyatlari bilan yaxlit tarzda aks etishi hisoblanadi [4]. Unda sezgi organlari (ko‘rish) ga bevosita ta’sir etadigan narsalarning xossalari aks etadi. Biroq idrokdan farqli ravishda tasavvurda inson sezgi organlariga o‘tmishda ta’sir ko‘rsatgan narsa obraz mavjud. Tasavvur – bu narsaning (yoki hodisaning) ikkilamchi obrazidir.

Fazoviy tasavvur nima? Mazkur iboraga quyidagicha ta’rif beramiz. Berilgan jismning shaklini, o‘lchamlarini, qismlarini hamda uning fazoda tutgan o‘rnini fikran qayta tiklashga **fazoviy tasavvur** deyiladi. Boshqacha aytganda jismning xotirada shakllangan obraz yoki xayoliy obrazlari orqali fikran kishi ongida qayta tiklananishi **fazoviy tasavvur** deyiladi [4].

Fazoviy tasavvur xotirada shakllangan obraz yoki xayoliy obraz orqali fikran kishi ongida qayta tiklanadi. Ushbu xususiyatiga ko‘ra psixologlar fazoviy tasavvurlarni ikkiga ajratadilar: **xotira obrazlari va xayoliy obrazlar**.

Prsметни xotirada mavjud tushunchalar orqali fikran qayta ishlamasdan taxminiy ko‘rinishda tasavvur qilish **xotira obrazi** deyiladi.

Xayoliy obraz bo‘lsa, xotira obrazidan farq kiladi. Bunda jism to‘g‘risida xotirada mavjud obrazlar fikran ishlanadi va jism yangi farazlar bilan boyitilgan holda tasavvur qilinadi. O‘z navbatida xayoliy obrazlar hosil bo‘lishiga qarab ikkiga bo‘linadi: a) **fikran qayta ishlash natijasida hosil bo‘lgai xayoliy tasavvur obrazlari; b) ijoddiy tasavvur obrazlari**

Xayoliy tasavvur obrazlari bsrilgan materiallar (chizma, tafsif, yaqqol tasvir) ni fikran qayta ishlash natijasida hosil bo‘lgan yangi obrazlardir. Chizmachilik darslarida jismning shaklini uning chizmasi asosida fikran tasavvur qilish, tafsifi bo‘yicha jismni tasavvur qilib, tasvirini hosil qilish, detalni berilgan ikki

proyeksiyasi bo'yicha tasavvur etib, uning uchinchi proyeksiyasini fikran hosil qilish natijasnda hosil qilingan tasavvur obrazlar asosida amalga oshiriladi.

Oliy ta'limda ham chizmachilik va chizma geometriya fanlarini o'qitish jarayonida tasavvurning ikkala ko'rinishini **xotira** va **xayoliy** obrazlarni rivojlantirish muhim hisoblanadi. Birinchi navbatda talabalarning fazoviy tasavvurini rivojlangan darajasini aniqlash lozim. Bunga talabalarining fazoviy tasavvur qobiliyatini zo'riqib ishlashini talab qiladigan testlarni bajartirish orqali erishish mumkin.

Ma'lumki, birinchi bosqich talabalarida ob'ektiv va sub'ektiv sabablarga ko'ra fazoviy tasavvur qobiliyati turli darajada rivojlangan. Bu o'z navbatida yangi materialni o'zlashtirshda va dars jarayonini tashkil etishda salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu kamchilikni bartaraf etish maqsadida avvalanbor talablarining fazoviy tasavvur darajasini aniqlash va dars mashg'ulotlarini ularning fazoviy tasavvurini rivojlanitirshga qaratish lozim. Chunki grafika fanlarini samarali o'zlashtirshda fazoviy tasavvur yetakchi omillardan biri hisoblanadi.

Maqolada talabalarining fazoviy tasavvur darajasini aniqlashga yordam beradigan test savollarini keltiramiz. Testlar o'rta maktab geometriya va chizmachilik fani materiallari asosida tuzilgan bo'lib, tekislikda va fazoda bajariladigan masalalardan iborat. Ularni talabalar qog'oz va qalamdan foydalanmasdan tasavvurlarida yechishlari kerak bo'ladi. Mazkur masalalarni tekislikda bajarish talabalardan ikki o'lchamli fazoviy tasavvurga ega bo'lishni taqozo etadi. Masalalar o'rta murakkablikda bo'lishiga qaramasdan talabalardan figuralar va ular orasidagi munosabatlarni fikran "ko'ra bilih"ni talab etadi. Natijada talabalar mazkur masalalarni tasavvurida qay darajada to'g'ri yecha olishi aniqlanadi. Fazoviy tasavvuri rivojlangan talabalar bo'lsa, ushbu masalalarni tasavvurida bemalol yecha oladi. Agar talaba mazkur masalalarni tasavvurida to'g'ri bajara olmasdan ularni chizma va real figuralardan foydalanib bajarsa, bu uning fazoviy tasavvurining bo'shligidan darak beradi. Eksperimental ta'lim ikki bosqichda o'tkaziladi.

1. Fazoviy tasavvur darajasini aniqlash bosqichi; 2. Korreksion bosqich.

Eksperimental ta'lim natijalariga asosan talabalarining fazoviy tasavvur darajasini shartli ravishda uch guruhga bo'lamiz:

1. Yuqori daraja; O'rta daraja; Past daraja.

Har bir daraja quyidagi mezonlarga asoslangan:

Yuqori daraja: talaba belgilangan muddatda tasavvurida test savollariga to'g'ri javob bera olsa;

O'rta daraja: talaba qalam va qog'ozdan foydalanib masalalarni belgilangan muddatda to'g'ri bajarsa;

Past daraja: talabalar qog'oz, qalam va geometrik shakllardan foydalanishga ruxsat berilganda ham, test natijalari qisman noto'g'ri bajarilsa.

Test savollari tekislikda geometrik yasashlar (planometriya)ga doir va stereometriya hamda proyekcion chizmachilik bo'yicha tuzilgan bo'lib, quyidagilardan iborat:

Tekislikda geometrik yasashlar (planometriya)ga doir test savollari

[1,3]:

1. Tomonlari uzunligi berilgan uchburchakni yasash mumkinmi?
2. Uchburchak ikki tomoni uzunligi yig‘indisi uchinchi tomoniga teng bo‘lsa, uchburchak yasash mumkinmi?
3. Uchburchak ikki tomoni uzunligi yig‘indisi uchinchi tomondan qisqa bo‘lsa, uchburchak yasash mumkinmi?
4. Uchburchak ikki tomoni yig‘indisining uzunligi uchinchi tomon uzunligidan uzun bo‘lsa, uchburchak yasash mumkinmi?
5. Aylananing diametri 16 sm bo‘lsa, aylanadan a) 6 sm; b) 8 sm; s) 10 sm masofada joylashgan to‘g‘ri chiziq aylana bilan umumiy nuqtaga ega bo‘ladimi?
6. Radiuslari 2 sm va 3 sm aylanalar berilgan. Ularning markazlari orasidagi masofa 4 sm. Bu aylanalar o‘zaro kesishadimi? Markazlari orasidagi masofa 10 sm bo‘lsachi?
7. Soat millari soat 2 da o‘zaro qanday burchak tashkil etadi? Minut millari 10 min. va 20 minutlarda qanday burchak hosil qiladi?
8. Radiusi 4 sm.li aylana markazidan 8 sm. masofada to‘g‘ri chiziq joylashagan. To‘g‘ri chiziqdan aylana nuqtasigacha bo‘lgan eng qisqa va uzoq masofalar topilsin. (*eslatma:* nuqtadan to‘g‘ri chiziqqacha bo‘lgan eng qisqa masofa – nuqtadan to‘g‘ri chiziqqacha tushirilgan perpendikulyar bo‘ladi).
9. Aylana va undan tashqarida nuqta berilgan. Berilgan nuqtadan aylanaga urinma va kesuvchi o‘tkazilgan. Nuqtadan urinish nuqtasigacha bo‘lgan masofami yoki nuqtadan eng yaqin kesishish nuqtasigacha bo‘lgan masofa uzunmi?
10. Kvadrat berilgan. Kvadratning har bir qo‘shti tomoni o‘rtasida joylashgan nuqtasi bilan yon tomoni o‘rtalarida joylashgan nuqtalar to‘g‘ri chiziq bilan tutashtirilganda qanday shakl hosil bo‘ladi?
11. Gulzor maydoni to‘g‘ri burchakli turburchak shaklida bo‘lib, 28 metrli panjara bilan o‘ralgan. To‘rtburchakning uzun tomoni enidan 3 marta uzun bo‘lsa, gulzorning uzunligi va eni uzunligi qanchaga teng?

Stereometriya va proyeksion chizmachilik bo‘yicha tuzilgan test savollari

[1,3]:

1. Kub nechta uch, qirra va yoqlarga ega?
2. Kubning har bir uchidan nechtadan qirra o‘tgan?
3. Kubning sirtida nechta diogonal bo‘ladi?
4. Kub ichida qarama-qarshi uchlardan nechta diogonal o‘tkazish mumkin?
5. Tekislikdan tashqarida joylashgan nuqtadan mazkur tekislikka nechta parallel to‘g‘ri chiziq o‘tkazish mumkin?
6. Kvadrat bir tomoni atrofida aylantirilsa, qanday sirt hosil bo‘ladi?
7. To‘g‘ri burchakli uchburchakni kateti atrofida aylantirilsa, qanday sirt hosil bo‘ladi? Gipotenuzasi atrofida aylantirilsachi?
8. To‘g‘ri burchakli uchburchakni biror katetiga parallel bo‘lgan o‘q atrofida aylantirilsa, qanday sirt hosil bo‘ladi?

9. Muntazam olti burchakli biror tomoni atrofida aylantirilsa, qanday sirt hosil bo‘ladi?
10. Kub biror yoqiga parallel tekislik bilan kesilsa kesimda qanday shakl hosil bo‘ladi?
11. Kubning bir uchidan chiqqan qirralari tekislik bilan kesilsa, kesimda qanday shakl hosil bo‘ladi?
12. Kub diogonallari bo‘yicha tekislik bilan kesilsa, kesimda qanday shakl hosil bo‘ladi?
13. Silindr o‘qiga parallel tekislik bilan kesishsa, kesimda qanday shakl hosil bo‘ladi? O‘qiga perpendikulyar tekislik bilan kesishsachi?
14. Shar tekislik bilan kesilsa kesimda qanday shakl hosil bo‘ladi?
15. Mashina kamerasi (halqa) qanday vaziyatdagi tekislik bilan kesilsa, kesimda aylana hosil bo‘ladi?
16. To‘g‘ri chiziq kesmasi proyeksiya tekisliklariga nisbatan qanday vaziyatda joylashgan? a) agar kesmaning proyeksiyasi nuqta bo‘lsa; b) kesma uzunligi proyeksiyasiga teng bo‘lsa; v) proyeksiyasi kesma uzunligidan qisqa bo‘lsa.
17. Ikki to‘g‘ri chiziq kesmasi fazoda o‘zaro qanday vaziyatda joylashgan:
 - a) ularning proyeksiyalari bitta nuqta bo‘lsa;
 - b) proyeksiyalari bitta kesma bo‘lsa;
 - v) proyeksiyalar ikkita nuqta bo‘lsa;
 - g) bitta kesma va undan tashqarida yotgan nuqta bo‘lsa?
18. To‘g‘ri burchakli uchburchak proyeksiya tekisliklariga nisbatan qanday vaziyatda joylashgan? Agar uchburchak quyidagi kurinishlarda proyeksiyalansa:
 - a) kesma shaklida;
 - b) to‘g‘ri burchakli uchburchak shaklida;
 - v) o‘tmas burchakli uchburchak shaklida?

Dastlab talabaning fazoviy tasavvur darajasini aniqlab, so‘ngra olingan natijaga tayangan holda dars jarayoni tashkil qilinsa, talabada fan bo‘yicha bilimlarni o‘zlashtirish ancha oson va samarali kechadi. Nafaqat geometrik va proyektion chizmachilik balki, chizma geometriya fani ham mazkur usulda tashkil etishga muhtoj. Muhandislik grafikasi dars jarayonida talabalarning fazoviy tasavvurini rivojlantirish usul va vositalarini ishlab chiqish va tashkil etish tadqiqotning navbatdagi bosqichi muammosidir.

Muhandislik grafikasi darslarini tashkil qilishda o‘qituvchidan ijodiy yondoshish talab etiladi. Binobarin oliy ta’lim zimmasiga faol, ijodiy izlanuvchan shaxsni tarbiyalash kabi yuksak vazifa yuklatilgan.

Fazoviy tasavvur orqali bilish faoliyatini rivojlantirish nafaqat o‘quv jarayonini samarali amalga oshirishda, balki tarbiyaviy ishlarni ham amalga oshirish uchun muhim bo‘lib, pirovard natijada talabalarning aqliy qobiliyatini rivojlantirishga, bo‘lajak kasbiga hurmat va havasini tarbiyalashda muhim rol o‘ynaydi.

Adabiyotlar

1. Yodgorov J.Yo. Chizma geometriya. – T.: Turon-Iqbol, 2007.- 232 b.
2. Yodgorov J.Yo., SobirovT.R., N.J.Yodgorov. Geometrik va proyekzion chizmachilik. T.: Yangi asr avlodi, 2008. -145 b.
3. Yodgorov J.Yo., YodgorovN.J. Chizma geometriya. Buxoro: Ziyo-Rizograf, 2008 - 82 b.
4. Беликов В. А. Личностная ориентация учебно-познавательной деятельности (дидактическая концепция) / Моног. – Челябинск: ЧГПУ «Факел», 1995. – 141 б.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-yil 16 may №-277216-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Pedagogika, psixolgiya, texnika, san'atshunoslik, arxitektura, falsafa, tarix, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarni o'z ichiga oladi. Ilmiy jamoatchilikni ilm-fan natijalari bilan tanishtirish; ilm-fan rivojlantirishning dolzarb masalalariga tadqiqotlarining ustuvor yo'naliishlari doirasida olib borilgan ilmiy ishlarning asosiy natijalari to'g'risida yosh olimlarning tadqiqotlari va ularning ilmiy ish natijalari to'g'risida ma'lumot berish; yangi istiqbolli loyihalar va texnologiyalarni joriy etish; ta'lim va tarbiya bilan bog'liq barcha fanlar bo'yicha nazariy va amaliy ishlar, fan va ta'limning innovatsion rivojlanishini, fundamental va amaliy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash uchun qulay axborot muhitini yaratish. Shuningdek zamonaviy ta'lim muammo va poradikmalarini o'rganish, rivojlantirish va amaliyatga tadbiq etish bo'yicha nazariy tavsiyalar berishdan iborat. Nashr qilingan materiallar mualliflari O'zbekiston Respublikasi hamda yaqin va uzoq xorijning yetakchi oimlari, tadqiqotchi izlanuvchilar.

Jurnalning kalit so'zlari:

Oliy pedagogik ta'lim nazariysi va amaliyoti; umumiy va maxsus pedagogika va psixologiya, pedagogika va innovatsiya, integratsiya, O'zbekiston, Rossiya va xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimi; ta'lim jarayoni; ko'p madaniyatli va mintaqaviy ta'lim; III Renessans, XXI asrdagi ta'lim; ta'lim va tarbiya sohasidagi milliy va qadriyat ustuvorliklari; ta'lim sifatini monitoring qilish; uzlusiz pedagogik ta'lim tizimi; ta'lim dasturlari; umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlari; o'qituvchilarni tayyorlash tizimidagi ta'lim texnologiyalari.

Guvohnoma raqami №-111889

Bosh muharrir: N.Dj.Yadgarov

Журнал зарегистрирован агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан сертификатом №277216 от 16 мая 2024 года.

Журнал содержит основные научные результаты диссертационных работ кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD) и доктора наук (DSC) по педагогике, психологии, технике, искусствоведению, архитектуре, философии, истории, филологии. Ознакомление научного сообщества с результатами научных исследований; информирование молодых ученых об основных результатах научных работ, проводимых в рамках приоритетных направлений их исследований по актуальным вопросам развития науки, и о результатах их научной работы; внедрение новых перспективных проектов и технологий; теоретическая и практическая работа по всем дисциплинам, связанным с образованием и воспитанием, создание благоприятной информационной среды для поддержки инновационного развития науки и образования, фундаментальных и прикладных исследований. А также дать теоретические рекомендации по изучению, разработке и внедрению в практику современных образовательных проблем и парадигм. Авторы опубликованных материалов-ведущие ученые, исследователи-исследователи Республики Узбекистан и ближнего и дальнего зарубежья.

Ключевые слова журнала:

Теория и практика высшего педагогического образования; общая и специальная педагогика и психология, педагогика и инновации, интеграция, система образования Узбекистана, России и зарубежных стран; образовательный процесс; мультикультурное и региональное образование; III Ренессанс, образование в XXI веке; национальные и ценностные приоритеты в образовании и воспитании; мониторинг качества образования; непрерывное система педагогического образования; образовательные программы; государственные образовательные стандарты общего среднего и среднего специального, профессионального образования; образовательные технологии в системе подготовки учителей.

Идентификационный номер №-111889

Главный редактор: Н.Дж. Ядгаров

The journal was registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 111889 dated August 08, 2023.

The magazine was founded in 2023 and is published 1 time in 3 months. In Uzbek, Russian and English.

The scientific, theoretical and methodological journal has been published since August 2023.

The journal contains the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Sciences (DSC) in pedagogy, psychology, technology, art history, architecture, philosophy, history, philology. Familiarization of the scientific community with the results of scientific research; informing young scientists about the main results of scientific work carried out within the priority areas of their research on topical issues of science development, and about the results of their scientific work; introduction of new promising projects and technologies; theoretical and practical work in all disciplines related to education and upbringing, creation of a favorable information environment to support the innovative development of science and education, fundamental and applied research. And also to give theoretical recommendations on the study, development and implementation of modern educational problems and paradigms into practice. The authors of the published materials are leading scientists, researchers of the Republic of Uzbekistan and near and far abroad.

Keywords of the journal:

Theory and practice of higher pedagogical education; general and special pedagogy and psychology, pedagogy and innovation, integration, education system of Uzbekistan, Russia and foreign countries; educational process; multicultural and regional education; III Renaissance, education in the XXI century; national and value priorities in education and upbringing; monitoring the quality of education; continuous education system pedagogical education; educational programs; state educational standards of general secondary and secondary specialized, vocational education; educational technologies in the teacher training system.

Identification number №-277216